

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maruša Vukelić

NOVA PARADIGMA DRUŽBENIH GIBANJ ZNOTRAJ
KAPITALISTIČNEGA SVETOVNEGA-SISTEMA

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maruša Vukelić

Mentor: red. prof. dr. Rastko Močnik
Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

NOVA PARADIGMA DRUŽBENIH GIBANJ ZNOTRAJ
KAPITALISTIČNEGA SVETOVNEGA-SISTEMA

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Diplomsko delo z naslovom
Nova paradigma družbenih gibanj znotraj
kapitalističnega svetovnega-sistema je
izdelano s soglasjem obeh fakultet in
urejeno po pravilniku matične fakultete.

Nova paradigma družbenih gibanj znotraj kapitalističnega svetovnega-sistema

V pričujočem diplomskem delu smo se posvetili raziskovanju sodobnih družbenih gibanj, ki so se pojavila v zadnjih petnajstih letih. Osvetlili smo razloge za njihov nastanek ter analizirali načine delovanja in organiziranja, ki se deloma razlikujejo od načinov delovanja preteklih družbenih gibanj, zaradi česar lahko govorimo o novi paradigmi. Na začetku naloge smo natančneje predstavili okvir delovanja sodobnih družbenih gibanj, kapitalistični svetovni-sistem, pri čemer nas je zanimala tudi možnost njegovega konca. Nakazali smo neoliberalno naravo sistema in njene učinke, ki so med drugim vzrok za aktiviranje številnih političnih subjektivitet po svetu. Med proučevanjem današnjih družbenih gibanj smo se ukvarjali s konceptom sodobne revolucije in načini spreminjanja sveta ter ugotavljali, kako spremenjena vloga države znotraj svetovnega-sistema vpliva na upore in delovanje gibanj. V nalogi smo se dotaknili tudi vprašanja represije in izrinjanja posameznikov iz polja etabrirane politike ter predstavili, kako sodobne politične subjektivitete premoščajo takšne diskvalifikacije.

Ključne besede: kapitalistični svetovni-sistem, neoliberalizem, družbena gibanja, revolucija

New Paradigm of Social Movements inside the Capitalist World-System

The main subject of the present dissertation are contemporary social movements that have emerged in the last fifteen years. The reasons for their appearance are elucidated, and their structure and activities, to some extent different from previous social movements, analysed. Consequently, we can talk about new paradigm of movements.

The work first clarifies the frame of activity of contemporary movements, the capitalist world-system, whereby its long-term existence is questioned. After that, neoliberal nature of the present world-system is outlined, together with its effects that have caused the activation of numerous political movements all over the world. The concept of contemporary revolution is explained, and different methods used to change the world described. Additionally, impacts of the altered role of the state within the world-system on the revolts and actions of newly emerged movements are studied. A part of the work also deals with movements' reactions to individual repression and political exclusions.

Key words: capitalist world-system, neoliberalism, social movements, revolution

KAZALO

1. UVOD	6
2. SVETOVNI SISTEM.....	10
2.1 Kapitalistični svetovni-sistem	10
2.1.2 Neenaka menjava znotraj kapitalistične svetovne-ekonomije	11
2.3 Vloga države v sedanjem kapitalističnem sistemu.....	13
2.4 Konec kapitalističnega svetovnega-sistema	15
2.4.1 Izmenjava materialne in finančne ekspanzije.....	17
2.4.2 Kriza sistema	19
2.4.3 Neoliberalne politike kot način reševanja gospodarske krize	20
2.4.3.1 Primera neoliberalne politike in njenih posledic.....	21
2.4.4 Finančni zlom.....	24
2.4.5 Konec hegemonije ZDA.....	25
3. ZAVRAČANJE SVETA.....	28
3.1 Delo namesto delovanja	28
3.1.1 Alienacija	29
3.1.2 Prekarizacija.....	30
3.2 Krik v boljše življenje	31
3.2.1 Ideja »novega sveta«	33
3.3 Teorija med aktivizmom in vseprisotnostjo upora.....	34
4. NOVA PARADIGMA DRUŽBENIH GIBANJ.....	37
4.1 Koncepti spreminjanja sveta	37
4.1.1 Strategija dveh korakov.....	37
4.1.2 Razočaranje nad bivšo levico.....	39
4.1.3 Nova paradigma protisistemskih gibanj.....	42
4.1.4 Revolucija za 21. stoletje	46
4.2 Represija kot taktika izrinjanja iz polja političnega.....	48
4.3 Nove politične subjektivitete.....	52
4.3.1 »Drugačen svet je mogoč!«.....	53
4.3.2 Ne-oblast	64
4.3.3 Horizontalnost	69
4.3.4 Internacionalno povezovanje.....	75
4.3.5 Vključenost.....	79
4.3.6 Prehajanje identitete	85
5. ZAKLJUČEK.....	88
6. LITERATURA IN VIRI	91

1. UVOD

V pričujočem diplomskem delu želimo spoznati nove oblike družbenih gibanj, ki so na družbeno-političnem prizorišču pričela vznikati in delovati v zadnjih desetih do petnajstih letih. Govorili bomo o subjektivitetah, ki se v svojem delovanju in premišljanju sveta razlikujejo od preteklih oblik antisistemskih družbenih gibanj, saj obstajajo v drugačnih pojavnih oblikah, uporabljajo drugačne načine delovanja in drugačen jezik revolucije. Za razliko od nekaterih (revolucionarnih) gibanj preteklosti gre pri sodobnih družbenih gibanjih za politične subjektivitete, ki niso zaprte v aktivistične kroge, pač pa so odprte, ne poznajo niti članstva niti vodstva in so tako ali drugače odprte za prehajanja, so fluidne. Ob tem so tudi zelo odzivne, saj so kadarkoli pripravljene na to, da se sprožijo. Gre za nov tip aktivizma, ki opušča pristope tradicionalne zgodovinske levice, zato lahko govorimo o neki novi paradigmi levice; medtem ko smo prej govorili o totalitetah, kot je razred, danes govorimo o mnogoterostih, ki pa so pojem prehajanja, mreženja, odprtosti. Mnogoterosti namreč ne moremo umestiti v razred, saj gre za različne "profile" ljudi, od prebežnikov, prekarnih delavcev, ljudi brez papirjev ...

Sodobna družbena gibanja, na katera se osredotočamo skozi pričujoče diplomsko delo, se srečujejo z mnogimi poimenovanji. Tako skozi različne avtorje lahko govorimo o protisistemskih gibanjih, novih globalnih družbenih gibanjih, gibanju gibanj, gibanju za globalizacijo pravic, množtvu oziroma multitudini, po Hollowayevem vzoru pa kar o »mi«, o nas samih. Ob teh opredelitvah želimo že na začetku zavrniti popularno, predvsem medijsko poimenovanje novih globalnih družbenih gibanj kot protiglobalizacijskih¹, saj tako pojmovanje ni primerno, še več, je populistično in znotraj oblastniškega diskurza, ki družbena gibanja kot taka želi poenotiti, jim odvzeti substanco in možnost prehajanja identitet ter jih s tem ukrotiti in si jih podrediti. Temu poimenovanju ne moremo pritrditi, saj pri novih gibanjih ne gre za protiglobalizacijo, kar je jasno že iz njihovega delovanja - njihova srečanja in

---

¹ Predpona proti napeljuje na binarno naravo gibanje - oblast/kapital, kar upoštevač Hollowaya ni prava narava gibanja gibanj. Slednje se, na kratko rečeno, prvenstveno ne bori proti, temveč *za* (za pravičnejši svet ipd.), kar počne skozi prakticanje neke druge politične realnosti. Predpona proti hkrati napeljuje k retrogradnosti in regresiji ter poenotenju, s čimer zastira pluralnost in mnogoličnost ter bogastvo različnih praks, ki se skrivajo v gibanju gibanj. Primernejše poimenovanje teh gibanj bi bilo morda alterglobalizacijska gibanja, saj gre za gibanja, ki se borijo za drugačno globalizacijo.

komunikacije namreč potekajo na globalni ravni², zatorej globalizacija ne pomeni zgolj kapitalsko-trgovskih in turističnih transakcij. V času ko so se razdalje po svetu "zmanjšale", so se razvile tudi nove možnosti medsebojnega komuniciranja, prenašanja praks in idej ter vsakodnevnih izkušenj življenja med posamezniki in skupinami z različnih koncev sveta, kar napaja tudi delovanje gibanj. (Klein 2002, XV) Vzporedno z ekonomsko globalizacijo se tako plete tudi mreža gibanj, ki preišlja teorije, prakse in nove možnosti življenja in delovanja. Pri tem se ne bori *proti* globalizaciji, temveč *za* globljo in bolj odzivno demokracijo; tako lokalno, nacionalno kot mednarodno. Pomembna je raznovrstnost gibanj, saj gre, če si izposodimo besede Andreja Kurnika, za Babilon jezikov, idejno političnih izhodišč, ideologij, diskurzov, komunikacijskih in organizacijskih oblik ter načinov delovanja. (Kurnik 2005, 109) Pri označevanju tako pisanega mozaika kot protiglobalizacijskega ne gre za nič manj kot površnost ali celo zlonamernost.

Govoriti o sodobnih družbenih gibanjih kot protiglobalizacijskih je napačno tudi zato, ker nas to napeljuje na misel, da je globalizacija nekaj novega, proti čemur se v zadnjem času borijo ta gibanja. Po Močniku gre pri tem za mit, saj globalizacija ni nek nov pojav, temveč »izhaja iz sistemske logike kapitalizma – ali, natančneje, globalizacija "je" logika kapitalizma sama. V tem smislu je sistemsko nujna – odkar obstaja in vse dokler traja kapitalizem.« (Močnik 2006, 8) Težnje po globalizaciji tako obstajajo že kakih pet stoletij, odkar se je začela krepiti trgovina na dolge razdalje, s čimer se je v kapitalistični sistem začelo vključevati nove dele sveta.

O novih oblikah družbenih gibanj govorijo mnogi avtorji. Naomi Klein na primer govori o mednarodnem gibanju, ki se je zarisalo na zemljevidu zgodovine s protesti v Seattlu, se širilo naprej in se razvijalo skozi dogodke in posledice po 11. septembru. (Klein 2002) Andrej Kurnik opredeljuje nova globalna družbena gibanja kot nove politične subjektivitete v nastajanju, ki niso zaprte v aktivistične kroge in so kadarkoli pripravljene na to, da se sprožijo. Vzniknile so po padcu berlinskega zidu, torej po koncu hladne vojne, ko so padle vse ovire za vzpostavitev globalnega kapitalizma. (Kurnik 2005) Hardt in Negri govorita o konceptu množstva ali multitudine, ki pomeni protioblast in protimoč Imperiju. Njun koncept množstva nadomešča moderni koncept ljudstva, ki je vezano na suvereno državo, multituda pa preči njene meje in se vzpostavlja globalno. (Hardt in Negri 2005) Med nova globalna

---

² Komunikacija gibanj na globalni ravni poteka na primer na Svetovnem družbenem forumu v brazilskem Porto Alegre, ali pa skozi razne komunikacijske mreže, na primer www.indymedia.org.

družbena gibanja lahko štejemo tudi gibanja, ki jih nekateri avtorji pojmujejo kot antisistemska. Po Wallersteinu so antisistemska gibanja tista, »ki so si prizadevala za bistvene spremembe v družbeni organizaciji in so poskušala uresničevati reklo francoske revolucije: svoboda, enakost, bratstvo.« (Wallerstein 2006, 70) Antisistemska gibanja sestavljajo skupine, ki si prizadevajo za vključenost, medsebojno spoštovanje in dostojanstvo, lahko pa tudi za temeljno spremembo družbene organizacije. Te tendence so zagotovo imanentne družbenim gibanjem, ki so se začela uveljavljati okoli preloma tisočletja.

Wallerstein izraz antisistemska gibanja najprej uporabi za dve zgodovinsko različni vrsti družbenih gibanj. Prva so "družbena" gibanja, ki so bila zasnovana predvsem kot socialistične stranke in sindikati, ki so podpirali razredni boj proti buržuaziji ali delodajalcem, druga "nacionalna" gibanja, ki so se borila za ustvarjanje nacionalnih držav. Po letu 1968 pa status antisistemskih gibanj podeli štirim različnim poskusom iskanja bolj egalitarnega in demokratičnega sveta. Prvi poskus so različni maoizmi, ki so se zgledovali po kitajski kulturni revoluciji in zaradi nesoglasij niso bili preveč uspešni. Drugi, trajnejši poskus, so bila po njegovem mnenju nova družbena gibanja, ki so zajemala okoljska in feministična gibanja, gibanja za rasne in etnične manjšine. Ta gibanja, predvsem del, ki je prevzel obliko socialdemokratskih strank in vanje vključil retoriko ekologije, protiseksizma in protirasizma, so ponekod pomembna še danes. Tretja skupina so organizacije za človekove pravice, ki naj bi govorile v imenu "civilne družbe". Te se avtorju ne zdijo v celoti antisistemske, saj so na nek način bolj pomočnice kot nasprotnice držav. V četrti poskus novodobnih antisistemskih gibanj pa avtor prišteva t. i. antiglobalizacijska gibanja, ki so bila kot taka prvič poimenovana na protestih v Seattlu leta 1999. (Wallerstein 2004, 250, 255-258) Tej zadnji skupini antisistemskih gibanj bomo v našem delu posvetili tudi največ pozornosti.

Od vseh zgoraj naštetih avtorjev pa odstopa Hollowayev pristop, saj o subjektivitetah, ki jih lahko štejemo pod novo paradigmo družbenih gibanj, ne govori v tretji osebi, kar je v navadi družbene teorije, temveč kar o nas samih, o "mi". Govoriti v tretji osebi po njegovem ni nevtralnno izhodišče, saj s tem zatremo "mi", ki je subjekt in izhodišče branja in pisanja. "Mi" je antagonističen in samokontradiktoren, je naše občutenje, ki ni objektivno in ne nujno pravilno, a pomeni priznanje naše subjektivnosti, naše ujetosti v lastne izkušnje. "Mi" smo kot muha v pajkovi mreži, nezmožna videti mrežo/svet od zunaj, iz objektivne perspektive, saj smo produkt lastnih izkušenj in zgodovine podjarmljanja. Za Hollowaya je »katerakoli teorija, ki ne začne z ujetostjo muhe v pajčevino, preprosto neresnična.« (Holloway 2004, 13)

Za umestitev sodobnih družbenih gibanj si moramo najprej pogledati okvir, znotraj katerega delujejo. Gre za kapitalistični svetovni-sistem, ki v svoji neoliberalni obliki zastruje pogoje preživetja in ljudi postavlja v čedalje večje stiske. Gibanja želimo sprva umestiti v realni svetovni sistem, kasneje v analizi pa bomo nakazali tudi konkretnije okvire njihovega delovanja. Obravnavali bomo razloge za vznik in delovanje družbenih gibanj ter ugotavljali, kako se razlikujejo od preteklih oblik antisistemskih gibanj, zaradi česar lahko govorimo o neki novi paradigmi. Pokazali bomo na spreminjanje pomena države v sodobnem svetovnem sistemu, s čimer se spreminja tudi logika delovanja družbenih gibanj. Tako kot je globalna reprodukcija kapitala tudi družbena gibanja zapopadajo probleme, ki niso omejeni z mejami nacionalnih držav. V zadnjem poglavju bomo sledili posameznim političnim subjektivitetam, na primeru katerih bomo pokazali značilnosti nove paradigme družbenih gibanj.

2. SVETOVNI SISTEM

2.1 Kapitalistični svetovni-sistem

Če želimo govoriti o delovanju novih globalnih družbenih gibanj, jih moramo najprej umestiti v svetovni sistem. Pri njegovi analizi se bomo oprli na Wallersteinovo teorijo svetovnega-sistema. Vežaj pri tej besedni zvezi implicira pomemben poudarek, da ne govorimo o »sistemih, ekonomijah in imperijah (celotnega) sveta, pač pa o sistemih, ekonomijah in imperijah ki so svet (a prav mogoče in pogosto ne ves svet). /.../ Pomeni, da imamo pri "svetovnih-sistemih" opraviti s časovno/prostorskim področjem, ki preči številne politične in kulturne enote, področjem, ki je integrirano področje dejavnosti in ustanov, ki se ravna po določenih sistemskih pravilih« (Wallerstein 2006, 25)

Da bi videli obliko svetovnega-sistema, v katerem smo danes, se lahko obrnemo na Wallersteinovo razmišljanje o svetovni-ekonomiji oz. kapitalistični svetovni-ekonomiji, kot ji pravi. Kot taka ekonomija obstaja že od sredine 16. stoletja, ko se je začela zaganjati potreba po neskončni akumulaciji kapitala (potreba po tem, da vse spremeni v tržno blago) ter s tem potreba po nenehnem tehnološkem razvoju in širjenju meja kapitala. Pomembno je poudariti, da pri svetovni-ekonomiji ne gre za enotno politično strukturo, temveč za povezovanje več različnih političnih enot v meddržavne sisteme. Te enote med seboj niso homogene, saj se razlikujejo glede na religijo, jezik, vzorce vsakdanjega življenja ipd., pomembno pa je, da jih družijo enotna in učinkovita delitev dela, ki omogoča nenehno večanje bogastva. Kapitalizem namreč potrebuje velik trg z mnogo državami za svojo neskončno akumulacijo. Kapitalistično svetovno-ekonomijo sestavljajo med seboj povezane institucije, kot so trgi oziroma podjetja na trgih, množstvo držav, gospodinjstva ..., ki skupaj zagotavljajo uspeh ekonomskih procesov. (Ibid. 6, 33-34) Kapitalistično svetovno gospodarstvo znotraj modernega svetovnega-sistema se je najprej vzpostavilo v večjem delu Evrope ter posameznih delih zahodne poloble, sčasoma pa se je skozi lastno dinamiko postopno širilo in v svojo strukturo vključilo še druge dele sveta. (Wallerstein 1999, 13-14)

V kapitalističnem sistemu torej živimo že pet stoletij in svetovni-sistem ves ta čas daje prednost neskončni akumulaciji kapitala, ki je temeljno gonilo svetovnih razmerij. V sistemu

se ciklično menjavajo obdobja ekspanzije svetovne-ekonomije z naraščajočo akumulacijo kapitala in obdobja stagnacije oziroma nazadovanja, v katerih so možnosti za neskončno akumulacijo omejene.

Svetovni trg je po mnenju Wallersteina že od nekdaj imanenten kapitalističnemu sistemu. Globalizacija je zanj zgolj določena stopnja kapitalizma, ki je že od svojega začetka funkcioniral kot svetovna-ekonomija. Na drugi strani Hardt in Negri menita, da gre danes za neko novo situacijo, za pomemben zgodovinski premik. Kljub vselej univerzalni tendenci kapitalizma se je po njunem mnenju zgodil prelom oziroma prehod v sodobno kapitalistično produkcijo in globalne odnose moči, ki združujejo tako ekonomsko kot politično moč. Svetovni trg danes teži k razgradnji pregrad nacionalnih držav, ki za svetovni trg predstavljajo nič drugega kot ovire. Ob tem avtorja povzemata tudi nekdanjega ameriškega sekretarja za delo Roberta Reicha, ki pravi, da se z omogočanjem selitve prek meja skoraj vseh dejavnikov produkcije, od tehnologij, opreme ... do denarja, izgubljajo tudi ideje nacionalne ekonomije, nacionalne industrije, tehnologije, nacionalnih izdelkov. (Hardt in Negri 2003, 21, 130) V zadnjih desetletjih smo po njunem priča nezaustavljivi in nepovratni globalizaciji ekonomskih in kulturnih izmenjav, ki se je še posebej okrepila po padcu železne zavese in posledični vključitvi sovjetskega sveta v kapitalistični svetovni trg. Ob svetovnem trgu in globalni proizvodnji je nastala neka nova oblika suverenosti, ki jo zaznamuje nova logika in struktura vladavine. Nastal je Imperij, ki je po Hardtu in Negriju »politični subjekt, ki te globalne izmenjave učinkovito urejuje, je suverena oblast, ki vlada svetu.« (Ibid. 9) Pri Imperiju Hardta in Negrija gre za Imperij kot koncept in ne za imperij analogen zgodovinskim imperijem, kot so bili rimski, kitajski, arabski itd. Imperij kot tak deluje na vseh nivojih družbenega reda, njegovi vladavini je podvrženo življenje v celoti. Vladati skuša nad celotno človekovo naravo, pri čemer deluje kot paradigmatska oblika biooblasti. (Ibid. 12)

2.1.2 Neenaka menjava znotraj kapitalistične svetovne-ekonomije

Pri delovanju svetovnega-sistema ne gre za enakomerno menjavo med vsemi udeleženci. Ta ideja je med drugim zajeta v konceptu "center – periferija" oziroma v odvisnostni teoriji, ki je bila razvita znotraj Ekonomske komisije Združenih narodov za Latinsko Ameriko in temelji

na ideji, da pri mednarodni trgovini ne gre za trgovanje med enakimi. Močnejše ekonomsko razvite države ali t.i. *center* delujejo tako, da v svoje dobro pretakajo presežne vrednosti, narejene v šibkejših državah ali *periferiji*. V center so se uvrstile države s produkcijskimi procesi, ki so razmeroma monopolizirani in tako mnogo donosnejši od tistih na svobodnem trgu. Wallerstein pod Braudelovim vplivom kot kapitalizem pojmuje zgolj sfero monopolov, saj naj bi svobodni trg deloval pravzaprav protitržno. (Wallerstein 2006, 18-19, 26-27)

V kapitalistični svetovni-ekonomiji torej poteka neenaka menjava, kar pomeni, da se presežna vrednost nenehno pretaka iz konkurenčnih, perifernih produkcij v kvazimonopolne ali centralne produkte. Gre torej za prenašanje akumuliranega kapitala iz šibkejših območij v tista, ki so pravno, lastninsko in politično močnejša. Za bogatenje močnejših na račun šibkejših gre tudi pri t. i. plenitvi, ko se svetovni-ekonomiji priključi novo regijo. (Ibid, 39)

Pri kvazimonopolih pa ne gre pozabiti na to, da se izčrpavajo, pri čemer se "izgorene" centralne industrije prenašajo v polperiferne oz. periferne države. Tako je bilo denimo s tekstilom, ki je bil sprva eminenten produkt zahodne Evrope, danes pa ceneni tekstil prihaja predvsem iz "nerazvitih" delov sveta. Centralni procesi nastajajo vedno znova in znova, zgoščajo se v peščici bogatih držav in se sčasoma, ko postajajo vse manj konkurenčni, selijo v periferne države, kar se odraža v cikličnih ritmih svetovne ekonomije. Ko na trg nekdanjega monopola vstopa vedno več podjetij s svojimi proizvodi, se pojavi presežek proizvodnje in zmanjšanje dobička, kar pomeni upočasnjevanje proizvodnje. Tedaj se pojavi stagnacija oziroma recesija v svetovni-ekonomiji. To pa so plodne okoliščine za odpuščanje delavcev, saj si proizvajalci prizadevajo za znižanje stroškov dela. Drug ukrep pa je lahko selitev proizvodnje v kraje, kjer imajo ljudje nižje mezde, kar zaradi konkurenčnosti obenem vpliva na zniževanje plač v centralnih državah in posledično se kupna moč potrošnikov v centru zmanjša. (Ibid, 31, 42)

Hardt in Negri z delitvijo na centralne in (pol)periferne dele sveta, ki naj bi se razlikovali po družbenih, političnih in birokratskih oblikah, različnih produkcijskih procesih in oblikah akumulacije, ne soglašata popolnoma. Menita, da takšne opredelitve ne zadostujejo za definiranje sedanjih globalnih delitev, saj so se z utrditvijo svetovnega trga in decentralizacijo proizvodnje namnožili tudi tokovi dela in kapitala. Na posameznih geografskih področjih sveta (tako v centru kot periferiji po Wallersteinu) po njunem sočasno obstajajo vse stopnje kapitalistične produkcije, od najnižjih "sweat shopov", ki jih lahko najdemo bodisi v Parizu

ali v Manili, do visoko tehnološke produkcije, ki je prav tako prisotna povsod in ne samo v svetovnem centru. Center in periferija se danes prelivata, med njima ni več razlik v naravi kapitalistične produkcije, še vedno pa obstajajo razlike v njeni stopnji; različne države vsebujejo različne deleže tistega, kar se je nekoč dojemalo kot center in periferija. (Hardt in Negri 2003, 271) Rečemo lahko, da se tretji svet širi po prvem, saj danes tudi tu poznamo urbana geta, brezposelnost, družbene anomalije, revščino ter krčenje socialnih in človekovih pravic, povsod pa se širi ekološko in kulturno onesnaženje. (Zadnikar 2002) Danes torej koncepta center-periferija ne moremo več strogo zvajati na geografska področja, temveč lahko tako centralne kot periferne oblike produkcije najdemo po vsem svetu, če le iščemo med različnimi družbenimi sloji.

2.3 Vloga države v sedanjem kapitalističnem sistemu

Za Wallersteina je vzpostavitev suverenih držav neločljiv del nastajanja kapitalističnega svetovnega gospodarstva. Znotraj svetovnega-sistema držav ne vidi kot avtonomne entitete z neomejeno močjo, temveč kot pomembne institucionalne značilnosti svetovnega sistema. (Wallerstein 1999, 14) Kljub temu imajo po njegovem mnenju nekatere države več moči kot druge. Svetovni trg po Wallersteinu nikoli ni popolnoma svoboden, saj pogosto prihaja do posegov, ki ščitijo posamezne trge. Monopoli oziroma kvazimonopoli z visokimi dobički, ki so posledica razmerja med produkcijskimi sredstvi in prodajnimi cenami, omogočajo neskončno akumulacijo kapitala. Največjo podporo (kvazi)monopolom zagotavlja močna država. Ta svoje tržne produkte ščiti na različne načine, s patenti, ki zagotavljajo boljši izhodiščni prodajni položaj izdelkov, ali pa z omejevanjem uvoza in izvoza oziroma državnimi protekcionističnimi ukrepi, državnimi podporami in davčnimi olajšavami ipd. Po Wallersteinu imajo tako države pomembno vlogo pri določanju cen in profitov na virtualnem svetovnem trgu, s čimer podpirajo tudi preživetje in razvoj kapitalističnega sistema. (Wallerstein 2006, 36-37)

Avtor v tem smislu državam znotraj svetovnega-sistema pripisuje močno vlogo, saj z regulativnimi politikami vplivajo na svoje trge. Države ščitijo svoje ekonomije in tako tekmujejo na parketu svetovnega trga. Močnejša država namreč lahko pritiska na šibkejšo, s čimer posega v njene notranje zadeve. Enako je z večdržavnimi sistemi, na primer z Evropsko

unijo ali z ZDA. Oba sistema svojo moč uporabljata na račun šibkejših držav, nanje pritiskata, naj odpirajo meje za njune izdelke, pri čemer pa sama delata ravno obratno - svoje meje zapirata za konkurenčne proizvode in storitve iz perifernih držav. Močnejše države oziroma sistemi ob tem na novodobni način kolonizirajo šibkejše, saj podpirajo njim naklonjene voditelje, jim preko svojih izobraževalnih sistemov ponujajo svojo logiko delovanja, vsiljujejo svoje kulturne prakse ipd. Vse to z namenom, da bi periferne države začele delovati v skladu s kapitalistično logiko centra. Gre torej za nekakšen novodobni imperializem, ki svoj ekstrem doseže v periferni državi kot koloniji močnega centra. (Ibid. 75)

Po drugi strani se mnogi avtorji strinjajo, da so agenti sedanjega gospodarstva globalni, zato je težko govoriti o "nacionalnih ekonomijah". Po Močniku imajo danes največjo izvršno moč nadnacionalne institucije, kot so zveza Nato, Svetovna banka, Mednarodni denarni sklad, Svetovna trgovinska organizacija³ in celo Svetovni ekonomski forum, ki je sicer zasebna organizacija. To so torej institucije, ki narekujejo politike nacionalnim vladam, še posebej perifernim in "tranzicijskim", a tudi Evropski uniji kot celoti. V teh državah (in unijah) se parlamenti spreminjajo v ideološke aparate od zgoraj diktirane politike, mediji pa v njena trobila. Vse, kar se upira tem ideološkim predstavam, pa pade pod represivno obravnavo. (Močnik 2006, 74) Po mnenju Močnika nacionalna država v sodobnem svetu sicer ne izginja, spreminja pa se njena vloga. Po novem je postala "subsidiarna država", ki skrbi za nemoten potek pretakanja svetovne ekonomije na njenem ozemlju in izpolnjuje zahteve zastopnikov teh procesov, se pravi nadnacionalnih institucij, obenem pa mora izpolnjevati tudi zahteve univerzalnega prava in njegovih zastopnikov, na primer EU ali ZDA. Država si mora torej prizadevati, da »na svoje ozemlje pritegne kapitalske tokove, hkrati pa izkoriščanju in zatiranju navkljub ohranjati socialni mir, se pravi, standarde človekovih pravic, manjšinskih statusov itn.« (Ibid, 59)

Tudi po Hollowayu država v današnjem sistemu pri izvajanju oblasti znotraj svojih meja ni več tako suverena kot je bilo to običajno v predstavah o demokraciji, v katerih država izvršuje voljo ljudi na svojem ozemlju. V resnici je država zgolj en vozle v mreži kapitalističnih družbenih odnosov, ki je bila od samega začetka kapitalizma globalna mreža, neomejena z nacionalnimi mejami. V mreži je delo organizirano na kapitalistični podlagi, kar pomeni, da je »tisto, kar država počne in lahko počne, omejeno in oblikovano s potrebo po ohranitvi sistema

---

³ Svetovna trgovinska organizacija je naslednica t. i. Splošnega sporazuma o carinah in trgovini z mednarodno oznako GATT (General agreement on tariffs and trade).

kapitalistične organizacije, katerega del je.« (Holloway 2004, 20) Če država deluje proti interesom kapitala, pa je soočena z begom kapitala in posledično z gospodarskimi krizami.

Hardt in Negri se strinjata s tistimi avtorji, ki trdijo, da je suverenost nacionalnih držav skozi procese globalizacije omajana; posamezna nacionalna država ima namreč vedno manj nadzora nad prehajanjem denarja, tehnologij, ljudi in blaga, pri čemer moč ekonomije nadvlada avtoriteto posameznih držav. Pri razkroju suverenosti posameznih nacionalnih držav pa po njunem ne gre za razkroj suverenosti same; slednja namreč le »prevzame novo obliko, ki jo sestavlja niz nacionalnih in nadnacionalnih organizmov, združenih pod eno logiko vladavine. To novo globalno obliko suverenosti imenujemo Imperij.« (Hardt in Negri 2003, 10) Suverenost nacionalnih držav je temeljna predpostavka v času imperializmov, njeno današnje upadanje pa je eden poglobitnih simptomov Imperija. Prav tako izgubljajo na moči teritorialne meje in bivša središča oblasti. Temeljna hipoteza Hardta in Negrija je, da je nastala nova imperialna oblika suverenosti, razsrediščen in deterritorializirajoč aparat vladavine, ki nima omejitev oziroma v svoje meje počasi vključuje celoten svet. Gre za režim prostorske totalnosti, vlade nad celotnim "civiliziranim" svetom. (Ibid. 10)

2.4 Konec kapitalističnega svetovnega-sistema

Da lahko govorimo o koncu današnjega kapitalističnega svetovnega-sistema, se opiramo na Wallersteina, ki pri analizi svetovnih-sistemov uporablja Braudelov strukturni čas ali *longue durée* - dolgotrajne in ponavljajoče se, a ne večne strukturne realnosti - s katerimi poudarja življenjsko dobo določenega sistema, kar hkrati implicira začetek, življenje, razvijanje in tudi konec sistema, ter tako prepreči razmišljanje o sistemu kot brezčasni, večni resnici. (Wallerstein 2006, 26)

Zgodovinski sistemi imajo torej omejeno življenjsko dobo; oblikujejo se glede na določene strukturne omejitve in se ravnaajo po svojih cikličnih ritmi in stoletnih trendih. Skozi zgodovino kapitalističnega sistema je bil vsak sistemski cikel zaznamovan s hegemonijo

določene ekonomije in vojaško-politične moči. Tako teoretiki govorijo o treh oziroma štirih⁴ ciklikih; genovski je trajal od sredine 14. stoletja do prve tretjine 17. stoletja, holandski od sredine 16. stoletja do konca 18. stoletja, britanski od sredine 18. stoletja do začetka 20. stoletja, ciklus s hegemonijo ZDA pa se vleče od pozne sredine 19. stoletja do konca 20. stoletja. (Močnik 2004, XXII)

Po Wallersteinu ima vsak svetovni sistem svojo življenjsko dobo, ki poteka v ciklikih. V kapitalističnem svetovnem-sistemu se menjavajo obdobja gospodarskega razcveta in recesije. V času nazadovanja se vzpostavijo mnoge politične strategije, ki želijo sistem potegniti iz krize v ponovni razcvet (zadnja taka politična strategija se imenuje neoliberalizem). Vendar pa se ciklična nihanja ponavljajo in sistem se vse težje ohranja v ravnovesju. Če se sistem ne uspe izvleči iz krize, pride do t. i. viličenja oziroma bifurkacije sistema, od koder pa več poti vodi v nov svetovni sistem. (Wallerstein 2006, 102)

Ko kapitalistični sistem izčrpa vse možnosti za ohranjanje systemskega ravnovesja, se njegova življenjska doba izteka. V tem turbulentnem obdobju, v katerem se po mnenju teoretikov svetovnih sistemov nahajamo prav zdaj, so zelo pomembne vsake, tudi najmanjše akcije t. i. protisistemskih gibanj, ki lahko s svojim delovanjem popeljejo svet po eni ali drugi poti. Če verjamemo vanje, lahko verjamemo tudi, da je *drugačen svet* mogoč. Boljši svet s pravičnejšo distribucijo svetovnega bogastva. Za razliko od starih gibanj, ki dajejo prednost svobodi večine, nova protisistemska gibanja več pozornosti posvečajo širjenju pravic manjšin. Pri tem gre za pravico »vseh posameznikov in skupin, da uresničujejo svoja hotenja na vseh področjih, na katerih večina ne more vsiljevati svojih hotenj drugim.« (Ibid, 117)

Konec kapitalizma lahko vidimo tudi kot jedro sedanjega sistema. V Imperiju Hardt in Negri po Marxu razlagata, da mora kapital zaradi lastne potrebe po realizaciji presežne vrednosti, ki jo ustvarja v produkcijskem procesu, neprestano širiti področja in iskati nove trge. Krepitev obstoječih trgov, ki so že v kapitalistični domeni, z ustvarjanjem novih potreb in dodatnih potrošnikov (z novačenjem novih populacij v kapitalistični odnos) na neki točki ni več dovolj za stabilizacijo ponudbe in povpraševanja. Za kapital je v takih trenutkih edina možna rešitev iskanje novih nekapitalističnih trgov onstran meja, kjer bi se ustvarjena vrednost lahko realizirala. Za realizacijo presežne vrednosti skozi *zunanje* potrošnike kapital po Luxemburgovi postane odvisen od svoje zunanosti. Kot tak ne more obstajati sam zase, zato

---

⁴ Za razliko od večine teoretikov Giovanni Arrighi doda še četrti – t. i. genovski ciklus (Močnik 2004, XXII)

za svojo ohranitev potrebuje druge ekonomske sisteme. Potreba po ekspanziji kapitala je neskončna, z njo pa je prišla tudi realnost ponotranjenja čedalje večjega dela zunanosti. Poleg tega da si iz krajev zunanosti prilašča bogastvo oziroma produkcijska sredstva, kapital vanje z izvozom presežnih vrednosti izvažata tudi kapitalistične odnose in tako svet ustvarja po svoji podobi, ustvarja buržoazne načine produkcije ali to, kar imenuje *civilizacija*. Kapitalistično okolje se na ta način ekspanzivno širi in v nove, razširjene meje kapitalistične produkcije pripaja nekapitalistično okolje, od teritorija, družbenih oblik, kulture, produkcijskih procesov ... in ga hkrati kapitalizira. Nekapitalistična zunanost zadovoljuje potrebo kapitala po ekspanziji zaradi realizacije presežne vrednosti, a s tem postaja tudi njegova notranost, saj se vključi v kapitalistično produkcijo. To pa je ključna protislovna točka sistema, saj je nanašanje kapitala na svojo zunanost v konfliktu s čedalje večjo ponotranjenostjo te (pretekle) zunanosti, preteklega nekapitalističnega okolja. Slednji s svojo pripojenostjo v kapitalistični sistem ne omogoča več realizacije presežne vrednosti. Zgodovinsko gledano tako kapital zaradi končnosti našega planeta vključi vso svojo zunanost in s tem spodkoplje samega sebe, saj si sam odtegne svojo zunanost. »Bolj ko imperializem nasilno, brezobzirno in korenito uničuje nekapitalistične civilizacije, hitreje spodmika tla kapitalistični produkciji. Čeprav je imperializem zgodovinska metoda za podaljševanje življenja kapitalizma, je obenem gotovo sredstvo, ki ga bo pripeljalo do hitrega konca.« (Luxemburg v Hardt in Negri 2003, 192) Prostori na Zemlji se počasi zapirajo, imperialistična ekspanzija, ki je bistvo kapitalistične reprodukcije in akumulacije, pa je soočena s svojo omejenostjo. (Hardt in Negri 2003, 189-193)

2.4.1 Izmenjava materialne in finančne ekspanzije

Znotraj vsakega ciklusa kapitalističnega sistema poznamo dve fazi ekspanzije. Najprej vznikne t.i. "materialna faza", v kateri kapital nenehno stremi k vse večji akumulaciji oziroma povečevanju dobičkov iz naslova proizvodnje in trgovine, zato nenehno išče nove tržne niše, ki jih zapolnjuje s ponudbo novih in vse kakovostnejših izdelkov. Ker pa možnost ustvarjanja novih niš konkurenčni proizvajalci in trgovci sčasoma izčrpajo, pride do faze zatona kovanja dobičkov. (Močnik 2004, XXIV)

Neskončno akumulacijo kapitala v posameznem obdobju ekspanzije počasi duši vedno večja konkurenčnost proizvajalcev, ki povzroča omejevanje cen izdelkov, hkrati pa se krepi tudi moč delavcev nasproti delodajalcem. Če slednji v prizadevanjih za povečanje profita ne želijo zvišati plač delavcem ali uporabiti preveč represije, proizvodnjo preselijo v kraje z nižjimi proizvodnimi stroški. Vendar se sčasoma tudi delavci s teh perifernih področij začnejo zavedati svojih nizkih plač v primerjavi s svetovnimi normami, kar veča njihovo politično moč. Njihovo sindikalno organiziranje delodajalce pripelje ravno v tak položaj, kakršnemu so se želeli izogniti s selitvijo proizvodnje v "cenejše" države. Z dviganjem zavesti delavcev v teh deželah pa počasi zmanjkuje tudi območij, ki ne bi poznala trenda oziroma težnje po naraščanju plač. Poleg višanja stroškov plač se delodajalci soočajo tudi z vse višjimi cenami vhodnih virov, med katere sodijo tudi izdatki, kot so stroški odlaganja (strupenih) odpadkov, stroški obnavljanja surovin in infrastrukturni stroški, ki jih proizvajalci navadno eksternalizirajo oziroma prenesejo na državo. Kljub temu pa to ne pomeni, da počasi ne bo zmanjkalo neokrnjenih območij in da se ne bodo nekatere surovine, ki jih svetovna-ekonomija izrablja že stoletja, izčrpale. Stroški za iskanje alternativnih virov energije se povečujejo, prav tako stroški za gradnjo infrastrukture in bolj ekološkega ravnanja z odpadki. Te stroške prevzame na svoja pleča bodisi država preko davčne politike bodisi proizvajalci, a v obeh primerih se proizvajalcem povečujejo proizvodni stroški. Dobičke proizvajalcev pa nenazadnje kratijo tudi vse višji davki, ki so potrebni tako za vzdrževanje državnih struktur, od represivnih organov in plač uradnikov do gradnje infrastrukture, kot tudi za zagotavljanje določenih državljskih ugodnosti, kot so brezplačna izobrazba, zdravstvo in vseživljenjski dohodek.

Stroški delodajalcev za plače, vhodne vire in davke torej neprestano naraščajo, cene pa zaradi naraščajočega števila proizvajalcev hitri rasti stroškov ne morejo slediti. Tako so proizvajalci soočeni z zmanjševanjem dobičkov. (Wallerstein 2006, 104-110)

Ko so možnosti ustvarjanja novih in vse večjih dobičkov znotraj proizvodnje in trgovine izčrpane, obdobje "materialne ekspanzije" zamenja faza "finančne ekspanzije", v kateri se dobički ustvarjajo s finančnimi transakcijami. Ta faza pa napoveduje »konec systemskega cikla, ob katerem pride do splošne družbene krize in do prehoda v nov akumulacijski cikel. Hkrati s tem pride do vrste povezanih sprememb: do spremembe v organizaciji kapitalistične proizvodnje, do spremembe v sistemu mednarodnih odnosov, spremembe v hegemoniji in načinu izvrševanja hegemonije.« (Močnik 2004, XXIV)

Za zgodovinski pregled obdobj "finančnih ekspanzij" lahko pogledamo, kdaj je imela bančna dejavnost prevladujoč položaj v gospodarstvu. O tem v svojem delu *Igre menjave* govori Fernand Braudel. Po njegovem so se banke s kreditiranjem kot prevladujočim načinom širjenja bogastva pojavile in se umaknile trikrat; okoli leta 1300 v Firencah, v drugi polovici 16. in začetku 17. stoletja v Genovi ter v 18. stoletju v Amsterdamu. S posojili in predplačili pa se je kot prva državna banka ukvarjala Angleška banka, ustanovljena leta 1694. (Braudel 1989, 27) Vsako posamezno zmagoslavje denarnega kapitalizma pa se je zaradi mednarodne gospodarske krize ali inflacije vrednosti kreditov vsakič znova zlomilo, kar je pomenilo konec posameznega systemskega cikla, zaznamovanega vsakič z drugo hegemonijo. Temu je sledil nov cikel "materialne ekspanzije", ponovno temelječe na proizvodnji in trgovini.

2.4.2 Kriza sistema

Ciklusi materialnih in finančnih ekspanzij se po Wallersteinu nezadržno približujejo asimptoti sistema, ki krepi njegova notranja protislovja, to pa ga pripelje v nerešljive težave in posledično v pravo systemsko krizo, ki določa samo zgodovinskost sistema. Prava kriza je nerešljiva znotraj sistema samega, zato je treba za njeno reševanje izstopiti iz sistema oziroma ga preseči. Sistem se tedaj viličasto razcepi, kar pomeni, da obstajata dve različni poti za reševanje krize sistema. To je torej trenutek, ko morajo pripadniki sistema »sprejeti zgodovinsko odločitev o tem, katero od obeh alternativnih možnosti bodo izbrali, to je, katero vrsto novega sistema bodo oblikovali.« (Wallerstein 2006, 101) Proces viličenja ali bifurkacije sistema je po Wallersteinovih besedah kaotičen, zato lahko vsako, še tako majhno delovanje, nosi pomembne posledice. Ko je osciliranje sistema privedeno do maksimuma, se pojavi kaotično prehodno obdobje, v katerem je izid zelo negotov, nazadnje pa se sistem le prevesi na eno ali drugo stran in najdemo se v novem zgodovinskem sistemu.

Wallerstein takšno pot diagnosticira tudi za svetovni-sistem, v katerem se nahajamo danes. Kapitalistična svetovna-ekonomija naj bi namreč že zašla na pot systemske krize, ki se je najverjetneje začela s svetovno revolucijo leta 1968, v prihodnje pa naj bi se nadaljevala zgolj kakih petindvajset do petdeset let. To je po njegovem lahko tudi obdobje večjih družbenih

konfliktov, saj v negotovih in nestabilnih razmerah posamezniki želijo ohraniti svoje privilegije in položaje, kar lahko v končni fazi pripelje tudi do nasilja. (Ibid. 102)

2.4.3 Neoliberalne politike kot način reševanja gospodarske krize

V času po svetovni revoluciji 1968 je svetovna-ekonomija padla v stagnacijo, stroški proizvodnje so začeli naraščati. Sredinske in desne koalicije so skušale izdatke lajšati z zniževanjem plač, ponovno eksternalizacijo stroškov za vhodne vire in nižanjem davkov, kar je šlo na račun države blaginje. (Wallerstein 2006, 113-114) V centru svetovnega-sistema so se z režimoma Margaret Thatcher in Ronalda Reagana vzpostavile iz čikaške šole naučene neoliberalne politike reševanja gospodarstva, katerih nosilci so postali Mednarodni denarni sklad, Svetovna banka, Svetovna trgovinska organizacija in Svetovni gospodarski forum v Davosu, ki so med drugim širili neoliberalne programe oziroma strukture tudi v bivše komunistične države in države t. i. tretjega sveta.

Z neoliberalnimi politikami skuša center ohraniti trenutni svetovni sistem in s tem svoj superiorni položaj na gospodarskem in političnem področju. Teoretiki neoliberalizma, med katerimi sta najvidnejša Friedrich Hayek in Milton Friedman, so predstavili idejo *čistega* kapitalizma, čim bolj osvobojenega socialnih obveznosti in državnih vmešavanj ter regulacij trga. Neoliberalizem torej prinaša deregulacijo, privatizacijo in odpravo socialne države, pri čemer nosilci neoliberalne ideologije za doseganje teh maksim izkoriščajo tudi oziroma predvsem različne krize po svetu⁵, skozi katere radikalno reformirajo lokalna gospodarstva in politike. (Klein 2007)⁶. Ekonomija si čedalje bolj podjarmlja politiko in z raznimi vojnami, ki naj bi bile po besedah centralnih sil *mirovniške* - v imenu varovanja *svetovnega miru*, širi prostore korporacijskega bogatenja, pri čemer ne spoštuje nobenih kulturno-zgodovinskih različnosti.

---

⁵ Gre za intervencije v mnogih državah Južne Amerike s Čilom in Argentino na čelu v sedemdesetih letih, Kitajsko v osemdesetih, pa tudi za intervencije po poplavih v New Orleansu in intervencije po 11. septembru v Ameriki in Iraku.

⁶ Cf. M. Štefančič, Diktatura šoka. Mladina 13. 1. 2008

Do skrajnosti neoliberalizma, ko vsi produkcijski dejavniki preidejo v nevladne roke, torej ko je vse družbeno bogastvo privatizirano, sicer (še?) ni prišlo, okrepljeno pa so se začeli pojavljati procesi privatiziranja državnih sektorjev, kot so zdravstvo, šolstvo, pokojninski skladi, komunikacijski sistemi, energetika in celo privatizacija vode⁷. S takšno privatizacijo po neoliberalni logiki lahko služijo zasebna podjetja, katerim država zgolj zagotavlja trge. Tisto, kar je bilo nekoč javno in zgrajeno z javnim denarjem, se sedaj privatizira in tako prehaja v zasebne roke peščice, ki si na račun večine zagotavlja dobičke.

Vsi ti procesi pa terjajo svoj dolg. Neoliberalne politike prinašajo družbene napetosti in poglobljajo socialne neenakosti ter krepijo družbeno dezintegracijo. Ko se privatizirajo zgoraj omenjeni sektorji, postane več kot očitno, da prebivalci posamezne države nimajo več nobene socialne varnosti. Po Močniku nove politike načenjajo socialno državo, ta veliki dosežek 20. stoletja. Socialne neenakosti in stopnja revščine se najprej začnejo povečevati ravno v najbolj razvitih državah, kot so ZDA in Velika Britanija, nato pa se širijo v druge predele zahodne Evrope, po padcu Berlinskega zidu pa tudi v države srednje in vzhodne Evrope ter nekdanje Sovjetske zveze. (Močnik 2006, 15,17) Z ukinjanjem socialne države in z vse večjim pobilagovljanjem življenja naraščajo družbene napetosti, povečujejo se možnosti upora, s tem pa se krepi tudi državna represija in z njo povezani stroški.

2.4.3.1 Primera neoliberalne politike in njenih posledic

S spodnjima primeroma želimo na kratko orisati posledice, ki jih prinašajo neoliberalne politike oziroma reforme. Le te prizadevajo tako svetovni center oz. "razviti" Sever kot "nerazvito" periferijo.

---

⁷ Mednarodni denarni sklad je perifernim državam ponujal denarno pomoč v zameno za privatizacijo vode. Posamezne države morajo za odplačevanje dolga pristati na privatizacijo nekdanj nacionalnih podjetij, med drugim tudi na privatizacijo vode (primer Nigerije). Cena privatizirane vode naraste, se celo podvoji, kot se je v Argentini, njena kakovost pa pade. V skrajnih primerih prihaja do tega, da dojenčki pijejo kokakolo, ki je cenejša od ustekleničene vode. (Gregorčič 2005, 157)

Povečevanje socialne neenakosti kot rezultat politik v neoliberalni maniri lahko predstavimo na primeru plačljivega šolstva, okoli česar je nedavno potekala polemika (in še kaj več⁸) tudi v Sloveniji. Vlada oziroma Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo je namreč za visoko šolstvo želelo uvesti šolnine, ki potencialno omejujejo splošni dostop do študija in krepijo razslojenost družbe. Šolski sistem kot tak že sam deluje po principu reprodukcije družbenih hierarhij in s tem neenakopravnih položajev. Ljudi hierarhizira glede na končano stopnjo izobrazbe, s čimer ustvarja široko polje "marginalcev", ki na izobrazbenem področju niso tako uspešni in katerih možnosti na trgu dela so posledično omejene. Njihov slabši družbeni položaj tako z lahkot(nostj)o legitimira z argumentom *nepriidnosti* v šoli. Danes, s podrejanjem neoliberalni logiki, uvajanjem šolnin ipd., izobraževalni sistem družbo še dodatno razslojuje ter povečuje prepad med izobraženimi bogatimi in tistimi, ki si šolanja ne morejo privoščiti in tonejo proti družbenemu dnu. Na *enakost*, ideal, ki nam ga je poleg *svobode* in *bratstva* kot neprecenljivo dediščino v največjo skrb prepustila francoska revolucija, se vedno hitreje pozablja. Bogati si lahko privoščijo šolanja, ki jih nato popeljejo na višja delovna mesta, revnim pa je zaradi plačilne nezmožnosti onemogočen oziroma zelo otežen dostop do univerz, s čimer se jim že vnaprej določi slab(ši) položaj v družbi.

Z neoliberalnimi politikami se torej povečujejo socialne razlike med ljudmi, s privatizacijo visokega šolstva pa se ukinja razsežnost socialne države. Namesto tega se skrb za znanje državljanov polaga na prosti trg, v zobe neprestano akumulirajočega se kapitala. Slovensko javno šolstvo je danes sicer še brezplačno, a bivši vladni poizkusi uvajanja šolnin nakazujejo, da temu morda kmalu ne bo več tako. Tendence svetovne kapitalistične-ekonomije je vsekakor podreditev celotnega javnega sektorja kapitalu in njegovi neskončni akumulaciji, od nacionalnih politik pa je odvisno, v kolikšni meri pred tem zavarujejo svoje prebivalce.

Posledice neoliberalnih procesov znotraj svetovnega gospodarstva se kažejo tudi kot obubožanje nekaterih lokalnih ekonomij. Svetovna banka perifernim državam posoja denar za projekte izgradnje ekonomij, temelječih na (mega)projektih s tujim lastništvom, s čimer jim vsiljuje neoliberalne modele razvoja, siromaši lokalne ekonomije in jih sili v položaj odvisnosti od mednarodnih finančnih institucij. Dolg perifernih držav je tisti mehanizem, ki

---

⁸ V tem času se je s samoorganizirano akcijo študentov vzpostavil blok Avtonomne tribune, ki se je aktivno in na kreativen način boril proti neoliberalnim reformam visokega šolstva, med katere je spadala tudi uvedba šolnin. Avtonomna tribuna je pomembno prispevala k temu, da reforme ministra Zupana niso bile sprejete in je visoko šolstvo ostalo brezplačno. Več o Avtonomni tribuni v zadnjem poglavju pričujočega dela.

centru omogoča njihovo podreditve; za odplačevanje posojil so zaradi naraščajočih obresti zadolžene države prisiljene najemati nova in nova posojila, kar vodi v spiralo vse večjega zadolževanja in odvisnosti⁹. To onemogoča njihovo samostojno razvijanje in nadaljuje proces odtekanja dobičkov v svetovni center. Neokolonializem te vrste v perifernih državah na eni strani prinaša nepredstavljivo bogastvo majhnemu odstotku lokalnih gospodarskih in političnih elit, sodelujočih z zahodnim hegemonom, na drugi pa množično preseljevanje ljudi iz vasi v mesta in veliko revščino preostale večine, ki za golo preživetje najpogosteje v zelo slabih razmerah dela v tako imenovanih "sweat shopih". Ti pripadajo multinacionalnim korporacijam, ki s prihodom na določeno ozemlje preprosto pokupijo manjša in srednja podjetja, v posameznih primerih pa podjetja in manjši obrtniki, ki niso zmožni delovati v novih razmerah, zaradi močne konkurence propadejo. Delavcem tako ne preostane nič drugega, kot da se zaposlijo v teh novih velikih podjetjih, kjer pa za veliko ur dela pod pogosto človeka nevrednimi pogoji služijo svoje mizerne plače, s katero si ne morejo zagotoviti niti lastnega preživetja. V takih razmerah se ne morejo obrniti niti na sindikate, saj ti bodisi ne obstajajo ali pa so pod vplivom vodstev podjetij in tako v nobeno oporo delavcem. Uničenje delavskega prebivalstva v mestih je podobno zgodbi uničenja kmečkega prebivalstva na podeželju. Kmeti na drobno so ob prihodu velikih agroindustrijskih podjetij pod močnimi pritiski. Velika podjetja s pomočjo lokalnih politikov mnogokrat pridobijo dobro lokalno zemljo, vzeto manjšim kmetom, in postanejo novodobni veleposestniki, ki, tako kot novodobne korporacije, za pičle mezde pod slabimi pogoji izkoriščajo lokalno kmečko prebivalstvo. Rečemo lahko, da so v neoliberalizmu obubožali tako podeželsko kmečko prebivalstvo kot mestno delavstvo, nenazadnje pa tudi gospodarstva mnogih perifernih držav, ki so ob prodajanju lastnih podjetij in odlivanju kapitala v tujino čedalje bolj opustošena.

---

⁹ Izboljšanje razmer v perifernih državah, njihov razvoj in (pogojna) osamosvojitve od *novodobnih kolonizatorjev* so odvisni od brezpogojnega odpisa dolga tem državam, ki bi prekinil njihovo spiralno zadolževanje. Pri različnih oblikah humanitarne pomoči tem državam s strani mednarodne skupnosti gre zgolj za metanje peska v oči, saj to ne reši njihovih težav "dolžniške krize". Skupina G7 si je ob podpori bivšega finančnega ministra VB Gordona Browna sicer prizadevala za odpis dolga državam tretjega sveta, a le pod pogojem, da te države sprejmejo reforme, ki nadaljujejo neoliberalni program. To kaže na nepripravljenost centra na *dekolonizacijo* najrevnejših držav sveta.

2.4.4 Finančni zlom

Spodbujevalci neoliberalnih politik kljub poskusom zaustavljanja zmanjševanja dobičkov niso bili uspešni, zato so dobičke od proizvodnje začeli zamenjevati dobički iz naslova finančnih špekulacij. Po Močniku se je s krizo proizvodnje in trgovine v sedemdesetih, ko se je zmanjšala profitnost materialne produkcije, povečale pa so se ekološke obremenitve ter izkoriščanje in zatiranje delavcev, zaključilo obdobje "materialne ekspanzije", sistem pa je prešel v obdobje "finančne ekspanzije"¹⁰. Po novem postanejo kapitalsko produktivne »finančne transakcije, obdelava in proizvodnja informacij, razvoj tehnologije in podobno močno intelektualne in "nematerialne" dejavnosti«. (Močnik 2006, 16)

Kapital se je v fazi "finančne ekspanzije" plemenitil skozi različne finančne inovacije, prevzeme in špekulacije, ki pa so v svetovno-ekonomijo vnašale vse večji kaos, medtem ko je kapitalizem pridobival vse bolj fundamentalistični značaj. Spremenjen finančni sistem je prek raznih finančnih skladov, ki so si izmišljali nove visoko donosne finančne produkte, med katere sodijo tudi krediti, povečeval razdaljo med varčevalci in investitorji. S tem manevrom je učinkovito prenašal prihranke od varčevalcev k investitorjem. Bolj ali manj virtualno finančno stanje je neprestano raslo in finančni svet se je vse bolj oddaljeval od realnosti. Podjetja so kupovali in prodajali s ciljem iztržiti čim več, kapitalski trg pa se je sprevrgel v mešetarjenje s premoženjem. (Mencinger 2008)

Ta tržni *fundamentalizem* se je kot prevladujoča ideologija od osemdesetih let prejšnjega stoletja iz ZDA razbohotil po dobršnem delu sveta. Finančne oblasti so do danes s svojimi politikami vzpodbudile velik razmah kreditiranja, iz finančnega dogajanja pa so se umaknile intervencije oblasti. Finančni manevri so namreč postali tako zapleteni, da jih države niso mogle več nadzirati in so to funkcijo prepustile bankam samim, kar je v končni fazi pripeljalo do zloma finančnih trgov. Po Sorosu smo trenutno priča največji krizi po drugi svetovni vojni. (Soros 2008) Sedanja finančna kriza, ki se je v ZDA začela s pokom prenapihnjene

---

¹⁰ Prehod iz ene v drugo fazo lahko ponazorimo tudi s prerazdelitvijo družbenega produkta med delom in kapitalom; delež dela je pred približno tridesetimi leti znašal okoli 75 % BDP in se je do danes zmanjšal na 68 %, delež kapitala pa je s 25 % poskočil na 32 % BDP. (Mencinger 2008)

nepremičninskega mehurčka, je hitro zajela vsa območja kapitalistične svetovne-ekonomije in zamajala celoten finančni sistem znotraj nje. Njeni učinki kažejo, kako močna je globalna vez svetovne-ekonomije, pa tudi to, katere države so v teh okoliščinah najranljivejše. Gre za tiste države, ki so najbolj vneto prisegale na neoliberalne politike in v katerih so bile finančne špekulacije največje, pa tudi tiste, ki so svoje realne sektorje nepremišljeno privatizirale ali prodale v tujo last. Recesiji, ki počasi zajema *zahodni svet*, pa bolje kot države centra kljubujejo (kmalu bivše?) periferne države, kot sta Kitajska in Indija, ki bodo tako lahko gospodarsko v primerjavi z ZDA relativno napredovale. (Ibid.)

Ob krizi, ki nas je doletela, ne moremo mimo dejstva, da so v njej najbolj prizadeti prav najranljivejši sloji prebivalstva, ki jih je več desetletij trajajoče obdobje neoliberalnih politik že tako dodobra izčrpalo. Gre za množice ljudi, ki v tem času niso pridobile prav ničesar, postajale so celo vse revnejše, saj so na njihov račun bogateli kapitalisti oziroma finančni špekulanti.

2.4.5 Konec hegemonije ZDA

Danes, ko smo priča zlomu finančnih sistemov ter vse globlji finančni in gospodarski krizi v svetu, se najverjetneje nahajamo na koncu cikla "finančne ekspanzije" in s tem v iztekajočem se kapitalskem akumulacijskem ciklusu, ki se je začel konec 19. stoletja in v katerem so bile svetovni hegemon ZDA. Kriza nas sili v temeljni razmislek o trenutnih strukturah sedanjega sveta, ki so se mnogim še nedavno tega zdele večne. O tem, da sedanja kriza zaznamuje konec obdobja "konca zgodovine"¹¹ in da se nastavlja preureditev svetovnega gospodarstva, govorita tako Soros kot Mencinger, ki med drugim napoveduje spremembo svetovnega gospodarskega reda. Krizo v tej luči lahko vidimo tudi kot pozitivno, kot začetek nečesa novega, saj predstavlja ploden teren za mobilizacijo multitudine, za družbene boje izkoriščanih, tistih, ki ne želijo biti izključeni. Lahko je teren za radikalnejše spremembe, ki bi potencialno prinesle spremembe obstoječe ureditve sveta in drugačno, pravičnejšo družbo.

---

¹¹ O "koncu zgodovine" govori Francis Fukuyama, ki predvidi, da bo svetu zavladata vseobsegajoča in univerzalna ideja liberalizma, s čemer naj bi se končalo obdobje ideologij, kapitalistična liberalna demokracija pa naj bi bila ultimativna oblika najboljšega družbenega reda in končna oblika vladanja v svetu.

Po Močniku iz krize iztekajočega se akumulacijskega ciklusa vodita dve možni poti. Če se država in kapital, četudi na različnih koncih sveta, ponovno povežeta, se lahko pojavi nov kapitalski akumulacijski cikel, v nasprotnem primeru pa lahko pride tudi do razpada svetovnega kapitalističnega sistema in prehoda v nek drug sistem. (Močnik 2004, XXIV) Tudi po Mencingerju se kot svetovni sistem lahko ohrani kapitalizem oziroma gospodarski red, ki temelji na zasebni lastnini. Ta red pa se mora po njegovem mnenju vrniti na raven evropskega socialnega tržnega gospodarstva, ki se bo ponovno zagnalo s povečevanjem povpraševanja, pri čemer v njem ne bo prostora za nove "finančne produkte" in kjer delavci ne bodo obstajali zgolj kot produkcijski material. (Mencinger 2008) A do novega ekonomsko-družbenega reda je po Sorosu še dolga pot recesije in politično napetih časov, v katerih lahko ameriški protekcionizem povzroči še kaj hujšega kot samo recesijo.

Po Wallersteinovem prepričanju je kapitalistični svetovni-sistem danes prvič v resnični sistemski krizi, v kateri stoletni trendi dosegajo asimptote, ki jih sistem ne more preiti. Kot domneva, prihaja kapital v tri strukturne asimptote, ki mu bodo omejile nadaljnjo možnost nenehne akumulacije. Prva mejna točka sedanjega sistema je deruralizacija sveta, ki sistemu v prihodnosti onemogoča omejevanje deleža stroškov, povezanih z delovno silo. Druga točka so ekološke meje, ki kapitalu onemogočajo neprestano eksternalizacijo stroškov, povezanih s čedalje bolj zastrupljenimi in neobnovljivimi viri. Tretja mejna točka sistema pa je vse večja demokratizacija sveta, ki se kaže z vse višjimi zahtevami ljudi po izboljšanju nekaterih storitev (zdravstvenih, izobraževalnih ...) in zahtevami po vseživljenjskem dohodku. Te zahteve pa povzročajo pritisk na zviševanje davkov, ki so delež svetovne ustvarjene vrednosti. (Wallerstein 2004, 241)

Trenutno se nahajamo v prehodnem obdobju, katerega izid je skrajno negotov. V prihajajočih desetletjih bi morali razpravljati o možnih in alternativnih strukturah družbenega sistema, ki ga želimo vzpostaviti po zlomu kapitalistične svetovne-ekonomije. Sistem kot vsakokrat, ko zapade v krizo, težave skuša reševati na ustaljene načine. Ljudje delujejo po njim poznanih principih, ki na kratki rok sicer obljublajo ugodnosti, dolgoročno pa vedno večje sistemske krize ne bodo zmogli več reševati. Tudi srednjeročno prilagajanje sistemu ne prinese veliko učinkov. Tisto zares učinkovito delovanje je po Wallersteinu odločitev za spremembe, ki v procesu viličenja lahko sistem speljejo po eni ali drugi poti. V tej točki naj bi se po njegovem mnenju kresale temeljne vrednote in bil boj med duhom Davosa kot prostorom tistih, ki imajo

oblastno moč, in duhom Porto Alegre¹², ki teži k alternativnemu in egalitarnejšemu razvoju prihodnosti. V kaotičnih razmerah strukturne tranzicije, ki naj bi trajale dvajset do petdeset let in katerih izid je negotov, potek boja pa nejasen, je pomembno vsako, še tako majhno delovanje, ki lahko prihodnji sistem nagne na eno ali drugo stran. Pri tem je najpomembnejše vprašanje, ali se bo sistem nagnil na stran, ki zagovarja povečanje svobode tako manjšin kot večine, ki ne pristaja na numerične kriterije, ali na stran, ki zagovarja svobodo bodisi manjšinam bodisi večini. »Pri oblikovanju sistema (ali sistemov), ki bo zamenjal obstoječega, se bomo odločali bodisi za hierarhični sistem, ki bo delil ali omogočal privilegije po položaju v sistemu, kakor koli bo že ta položaj določen (vključno z meritokratskimi merili), ali za razmeroma demokratičen, egalitaren sistem.« (Wallerstein 2006, 118) Avtor je mnenja, da sedanje oblastne strukture ne bodo več zadrževale konca obstoječega sistema, ki je obsojen na samouničenje, temveč bodo poskusile zagotoviti, da bo prihodnji sistem ponovil (najslabše) značilnosti sedanjega sistema, to je njegovo hierarhijo, privilegije, neenakost. Kljub temu nas čaka zelo turbulentno, negotovo in nepredvidljivo obdobje systemske tranzicije, ko ima lahko vsak najmanjši sunek v eno ali drugo smer svoj učinek. (Wallerstein 2004, 260) Če sledimo Wallersteinovim idejam, smo torej vstopili v obdobje, v katerem lahko posledice prinese tudi zamah metuljevih krilc, ko lahko tako individualno kot kolektivno vplivamo na razvoj prihodnosti bolj, kot si upamo misliti, a hkrati tudi v obdobje, v katerem se bo za čim bolj egalitaren in demokratičen svet treba še krepko boriti.

---

¹² Gibanje gibanj, ki je shajališče različnih aktivistov in prepričanj, se je prvič zbralo v brazilskem Porto Alegre med 25. in 30. januarjem 2001, v času, ko je v švicarskem Davosu zasedal Svetovni gospodarski forum, ki poleg drugih nadnacionalnih institucij oblikuje sodobne neoliberalne politike. Rečemo lahko, da je *antisistemski* Porto Alegre politični protipol neoliberalnemu Davosu. Več o tem v zadnjem poglavju pričujočega dela.

3. ZAVRAČANJE SVETA

3.1 Delo namesto delovanja

Danes kljub navidezni osebni svobodi o njej v smislu svobode posameznika kot subjekta težko govorimo. Posameznik je za razliko od preteklih sistemov (suženjstvo, fevdalizem) osvobojen osebne odvisnosti od vladajočih, vendar je še vedno v podrejenem položaju, saj mora za sredstva preživetja prodajati svojo delovno silo, kar pomeni, da je podrejen diktatom drugih, to pa omejuje njegovo svobodo in prinaša frustracije. Za lastno preživetje je posameznik bolj ali manj prisiljen sodelovati v skladu s sistemom in njegovo akumulacijsko funkcijo, sicer je na nek način izločen. Posameznik se mora torej obnašati tržno in delati za denar, da lahko preživi. Kreativno delo se preobrazi v abstraktno in alienirano delo, ki je podrejeno ukazom drugih. Po Hollowayu je s tem zlomljeno naše delovanje, v katerem se nahaja naša moč-za; moč delovati, ki je družbena moč, prepletena z delovanji drugih. Moč-za se lahko spremeni v nad-moč, v moč nad drugimi, ko nekateri ljudje začnejo drugim ukazovati, da izvedejo, kar so si sami zamislili. (Holloway 2004, 33) Takrat se družbena kolektiviteta razdeli na močnejšo manjšino, ki ima lastništvo nad sredstvi delovanja in je zaradi tega zmožna ukazovati šibkejši večini, ki je prikrajšana za dostop do sredstev delovanja in mora zato delati tisto, kar ji ukažejo drugi (manjšina). Delovanje je tedaj zlomljeno, saj je narejeno ločeno od delujočih in prilaščeno s strani "močnih". Delovanje posameznika postane golo delo, ki se meri količinsko, v urah ali proizvodih, postane delo, ki proizvaja vrednost. Blago, ki je odtujeno od svojega proizvajalca, pa dobi fetišiziran značaj in je točka zloma družbenega delovanja. Narejeno namreč postane zasebna lastnina, kar pomeni zanikanje družbenosti delovanja. V tem primeru se posameznik razčloveči, saj ne more več uveljavljati svoje subjektivitete, ni več sposoben uresničevati lastnih zamisli. Njegove zamisli in sanje se morajo odslej prilegati odnosom moči. »Obstoj moči-za kot nad-moči pomeni, da je velika večina delujočih spremenjena v narejeno-za, njihova aktivnost pa je spremenjena v pasivnost, njihova subjektiviteta v objektiviteto.« (Ibid. 34)

Po Hollowayu se jedro sedanjih bojev kaže v tem, da naj bi tradicionalni boj abstraktnega dela proti kapitalu, ki je jedro tradicionalnih delavskih gibanj in sicer lahko doprinese k izboljšanju

življenjskih razmer, nadomestil boj med človekovim kreativnim delovanjem in abstraktnim delom. Šele ta boj je po njegovem mnenju z radikalno močjo, ki vznikata v zadnjih letih in trga platno kapitalistične nadvlade, zmožen zlomiti abstraktno delo in s tem tudi sam kapital. Današnji upor se kot tak manifestira tako v zapatističnem gibanju kot v pomembnem delu alterglobalizacijskega gibanja. (Holloway v Sergi, V. in Tari, M. 2006)

3.1.1 Alienacija

Kapitalistični način delovanja je zaradi težnje po vse večji akumulaciji kapitala vselej proizvajal nove rešitve za povečevanje učinkovitosti delavcev. Eden vidnejših načinov višanja učinkovitosti delavcev je Taylorjev znanstveni management, ki je posvečen proučevanju delovnega procesa. Na to prakso se v začetku dvajsetega stoletja nastavi t.i. "fordizem", praksa, ki je v delavce vnesla še več mehanicističnega delovanja. Delovni procesi se fragmentirajo in standardizirajo, delavci pa svoje delo začnejo opravljati popolnoma rutinizirano in ponavljajoče ter tako postanejo golo dopolnilo stroju. Duhamorno delo, ki od posameznika zahteva zgolj določene gibe brez kakršnegakoli razmišljanja, pripelje človeka do tega, da izgubi tako interes za delo kot tudi stik z izdelkom. Na delovnem mestu vlada stroga disciplina, ki delavce podjarmlja proizvodnemu procesu in delovanju strojev do te mere, da se celotno življenje delavcev podredi tovarniškemu redu, ki narekuje, uniformira in vnaprej določa življenjske cikle. (Močnik 2004, XIII) Na delavce se gleda le kot na dele v proizvodnem procesu, kar jih razoseblja in postavlja na nivo stroja. Ta popolni dehumanizirajoči proces pa v posameznikih krepi krik, ki v sebi nosi tudi potrebo po osebni svobodi. Holloway po Marxu razlaga, da se alienacija kot pojem nanaša na razbitje delovanja, saj ustvarjalca loči od narejenega, objekt, ki smo ga proizvedli, stoji izven nas in dobi novo življenje, v katerem je zabrisan njegov izvor. Predmet je torej ločen od delovanja, delo posameznika pa je, ko je izdelek na trgu, pozabljeno. Skozi ta proces se ustvarja tudi samoodtujenje, ki je značilno za kapitalistično organizacijo proizvodnje. (Holloway 2004, 47)

3.1.2 Prekarizacija

Ko fordizem v šestdesetih letih 20. stoletja nasledi postfordizem, rutino nadomesti fleksibilnost. Osnovne proizvodne enote postanejo vedno bolj specializirane in prožne, nekoč velike tovarne se začnejo drobiti na manjša podjetja, ki pogodbeno sodelujejo z velikimi svetovnimi firmami. Slednje ne delujejo več po principu tekočega traku, temveč imajo omrežja manjših pogodbenih podjetij, ki jih servisirajo s (pol)izdelki. Pri podpogodbenih podjetjih je bistvenega pomena njihova prilagodljivost povpraševanju in zagotavljanje kakovosti izdelkov. Pri tem ves čas tekmujejo z drugimi, sebi podobnimi podjetji, kar jih sili v to, da čim bolj izrabljajo sredstva, ki jih imajo na razpolago. Posamezniki so v delovnem procesu prisiljeni sodelovati ne le mehanično, kot je značilno za delo v tovarni, temveč morajo izkazovati tudi svojo vsestransko angažiranost. Razliko med fordizmom in postfordizmom lahko lepo ponazorimo z besedami Rastka Močnika: »Potem ko si je kapital s fordizmom podvrgel delavska telesa, si v postfordizmu podreja tudi duha in dušo, čustva in inteligenco. Zdaj ni več dosti, da potрпиš – zdaj se moraš ob garanju še navduševati. Kapital ne pije več samo krvi, zdaj hoče še dušo in srce.« (Močnik 2004, XV) Pri tem gre po besedah Hardta in Negrija za biomoč, v kateri so produktivne moči dela tako intelektualne kot telesne. V postmoderni in biopolitični produkciji se produkcija kapitala staplja s produkcijo in reprodukcijo družbenega življenja, pri čemer je vse težje razlikovati med produktivnim, reproduktivnim in neproduktivnim delom. Delo postaja čedalje bolj nematerialno, povečuje se moč znanosti, vednosti, komunikacije, produkcija se križa z življenjem. Biomoč je dejavnik produkcije tedaj, ko poleg produkcije tudi reprodukcija in življenjski odnosi, ki jo sestavljajo, postanejo produktivni. Tako celotno družbeno življenje postane subsumpcija kapitala. Proletariat torej v vsej svoji občosti proizvaja ves čas in vsepovsod. (Hardt in Negri 2003, 293, 321)

Prilagajanje novim delovnim praksam zahteva vedno bolj prožen trg delovne sile, kar se odraža v vse večji prekarizaciji delavstva. Ta pomeni večjo negotovost in nestabilnost delovnih mest ter zmanjševanje delavskih pravic in zaostrovanje pogojev dela, ki postajajo čedalje bolj nečloveški. Varnost zaposlitve se v zadnjih letih zmanjšuje, zaposlitve za določen čas se povečujejo na račun varnejših za nedoločen čas¹³. Poznamo čedalje več negotovih oblik dela; delo brez pogodbe, priložnostno ali sezonsko delo, delo za polovičen delovni čas, delo

---

¹³ V Sloveniji se je delež zaposlitev za določen čas v zadnjih letih s 13 % povečal na 18 %. (Festić 2008)

na domu, delo na črno, ilegalno delo ... Gre za negotovo delo ali "delo po milosti", saj delavci delajo za golo preživetje, torej gre tudi za "življenje po milosti", pri čemer so delavci prepuščeni nehumanemu izkoriščanju in arbitrarnim odločitvam lastnikov kapitala. (Gregorčič 2005, 4) Prekarne in negotove oblike je v manjši meri poznal že fordizem, danes pa so vse bolj pomembne, če ne celo glavne karakteristike obstoječega kapitalističnega sistema.

V času gospodarske krize, v kateri se nahajmo, smo priča tudi odpuščanju velikega števila delavcev, ki ga želijo legitimirati prav zaradi *težkih kriznih* časov. V njih se namreč težnja po povečevanju kapitala navadno realizira prav na račun delavcev. To so tudi časi, ko postane socialna varnost predraga in se mora znižati na račun povečevanja *konkurenčnosti*, kar nižjim slojem zada še dodaten udarec. Ko podjetja zaradi konkurenčnosti znižujejo proizvodne stroške, to najprej naredijo z nižanjem plač delavcem. Ti zaradi možnosti selitve proizvodnje v periferne države s cenejšo delovno silo ostajajo brez zaposlitve oziroma pristanejo na nižje plače, da le obdržijo delovna mesta. (Wallerstein 2006, 106). Pri vsem skupaj se na delavce gleda brezosebno, zgolj kot na delovno silo, produkcijski material, ki mora biti karseda poceni in fleksibilen. Posameznik je tako razčlovečen in zreduciran na številko, prepuščen v zobe izkoriščanja s strani kapitala.

3.2 Krik v boljše življenje

Kapitalizem, ki mu je danes podrejeno skoraj celotno človeštvo, v svoji obliki postaja vedno bolj nasilen; z vpeljavo neoliberalnih politik se prepad med bogatimi in revnimi širi, saj se ukinjajo instrumenti redistribucije neenakomerno porazdeljenega bogastva in mreže socialne varnosti. Bogati postajajo bogatejši¹⁴ tudi na račun revnih, ki tako postajajo še bolj revni, z vedno manj pravic in pahnjeni v negotovost, podrejenost in čedalje hujše izkoriščanje. Zaradi naraščanja negativnih izkušenj se krepi bes proti sistemu, ki si ga lahko razlagamo tudi kot sistem »nasilja, medijskega spektakla, potrošništva, ekološkega uničevanja, ropanja, finančnega vampirstva itn.« (Zadnikar 2002) Negativni občutki so sicer neposredno povezani

---

¹⁴ Samo za oris; blaginja 475 milijarderjev je danes dosegla vrednost blaginje polovice svetovne populacije. Dvesto najuspešnejših korporacij s 30 % deležem svetovnega BDP zaposluje 0,75 % svetovne populacije, smernice pa kažejo na nadaljevanje upadanja zaposlovanja. (Gregorčič 2005, 155-156)

z osebnimi izkušnjami posameznika, a so hkrati del nečesa širšega; so del sveta oziroma del globalnega sistema, ki mu pripadajo in se mu hkrati upirajo. Holloway ni edini, ki meni, da je kapitalizem poguben za človeštvo in je zatoj treba spremeniti svet. Po njegovem mnenju je kapitalizem zgolj določena minljiva oblika družbenih odnosov, ki pa ni naravna oblika družbene produkcije, saj v njej odnosi med ljudmi obstajajo v obliki odnosov med stvarmi. (Holloway 2004, 57) Tudi Hardt in Negri menita, da moramo v globalnih strukturah kapitalistične restrukturacije najti potencial za paradigmatški premik naprej in prekinitev neprestanega ponavljanja ciklov kapitalizma. (Hardt in Negri 2003, 200)

Alienacija in prekarizacija, izkoriščanje in stres na delovnem mestu ter doma, lakota, revščina, diskriminacija in državno nasilje vsekakor krepijo negativne občutke in bes nad sistemom, v katerem se nahajamo. Ta postaja čedalje bolj brezoseben, vse sfere človeškega življenja podreja tržnim zakonitostim in popredmetuje človekovo življenje, ki je ovrednoteno samo še kot blago, ki proizvaja blago.

Po Hollowayu se v teh nečloveških razmerah v ljudeh vzbudi krik, ki ni artikulirana misel, temveč prvobiten izraz obupa in gneva nad stanjem današnje družbe, je krik popolnega zavračanja bede kapitalistične družbe. Krik ni krik nekaterih in krik drugih, temveč krik vseh nas, vendar z različno jakostjo oziroma močjo. Krik ob tem v sebi nosi upanje v boljšo prihodnost; zavračanje kapitalizma je namreč nemočno, če je ločeno od upanja. Krik brez upanja bi pomenil diskvalifikacijo krika samega, vdanost v današnjo *usodo*. Prav upanje je namreč tisto, ki žene k iskanju novih oblik upora. Gre torej za enotnost oziroma vzajemnost krika-proti in krika-onkraj, kar mu daje potencial za gradnjo nove družbe. Krik je dvodimenzionalen, saj z njim obstajamo v loku med tistim, kar smo, in tistim, kar še nismo, a si prizadevamo biti. Ali drugače, krik v sebi nosi bes, ki izhaja iz današnje izkušnje, hkrati pa v sebi nosi željo po drugačni, pravičnejši družbi, ki bi temeljila na vzajemnem priznavanju dostojanstva. Je krik groze in krik upanja. Znotraj te dvodimenzionalnosti je tisto, kar daje kriku naboj, ravno ta ne-identiteta, ki že obstaja v naši identiteti, tisti še-ne, ki je že v nas. (Holloway 2004, 14-15)

Poleg tega da krik implicira zavrnitev vse bede, ki jo prinaša trenutni svetovni sistem, prinaša tudi zavrnitev resignacije, zavrnitev sprejetja ideje, da se v svetu ne da nič spremeniti. Pomemben je sedanji obstoj še-neja, obstoj možnosti boljšega sveta, pri tem pa po Hollowayu ne potrebujemo obljube o »srečnem koncu, da bi upravičili svoje zavračanje sveta, o katerem mislimo, da je napačen.« (ibid., 10) Krik torej implicira delovanje in neresigniran boj proti

sistemu zatiranja. Prinaša moč-za, ki je vedno družbena moč. Pri sodobnih družbenih gibanjih lahko uvidimo upor kot ustvarjanje in vzpostavljanje nove družbenosti. Edino tako se lahko boji-proti, vsečni neoliberalizmu, spreobrnejo v anti-boje, boje, ki so mu nevarni in vodijo v antikapitalistične oblike artikulacij družbenih odnosov. (Gregorčič 2005, 132)

3.2.1 Ideja »novega sveta«

Želja oziroma celo zahteva po novem, boljšem in pravičnejšem svetu, po dostojanstvu in globalni pravičnosti že dolgo ni bila tako močna kot danes, ko smo bolj ali manj razčlovečeni stroji v kolesju kapitalizma. Upati si moramo postaviti zahtevo po svetu etike, človeške empatije, svobode in pravičnosti ter po spoštovanju narave. Oblika sedanjega kapitalizma namreč postaja vse bolj katastrofalna za človeštvo, ne samo zaradi današnje bede, temveč tudi zaradi uničenja potrebnih naravnih pogojev za preživetje človeštva v prihodnosti. (Holloway 2005a) Zaradi dostojanstva, ki ga prepletamo z življenji drugih, ne moremo postati resignirani oziroma vdani v usodo sveta, ki se zrcali v tem trenutku. Potrebujemo nov svet, drugačno obliko organiziranja družbe. Svet, v katerem se ne govori, temveč poslušamo. Svet pravice. Svet, v katerem bi si ljudje sami oblikovali življenja. Svet, v katerem bi se lahko ljudje obračali drug na drugega kot ljudje in ne kot stvari. (Holloway 2004, 10) To bi dosegli ne z osvajanjem oblasti temveč s preseganjem oblastnih odnosov. Ali kakor so dejali Zapatisti: »Ni treba osvojiti sveta. Za nas je dovolj, da ga naredimo na novo.« Delanje sveta na novo pa lahko postane problematično, če se sočasno ne spremeni tudi svetovni sistem, saj sicer ostajamo znotraj kapitalizma, ki nima svoje zunanosti. Po Bonfeldu tako ni možen obstoj avtonomnih con, popolnoma neodvisnih in izločenih iz kapitalističnega svetovnega sistema. Vsemu navkljub smo odvisni od države, na primer od njenih socialnih funkcij, ki nam (zaenkrat še) nudijo šolanje, zdravstvo ipd., v veliki meri ostajamo tudi mezdni delavci. V takih okoliščinah popolna avtonomija ni mogoča, lahko pa si prizadevamo za družbeno avtonomijo, ki bi nam omogočila solidarno in dostojanstveno življenje, z vzajemnim priznavanjem in posameznikovo integriteto. Družbena avtonomija pomeni prizadevati si za različnost znotraj skupnosti, torej tako za različnost kot za skupnost, za človekovo emancipacijo, za popolno demokratizacijo družbenih odnosov. Ta posledično s seboj prinaša

tudi politizacijo družbenih odnosov, kar pa pomeni ukinitve koncentracije politične moči v obliki države. (Bonefeld 2005)

3.3 Teorija med aktivizmom in vseprisotnostjo upora

Pri Hollowayu zelo pomembno mesto v bojih zasedata negacija in nered, kar je ravno v nasprotju s Hardtom in Negrijem, ki svojo teorijo postavljata skozi pripoved reda in stabilnosti.

Po Hollowayu Hardt in Negri v Imperiju »odnos med dvema stranema kapitalističnega antagonizma obravnavata kot zunanji odnos, kar se nakazuje z odločitvijo avtorjev za izraz "multituda", katerega velika slabost je, da zakriva vsakršno sled odnosa odvisnosti kapitala od dela.« (Holloway 2004, 153) Pri njima gre torej za dihotomijo moči-za in nad-moči, gre za spopad dveh monolitnih struktur, dveh nasprotnih vojska, ki sta ena drugi zunanji, medtem ko je Holloway mnenja, da gre pri antagonizmu za notranji odnos. Po Marxu razlaga, da kapital pravzaprav ni nič drugega kot odtujeno delo, ki ga ustvarja nenehno sprevrčanje našega delovanja v delo, našega življenja v preživetje. Kapital je produkt delavskega razreda, torej je tudi njegova reprodukcija odvisna od reproduciranja delavskega razreda. Prav iz tega pa izhaja njegova krhkost, namreč, če smo mi tisti, ki ustvarjamo kapitalizem, je na nas tudi, da ga prenehamo ustvarjati. (Holloway 2005a) To je tudi cilj sedanje revolucije. Gibanje kapitala moramo tako razumeti kot gibanje boja, saj je gibanju kapitala imanentno gibanje notranjega protislovja med kapitalom in delom. Gibanje boja pa lahko razumemo le kot gibanje v-in-proti kapitalu.

Ker je narava odnosa med delom in kapitalom po Hollowayu notranja, sledi, da je boj proti tistemu, kar nas zamejuje, negativen, saj ne gre za boj proti zunanjemu sovražniku, temveč za boj proti nam samim, ki obstajamo znotraj kapitala in kapital znotraj nas. (Ibid. 146) Hardt in Negri na drugi strani skozi zunanji odnos med delom in kapitalom pojmujeta boj kot pozitiven, z nam zunanjim sovražnikom, tako da je glavna naloga multitudine povečevanje moči in avtonomije proti kapitalu. Imperij je zunanji sovražnik, ki ga je treba kot takega prepoznati in se proti njemu boriti.

Zgoraj napisano lahko na kratko predstavimo z naslednjim diagramom:

Holloway	Hardt in Negri
Notranji odnos med delom in kapitalom (moč dela potemtakem notranje nasprotje kapitala)	Zunanji odnos med delom in kapitalom.
Boj je negativen (boj s pozicije negacije, boj proti nam samim, saj obstajamo znotraj kapitala in kapital znotraj nas). Gre za vzajemno pronicanje moči med oblastjo in anti-oblastjo.	Boj je pozitiven (pozicija zunaj kapitala; gre za boj dveh med seboj neodvisnih struktur, dva čista subjekta – Imperij in Multitudo).
Kapital je funkcija delavskega razreda zato, ker je produkt delavskega razreda, iz česar je njegova reprodukcija ves čas odvisna od delavskega razreda.	Kapital je funkcija delavskega razreda, ker je reakcija oziroma odgovor na moč gibanja delavskega razreda.

Holloway ne pristaja na idejo dveh zunanjih si subjektov z močnim egom; Imperija na strani kapitala in Multitude oziroma aktivistov na strani dela. Po njegovem mnenju se moramo za razumevanje sile anti-oblasti »pomakniti onstran figure aktivista. Krik, s katerim smo začeli knjigo, ni krik aktivista, temveč krik vseh zatiranih. Nujno je preseči silo odprtega aktivizma in se vprašati o sili vseh, ki zavračajo svojo podreditev drugim, silo vseh, ki se upirajo temu, da bi postali kapitalistični stroji. Revolucija postane možnost šele takrat, ko je utemeljena v vseprisotnosti upora.« (Holloway 2004, 154) Medtem ko Hardt in Negri za razbitje moči Imperija potrebujeta ultraaktiviste, specialiste na vseh frontah, Holloway moč za spreminjanje sveta vidi v posamezniku, ki kriči, pa naj gre za staroselskega upornika, kmeta brez zemlje, brezposelnega delavca ... Njegova teoretska izhodišča izhajajo iz praktičnih primerov upornih staroselcev, kmetov brez zemlje in brezposelnih delavcev v Latinski Ameriki. Ti že

vzpostavljajo drugačno družbo in družbenost, in sicer brez posluževanja ultraaktivizma, marveč s preprostim uporništvom, izhajajočim iz izkušenj prednikov in z ustvarjanjem znotraj obstoječe naravne in družbene raznovrstnosti. Pri tem prakticirajo delovanje v skupnosti, s samoodločanjem o lastni prihodnosti, ki poteka v kolektivih. (Gregorčič 2005, 29)

V članku *'Give up Activism'* iz publikacije *'Do or Die'* najdemo dokaj radikalen opis aktivista, pri čemer gre za zavračanje takšnega subjekta upora. Aktivist je znotraj delitve dela v družbi privilegiran specialist, senzibilni poznavalec oziroma strokovnjak s specializiranim znanjem o družbi, ki ga drugi posamezniki nimajo; podobno kot zdravnik poseduje posebno medicinsko znanje, na katerega se moramo zanesti, saj ne-zdravniki tega znanja nimamo. Aktivist se kot tak zaveda potrebe po družbenih spremembah in pozna načine, ki lahko privedejo do teh sprememb. Je voditelj na čelu boja, v katerem velja predpostavka, da drugi, neposvečeni ljudje, za družbene spremembe naredijo bore malo. Njegova senzibilnost in védenje ga ločita od preostalega dela družbe, ki ji je družbena sprememba pravzaprav namenjena, s tem pa se sterilizira politiko, jo postavi na neko višjo sfero in neaktiviste izloča iz polja političnega. Takšna religiozna pozicija aktivista je po Zadnikarju nesmiselna, saj degradira občutenje sveta vseh tistih ljudi, ki se ne deklarirajo kot aktivisti. Pri aktivistih gre bolj za subkulturno identifikacijo in narcisistično razkazovanje moči, imajo se za avantgardo, ki govori za tiste, ki ne razumejo in so zato odveč. (Zadnikar 2004) Takšen aktivizem temelji na zgrešeni ideji, da lahko aktivisti pripeljejo do družbene spremembe, pri čemer se zanemarija moč tisočih neaktivistov in dejstvo, da družbeni boj poteka neprestano in povsod, ne pa ekskluzivno v aktivističnih krogih. Revolucija se ne odvija *'tam nekje zunaj'* in je ni moč ločiti od vsakodnevnega delovanja slehernega posameznika, saj prava moč kapitala obstaja prav tukaj - v slehernem posamezniku - in prav zdaj - v vsakdanjem življenju; ustvarjamo jo vsak dan, z blagovno posredovanimi družbenimi odnosi.¹⁵ Biti politično aktiven v boju torej ne pomeni biti aktivist, ki se bori za nekaj zunanjega, temveč biti in delovati negativno vsak dan in vsepovsod. Upor tako pomeni že dejanje delavca, ki si v svoji vsakodnevni rutini za pet minut podaljša malico, zamuja na delovno mesto ali pa naredi manj, kot mu je naročeno. Revolucija raste iz krika posameznikov, ki se znajdejo v brezizhodni situaciji, in je neodvisna od aktivistične avantgarde.

---

¹⁵ Give up Activism v Do or Die. Dostopno prek <http://www.eco-action.org/dod/no9/activism.htm>

4. NOVA PARADIGMA DRUŽBENIH GIBANJ

4. 1 Koncepti spreminjanja sveta

4.1.1 Strategija dveh korakov

Izključene skupine, ki so se artikulirale na ravni protisistemskih gibanj, so imele po Wallersteinu od sredine 19. stoletja dokaj velike težave pri organiziranju in uveljavljanju svojih zahtev, saj jih je zakonodaja pogosto omejevala, tako da v vsakdanjem življenju niso imele veliko moči. Bile so brez večjih finančnih sredstev in politične naklonjenosti za svoja prizadevanja. Kljub visokim vložkom je bil njihov doseg majhen, saj so bile v svojem boju za enakost podrejene dominantni oblasti, proti kateri so se borile. Ti vzroki so botrovali novi strategiji, tako imenovani *strategiji dveh korakov*, ki je verjela v družbeno spremembo samo prek osvojitve politične oblasti. Najprej je bilo torej treba osvojiti oblast v državi, šele nato začeti spreminjati družbo. Ob tem se je odprlo vprašanje načina zavzema državne mašinerije, na katerega sta se ponujala dva odgovora. Reformistični koncept je predvidel prevzemanje oblasti prek volitev, revolucionarni, ki je v zmago na volitvah močno dvomil, pa vstajo aktivistov delavskih strank s podporo proletariata. (Wallerstein 2004, 92-94)

Za ilustracijo preteklih poskusov spreminjanja sveta v dveh korakih lahko pogledamo oktobrsko revolucijo, ki kaže, da strategija prehoda iz enega sistema v drugega zajema osvojitve države oziroma oblasti, za kar pa je po mnenju tedanjih revolucionarjev potrebna oborožena vstaja.

Lenin kot eden vodilnih oseb boljševiške revolucije državo v marksistični maniri koncipira kot stroj za zatiranje določenih slojev družbe. Država kot taka obstaja edino tam oziroma takrat, ko se družba cepi na razrede, kar nas pripelje do razrednega izkoriščanja, ko si en razred prisvaja delo drugih. Manjšina prebivalstva ima namreč monopol nad zemljo in proizvodnimi sredstvi, zato si lahko podreja večino, ki ima na razpolago le svoje delo. Pri državi gre za nekakšen aparat in skupino ljudi, ki se oddalji oziroma povzpne nad družbo in se ukvarja izključno z vladanjem nad drugimi. Za vzdrževanje gospodstva skozi različna obdobja

uporablja različne oblike represije in fizičnega prisiljevanja, saj le tako lahko vzdržuje medrazredna razmerja in ohranja svoj privilegiran položaj.

Država je torej osrednji člen v verigi dominacije, deluje kot dobro podmazan *stroj*, s katerim en razred v pokornosti drži druge, pa najsi bo to v sužnjelastniški, fevdalni ali v kapitalistični družbi. V slednji gre zaradi demokratičnega predznaka, ki si ga je prislužila s splošno volilno pravico, za iluzijo vseljudske svobode bivših sužnjev oziroma tlačanov. Ta svoboda pa je zgolj navidezna, saj družba še vedno deluje po principu zasebne lastnine in moči kapitala, država pa kot aparat kapitalistom še vedno uslužno pokorava revne kmete in delavce.

Lenin za izkoreninjanje neenakosti in razrednega izkoriščanja ne vidi druge možnosti kot revolucionarno zavzetje države oziroma njenega aparata. Ko bo oblast v rokah tistih, ki želijo uničiti nadvlado kapitala, bodo ti z oblastne pozicije razlastili kapitaliste in poddržavili vso lastnino ter tako popolnoma zatrli izkoriščanje. Zasebna lastnina je namreč tisto zlo, ki dela družbo nesvobodno, pri čemer pa država kot aparat služi lastnikom, ki v mezdnem suženjstvu držijo tiste, ki lastnine nimajo. Ko ne bo več možnosti, da bi nekateri živeli na račun drugih, ko bo zatrto vsakršno izkoriščanje, bo odmrla tudi država oziroma oblastni aparat. (Lenin 1919)

Lenin del strategije prehoda v pravično, to je socialistično družbo, opiše v svojem prispevku z naslovom *'Vojni program proletarske revolucije'* (1916). Meni, da v prizadevanjih za brezrazredno družbo socialisti ne morejo biti nasprotniki revolucionarnega oboroženega boja ali vojne proti buržoaziji, ki predstavlja najtrši oreh pri uveljavljanju prehoda v socializem. Ker je buržoazija oborožena, tudi proletariat za bran svojih idej ne more izbrati druge poti kot se prav tako oborožiti. Ideja pacifizma se mu v primeru rupture svetovnega sistema zdi neuporabna. Iz razredne družbe, pravi, vodi kvečjemu razredni boj, v katerem naj bi se zatirani proti tistim, ki jih zatirajo, borili tudi z orožjem. Kapitalistični militarizem po njegovem mnenju narekuje tudi oborožitev revolucionarjev. Državljanska vojna proti imperialistični buržoaziji se mu zdi edina upravičena in pravična vojna, saj gre za premagovanje popolnoma zatiralske kapitalistične družbe.

Dodajmo, da je vojna za Lenina zakonita tudi takrat, ko gre za obrambo že *zmagovitega*¹⁶ socializma v eni deželi, ki brani vrednote pred napadi buržoazije od zunaj, iz drugih dežel,

---

¹⁶ Socializem se ne vzpostavi v vseh državah hkrati, saj je tudi kapitalizem v različnih deželah razvit neenakomerno. Socializem se najprej uveljavi v eni ali nekaj državah, medtem ko druge ostajajo buržoazne, vse dokler tudi njih ne spreobrne zmagoviti proletariat.

kjer se socializem (še) ni uveljavil. Vojna ima torej tudi pomen obrambe socialistične družbe, kar je v interesu proletariata. (Lenin 1916, 323-33)

Če povzamemo, Lenin pogojuje spremembo družbe s polastitvijo državne oblasti, saj naj bi bilo šele s te pozicije možno strmoglavit zatiralski sistem. Meni, da je pogoj za popolno opustitev vojn po svetu in tudi znotraj držav samih strmoglavljena, premagana in razlašena buržoazija. Šele ko bo revolucionarni razred premagal buržoaznega, bo lahko odvrnil orožje in prešel na sistem, ki bo pravičen in zato tudi vojne ne bodo več potrebne.

4.1.2 Razočaranje nad bivšo levico

Strategija dveh korakov

Revolucije v preteklosti tako zaradi zunanjih (boj proti revoluciji od zunaj) kot notranjih razlogov niso bile uspešne. Med notranje razloge Wallerstein šteje razdore v strategijah in boj za oblast, s katerim revolucija začne »jesti svoje otroke in kazati grd obraz«. Taki revoluciji se podpora zmanjša, ljudje ji ne zaupajo več, izgubi njihovo podporo in s tem legitimiteto. (Wallerstein 1999, 12) Po letu 1945 so v mnogih delih sveta antisistemska gibanja že naredila prvi korak in se zavihtela na oblastne položaje državnih struktur. Od srednje Evrope do vzhodne Azije so na oblast prišle komunistične stranke, v panevropskem svetu so prodrle socialistične stranke, v Latinski Ameriki močna nacionalistična oz. populistična gibanja ter v Afriki in delu Azije narodnoosvobodilna gibanja. Vendar se je kljub prvotnemu navdušenju ob zmagovitih prevzemih oblasti bivših protisistemskih gibanj začelo krepiti tudi »razočaranje prav nad ljudskimi gibanji na oblasti. Drugi korak formule dveh korakov – spreminjanje sveta – je bil precej dlje od uresničenja, kakor si je mislila večina ljudi.« (Wallerstein 2006, 110-111) Nasprotja med centrom in periferijo so se povečevala navkljub splošni ekonomski rasti, hkrati pa so nastajali novi privilegirani sloji. Formula dveh korakov se je začela kazati kot neuspešna, saj novi vladajoči niso naredili dovolj, da bi spremenili svet na bolje, to pa je bilo navsezadnje njihovo glavno orožje za legitimacijo prevzema oblasti. V svetu so se ohranile precejšnje neenakosti, stiske so zgolj spremenile obliko, demokratična participacija pa je bila bolj ali manj preteklost. Nesorazmerje med obljubami stare levice oziroma zgodovinskih

antisistemskih gibanj, ki so prišla na oblast, in tem, kar se je dalo znotraj obstoječega svetovnega-sistema dejansko narediti, je bilo preveliko. (Wallerstein 2004, 216) Te razmere in pa strah, da je svetovni-sistem nespremenljiv, so privedle do svetovne revolucije leta 1968, ki je legitimirala in okrepila občutja razočaranja nad staro levico. Zatiirani že kar nekaj časa niso več verjeli v postopne izboljšave, ki so jih tedaj obljubljale oblastne garniture, tako da slednje niso mogle več računati na svoje skrito orožje - optimizem in podporo zatiranih. Eden glavnih rezultatov revolucije '68 je bila po Wallersteinu zavrnitev teorije o nujnem in ireverzibilnem napredku, ki so ga poudarjala historična antisistemska gibanja¹⁷, ter odvrnitev antisistemskih gibanj od osredotočanja na državo kot tisti mehanizem, s katerim se bo spreminjalo svet. Svetovno prebivalstvo se je začelo odvrčati od starih antisistemskih gibanj in hkrati delegitimizirati državne strukture, ki so jih ta gibanja vzdrževala kot mehanizme za pozitivne spremembe. Z odrekanjem legitimnosti vsem državnim strukturam pa se je začela zaostrovati tudi sistemska kriza. (Ibid. 217,255)

"Tretja pot"

V zadnjih desetletjih se pojavlja tudi razočaranje nad mednarodno levico, ki zagovarja tako imenovano tretjo pot. Val neoliberalizma, ki je poletel na politikah Reagana in Thatcherjeve, naj bi rešil gospodarsko krizo osemdesetih. Politiki so z "washingtonskim konsenzom"¹⁸ sprejeli neoliberalni program, ki je Združenim državam Amerike preko Mednarodnega denarnega sklada in Svetovne banke omogočal prevlado po koncu hladne vojne ter širitev ekonomije in prisvajanje trgov vzhodne Evrope in nekdanje Sovjetske zveze, kjer so tedaj prav tako začeli sprejemati neoliberalno logiko.

Ideje, zajete v "washingtonskem konsenzu", je na nek način sprejela tudi mednarodna politična levica, ki se je v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja odločila za tako imenovano "tretjo pot". Zagovorniki "tretje poti", med njimi Bill Clinton in Tony Blair, so se zavezali neoliberalnemu programu in med drugim prispevali k umetnemu združevanju Evrope, k rasti različnih mednarodnih institucij in k poskusom oblikovanja enotnega pravnega

---

¹⁷ Historična antisistemska gibanja imajo po Wallersteinu tri zgodovinske različice; komunizem, socialno demokracijo in narodnoosvobodilna gibanja. (Wallerstein 2004, 216)

¹⁸ Neoliberalni program, ki zajema »fiskalno disciplino, prioritete javne porabe, davčno reformo, finančno liberalizacijo, konkurenčni menjalni tečaj, liberalizacijo trgovine, tuja neposredna vlaganja, privatizacijo, deregulacijo in lastninske pravice.« (Callinicos 2004, 4)

reda, pri čemer so bili pripravljeni za uveljavljanje svojih idej in politik uporabiti celo silo. (Klaus 2008) Rešitvam tradicionalne levice niso bili več naklonjeni, saj naj bi bile v času globalizacije zastarele, zato so se začeli nagibati k neoliberalni ekonomiji in avtoritarni družbeni politiki. (Callinicos 2004, 5-6) Liberalni kapitalizem se je po novem začel sprejemati kot vseobsegajoče dejstvo; kot neizpodbitni temelj za razprave med politično levico in desnico, ki delujejo le v luči manjših kozmetičnih popravkov v eno ali drugo smer. Po Hollowayu socialna demokracija v zadnjem stoletju »ni poskušala ustaviti ali vsaj upočasniti kapitalističnega uničenja človeštva.« (Holloway v Gregorčič, M. 2005) Današnjo etabrirano "levico" torej lahko damo v narekovaje, saj s svojim delovanjem ne opravičuje imena, ki si ga natika. Domnevamo lahko, da je za to kriv tudi val neoliberalizma, ki je celoten politični spekter pomaknil močno v desno.

Kapitalizem s človeškim obrazom

V zadnjem času so pogosti boji za kapitalizem s človeškim obrazom oziroma oblike odpora, ki se gibljejo znotraj okvira kapitalističnega sistema. Ti boji so le redko uspešni, saj delujejo reaktivno, odzivajo se na tistih frontah, ki jih odpira kapitalizem, ta pa je ves čas v tranziciji in tako vedno korak pred njihovimi (re)akcijami. Poleg tega se ti odpori proti kapitalizmu borijo znotraj kapitalistične ideologije same, ko se zavzemajo za stvari, ki že obstajajo. Sindikati na primer zahtevajo socialno državo, ki že obstaja kot prvina kapitalistične ideologije, tja prav tako spadajo človekove pravice, za katere se borijo posamezne skupine pravičnikov. (Močnik 2006, 62) Upor v okviru sistema torej ni dovolj progresiven za današnji čas, v katerem vladajoča neoliberalna ideologija pod praporom *individualne odgovornosti* "neizpolnjene obljube" sistema pretvarja v "še ne dosežene uspehe posameznika". Slednji se zato neustavljivo trudi ujeti ta svoj potencialni uspeh in s tem doliva vodo na mlin sistemski zahtevi po neskončni akumulaciji kapitala. (Ibid., 65)

4.1.3 Nova paradigma protisistemskih gibanj

Razočaranje nad tradicionalno levico se je zaradi njene neučinkovitosti, avtoritarnosti in pomikanja v desno krepilo, z njim pa se je krepila tudi težnja po novi paradigmi levece oziroma po novem *stilu*¹⁹ protisistemskih gibanj. Zanj je treba »določiti novo obzorje političnih bojev, izumiti nove prakse, ki se bodo ognile opisani reprodukcijski mašini, ki bodo reprodukcijski stroj kapitalizma demontirale, razdrle, ustavile.« (Močnik 2006, 65)

V tem delu se bomo osredotočili na Hollowayev teoretski pristop, ki ponuja novo paradigmo konceptov spreminjanja sveta; poudarja distanciranje od oblasti in redefiniranje človeških odnosov. Hollowayev koncept spreminjanja sveta pomeni prelom z bivšimi revolucionarnimi koncepti, ki jih je vodila ideja spreminjanja sveta z oblastnega položaja. To po njegovem mnenju pomeni golo kontinuiteto moči. Kot pravi v svoji teoriji antioblasti, v takšnih politikah ni izhoda, zato poda na prvi pogled dokaj drzen predlog: »Spremenimo svet, ne da bi prevzeli oblast.« (Holloway 2004, 17) Pri tem predlaga aktivacijo različnih stopenj, od biti neobvladljiv s strani sistema do uhajanja onkraj meja družbe, skupni imenovalec pa je zavračanje sprejetja konca možnosti radikalne drugačnosti. (Ibid. 13) Prva, ki so se uprla skušnjavi prevzema oblasti, so bila množična gibanja s konca šestdesetih let prejšnjega stoletja. Bila so nekakšen zgodovinski novuum, saj spremembe sveta niso videla skozi oblastniška očala in s pozicije moči. V šestdesetih se je torej zarisala nova paradigma spreminjanja sveta, ki je pomenila prelom z (bivšim) revolucionarnim konceptom strategije dveh korakov. Ta namreč ni prinesel obljubljenе gradnje nove in boljše družbe, temveč golo kontinuiteto moči. Revolucija 1968 je večjo pozornost namenjala vprašanju na področju rase in spola in ne poudarkom tradicionalnih protisistemskih gibanj, ki so se osredotočala na oblast in ekonomske strukture. Namesto geopolitičnih in ekonomskih vprašanj so bila izpostavljena družbeno-kulturna vprašanja. (Wallerstein 2006, 112-113) Viri za novo paradigmo družbenih gibanj so se tako začeli pojavljati že skozi gibanja šestdesetih, pa tudi nova družbena gibanja sedemdesetih in alternative osemdesetih. (Močnik 2006, 66)

Nova strategija protisistemskih gibanj torej ni več prevzemanje državne oblasti, temveč uresničevanje revolucionarnih praks v vsakdanjem življenju, pri čemer spremembe niso več toliko usmerjene v prihodnost, temveč v zdajšnjost. Razlika med socializmi 19. in 20. stoletja

---

¹⁹ Pri novi paradigmi ne gre za neko novo politično doktrino, pač pa bolj za nov stil gibanj. (Cf. Močnik 2004, 65)

in sedanjimi protisistemskimi gibanji je v tem, da »so bila nekdanja socialistična gibanja prepričana, da bodo uresničila teoretska dognanja v praksi – pa sedanja protisistemska gibanja ne "uresničujejo" drugačnega sveta po teoretskih receptih, temveč ga *prakticirajo*«. (Močnik 2004, XI) To lahko najlepše ponazorimo z nagovorom Johna Hollowaya na koncertu v pristanišču v Rostocku v kontekstu protestov proti-G8²⁰ z dne 3. junija 2007:

Naš Prostor, naš Čas

Naš prostor. To je naš prostor. Ne njihov, naš. Naš je prostor, ki je brez meja, brez definicij. Oni imajo svoj lastni prostor, tamle čez, za kovinskimi pregradami, bodečimi žicami, obdani s tisoče policisti. Tam tudi sodijo množični morilci, v ječe, ki smo jih ustvarili za njih. Politični voditelji sveta se premikajo le, če so obdani s policijo in telesnimi čuvaji, za visokimi zidovi, varovani z orožjem in helikopterji. Oni se ne morejo svobodno gibati, ker se nas bojijo.

Naš čas. To je naš čas. Ne njihov, naš. Čas intenzivnosti, čas strasti, čas sanj, čas lomljenja trenutka. Čas, v katerem zavračamo vso stalnost. Trenutek ustvarjanja sveta na novo. Plesali bomo do svita in še naprej, če se nam bo zazdelo. Njihov čas je čas ure, ki tik-taka sekunde smrti, čas stalnosti, ki pravi "ubogaj danes, ubogaj jutri". Njihov čas je razpored ur njihovega načrta, da uničijo človeštvo.

Naša glasba, naš ples. To je naša glasba, naš ples. Ne njihov, naš. Oni nimajo glasbe. Edina glasba, ki jo poznajo, je tista, ko jo privijejo tako naglas, da bi zadušila krike ljudi, ki jih mučijo v Gvantanamu in po jetniških kampih po vsem svetu. Edina glasba, ki jo poznajo, je marširanje njihovih vojakov, ki gazijo po vsem svetu.

Naš prostor, naš čas, naša glasba, naš ples. Mi smo središče sveta.

To si velja zapomniti. Še posebej v teh mizernih časih. Še zlasti sedaj, ko so sprožili četrto svetovno vojno proti nam, vojno vseh stanj proti vsem ljudem. Še zlasti, ko kapital proslavlja lastne orgije. Še zlasti sedaj, ko je nasilno zatiranje tistih, ki želijo ustvariti drugačen svet, postalo rutinska praksa vseh držav. Poskušajo nas podrediti. Narediti iz nas brezobzirne robote. Da bi bili kot oni.

---

²⁰ Pri skupini G8 (Group of eight) gre za osem tako imenovanih najrazvitejših držav sveta. To so Italija, Francija, Nemčija, Velika Britanija, ZDA, Kanada, Rusija in Japonska.

Želijo, da bi bili kot oni. Predstavljajte si, da bi bili kot oni, smrdljivi sleparji okrutnosti; že samo misel na to, se nam gnusi. To je zadnja stvar na svetu, ki jo želimo. Z vsemi mogočimi sredstvi, z brutalnostjo, z napeljevanjem, s podkupovanjem, nas poskušajo napraviti, da bi bili kot oni, da bi delovali, kot delujejo oni. Tak je pravi sovražnik, da ne bi bili samo oni, pač pa, da bi postali kot oni. Koliko revolucij se je v zgodovini tako končalo, ko so revolucionarni voditelji postali novi gospodarji! Koliko revolucionarnih gibanj je obtičalo zaradi nasilne nesmiselnosti spopadanja ene vojske proti drugi. Vse misli po človekovi emancipaciji so bile izgubljene. Če postanemo kot oni, smo se izgubili.

Asimetrija, torej, je ključ našega boja. Ne simetrija. Predvsem, ne simetrija. Naše orožje je, da ne delujemo, kot delujejo oni, da ne govorimo, kot govorijo oni, da ne izgledamo, kot izgledajo oni. Sploh nismo doumljivi za njih.

Proti njihovim zidovom in zaporam razvijamo naš prostor brez meja, proti njihovi uri pa intenzivnost in razvedrilnost časa. Proti hrupu njihove praznine našo glasbo. Proti njihovemu marširanju naš ples.

Proti njihovi hierarhiji našo horizontalnost. Proti njihovemu upravljanju naše skupščine. Proti njihovi reprezentativni demokraciji naše samodoločanje. Proti njihovim institucijam naše organiziranje. Proti brutalnosti njihovega nasilja našo kreativnost samoobrambe, osnovane v ljudski podpori. Proti njihovi policiji naši klovnj (... ali?).

Proti njihovemu samozadovoljstvu, naš bes. Proti njihovi smrti naše življenje. Proti njihovemu denarju naše dostojanstvo. Proti njihovemu uničevanju naša ustvarjalnost. Proti njihovemu delu naše delovanje.

Proti njihovi seksualni dvoičnosti naša mnogolična perverzivnost. Proti njihovemu omejevanju naše poplavljanje. Proti njihovi suhoparnosti naša poezija. Proti njihovim samostalnikom naši glagoli. Proti njihovi izumetničenosti naš smeh. Proti njihovi aroganci, naše vedenje, da so odvisni od nas. Proti njihovi stalnosti naše razumevanje, da jih mi delamo in da če jih jutri ne naredimo, jutri ne bodo obstajali. Proti njihovim ukazom naša nepodredljivost. Proti njihovemu nadzoru, naš svet, ki ga ne morejo nadzorovati, in ki ga nikdar ne bodo mogli nadzorovati.

Naš prostor, naš čas, naša glasba, naš ples. V tem trenutku smo center sveta. Uživajmo!

Kot je razvidno iz Hollowayevega nagovora, gre tokrat za drugačno obliko protisistemskih gibanj. Po Hollowayu

"ideja o spreminjanju družbe prek osvojitve oblasti tako nazadnje doseže nasprotje tistega, kar želi doseči. Namesto da bi bila osvojitve oblasti korak k ukinitvi odnosov oblasti, poskus osvojitve oblasti vključuje razširitev polja odnosov oblasti na boj proti oblasti. Kar se začne kot protestni krik proti oblasti, proti razčlovečenju ljudi, proti ravnanju z ljudmi kot s sredstvi in ne smotri, se spremeni v svoje nasprotje – v privzem logike, navad diskurza oblasti v središče boja proti oblasti. Bistveno vprašanje ni, kdo izvaja oblast, temveč kako ustvariti svet, ki bo zasnovan na medsebojnem priznavanju človeškega dostojanstva, na ureditvi družbenih odnosov, ki ne bodo odnosi moči (oblasti)." (Holloway 2004, 23)

Holloway torej zavrača idejo spreminjanja sveta v okvirih ustaljenih političnih praks današnje strankarske demokracije, ko se morajo posamezniki za uveljavljanje svojih političnih idej vključiti v stranko in po možnosti še zmagati na volitvah. Spreminjanje sveta na tak način pomeni neprestano čakanje na *tisto pravo* opcijo, ki bi *zares* spremenila svet. Pomeni čakanje na formiranje take opcije, čakanje na njeno zmago na volitvah, čakanje na ... Holloway prav tako zavrača idejo vstopa v revolucionarno organizacijo, ki bi vodila spreminjanje družbe z državnim prevratom. Oba načina pomenita spreminjanje družbe s položaja moči in sta jedro reformističnih in revolucionarnih praks preteklega stoletja. Ko je cilj gibanja osvojitve oblasti, postane boj instrumentaliziran in osiromašen vseh elementov, ki bistveno ne pripomorejo k doseganju cilja, se pravi osvojitvi oblasti. S tem je boj že vnaprej izgubljen, saj se je že potopil v vzorce oblastnega razmišljanja. Po Hollowayevem mnenju »uvajanje v osvojitve oblasti nujno postane tudi uvajanje v samo oblast« (Ibid., 22) To je prvi razlog, zakaj avtor v prevzemanju oblasti ne vidi prihodnosti za nova družbena gibanja.

Hollowayevo zavračanje spreminjanja sveta s položaja moči oziroma države je tudi posledica vloge države v sedanjem kapitalističnem svetovnem-sistemu. Kot smo že omenili v poglavju o vlogi države, je ta le kamenček v mozaiku svetovnega kapitalističnega-sistema in je zato ne moremo pojmovati kot instrument v rokah kapitalističnega razreda, kar je bilo v naravi bivšim, marksistično navdahnjenim revolucionarnim gibanjem. Ta pogled državo fetišizira, saj jo izloči iz širše mreže odnosov moči, v katero je vpeta. Mreža kapitalističnih družbenih odnosov pa je v resnici mnogo močnejša in subtilnejša. Kapitalistični odnosi nikdar niso omejeni s teritorialnimi mejami, kar pomeni, da niso izolirani znotraj posameznih nacionalnih

držav. Današnja država ne more biti motor družbenih sprememb, ker nima avtonomije znotraj kapitalističnih družbenih odnosov, ki jo obkrožajo in se skozi njo tudi pretakajo. Tu tiči drugi razlog, zakaj se sodobna družbena gibanja ne osredotočajo na spreminjanje sveta s prevzemanjem državne oblasti – posledica namreč ne more biti pravičnejša družba iz naslova ukinjanja kapitalizma. (Ibid, 20-21)

4.1.4 Revolucija za 21. stoletje

Cikel bojev, ki so jih začeli zapatisti v Chiapasu, na novo preišča revolucijo in jo postavlja v središče pozornosti, pri čemer jo lahko mislimo kot nekaj, kar je že tu in zdaj, »kot strganine, ki se že odpirajo v tkanini nadvlade, prostori ali trenutki zavrnitve-in-ustvarjanja, /.../. Revolucija je enostavno ustvarjanje, ekspanzija in pomnožitev teh strganin.« In kar je najpomembnejše, »revolucija se je že začela.« (Holloway v Sergi, V. in Tari, M. 2006)

Za Hollowaya je revolucija 21. stoletja paradigmatična drugačna od bivših revolucij. Obstaja v obliki strganin, ki jih bodisi v obliki prakticanja avtonomije bodisi skozi demonstracije in druge oblike manifestacij različne subjektivitete delajo v sistem. Vsak upornik²¹ namreč naredi majhno špranjo v sistem kapitalistične dominacije, ki je sistem komande in družbene organizacije, ki naša življenja podreja vladavini denarja. Strganine v sistem kapitalistične dominacije lahko mislimo v različnih dimenzijah²²:

a) Kot raztrganine kot prostorske razpoke, avtonomni teritoriji, v katerih ljudje ne sprejmejo vladavine kapitala in kapitalističnih oblik odnosov, temveč gradijo skupnost, ki se jim zdi ustreznejša. Te razpoke so lahko manjše (avtonomni in socialni centri) in večje (zapatistična regija Chiapas).

b) Kot razpoke, povezane z določenimi aktivnostmi, družbenimi odnosi ali resursi, ki ne želijo obstajati po principu vladavine kapitala, temveč se organizirajo in ustvarjajo po svoje, tako, kot se jim zdi prav. Primeri takih strganin so na primer boji po svetu proti privatizaciji vode,

---

²¹ Pri tem ne mislimo aktivističnega upornika, temveč slehrnega posameznika, ki se s svojim delovanjem, mnogokrat neopaznim, upira sistemu kapitalistične dominacije.

²² Holloway 2005b

direktni podreditvi določenih sistemov kapitalu, torej proti privatizaciji zdravstva, šolstva ..., pa tudi boji proti vsiljevanju zasebne lastnine nad programsko opremo ali glasbo.

c) Kot časovne razpoke, ki se pojavljajo začasno na različnih anti-kapitalističnih zborovanjih, na katerih se v tistem trenutku in za tisti trenutek zavrača vladavino kapitala in se gradi pravila in oblike družbenih odnosov, ki se zdijo pomembne in zaželene in ki kot take obstajajo skozi dogodek. Kot razpoke te vrste lahko vidimo manifestacije v Seattlu in druge manifestacije proti centrom neoliberalizma, pa tudi izbruhe revolucionarnih aktivnosti v Argentini in Boliviji.

Po navadi se revolucijo povezuje s teritorialnostjo, a danes je delati teritorialne razpoke v sistem kapitalistične dominacije težje, saj za to potrebujemo določena sredstva; na primer avtonomne prostore in možnosti samovzdrževanja. Holloway zato predlaga revolucijo, v kateri ne gre za osvojitvev prostora, temveč za osvojitvev trenutkov, ki nam pripadajo, za pomnožitev teh trenutkov in njihovo pretvorbo v razpoke, razpoke, ki se množijo in širijo. (Holloway 2005b)

Hollowayevo prepričanje, da se je revolucija že začela, se v tej točki sreča z mislimi Hardta in Negrija, ki prav tako menita, da so se boji za emancipacijo že začeli. Avtorja v prehodu k Imperiju in v njegovih procesih globalizacije vidita nove možnosti za sile osvoboditve. Pri globalizaciji ne gre za eno stvar, gre za mnogotere procese, ki niso enotni in enoznačni. Po mnenju Hardta in Negrija naša politična naloga ni zgolj upiranje tem procesom, temveč njihova reorganizacija in preusmeritev k novim ciljem. Vzpostavlja se multituda za gradnjo protiimperija, alternativne politične organizacije. Boji proti Imperiju in gradnja alternative se bijejo na samem terenu Imperija. »Multituda bo morala izumiti nove demokratične oblike in novo konstituirajočo oblast, ki nas bo nekega dne popeljala skozi Imperij in onstran njega.« (Hardt in Negri 2003, 12)

Holloway izpodbija tradicionalne koncepte revolucije. Boj za oblast je po njegovem zgrešen način spreminjanja družbe, saj pomeni golo nadaljevanje oblastnih odnosov in reproduciranja oblasti kapitala. Tudi po Zadnikarjevem mnenju bi se bilo proti kapitalizmu, ki neprestano spreminja obliko, nesmiselno boriti »z metodami in miselnostjo, ki so bili namenjeni njegovi predpretekli zgodovini. V tem pomenu so bodisi komunistični ali anarhistični "revolucionarji", ki očitajo današnjim gibanjem reformizem in čakajo na zombi delavstvo devetnajstega stoletja, v resnici kontrarevolucionarji.« (Zadnikar v Holloway 2004, 207)

Danes ne gre za revolucijo, vodeno s strani revolucionarne avantgarde, ki bi ljudi popeljala v boljše življenje, temveč za revolucijo od spodaj, ki izhaja iz posameznika, iz njegovega krika proti kapitalizmu, ki uničuje naša življenja, našo človeškost in humanost, našo naravo. Cilj te revolucije je odprava oziroma razpustitev odnosov oblasti in prenehanje ustvarjanja kapitalizma. Temu izzivu so se najprej približali zapatisti, ki »so dejali, da želijo svet narediti na novo, ustvariti svet dostojanstva, svet humanosti, vendar brez osvojitve oblasti.« (Holloway 2004, 26) Že sama zahteva po svobodi, pravici in demokraciji po Hollowayu pomeni revolucijo, ki jo misli v delovanju proti-in-onkraj. Pri tem gre za prehajanje definiranih političnih perspektiv, za upiranje in hkratno rekonstruiranje, razvijanje alternativ, za hkratno zanikanje oblasti in gradnjo skupne moči-za. (Gregorčič 2005, 31)

4.2 Represija kot taktika izrinjanja iz polja političnega

Družbena gibanja in politične alternative etablirana politika ignorira, diskreditira in kriminalizira, kar se je nemalokrat v praksi pokazalo tudi v Sloveniji. Za primer lahko pogledamo junijski dogodek leta 2001, ko je na Brdu pri Kranju potekal vrh Bush-Putin. Istega dne se je na Tivolski cesti v Ljubljani zgodila manifestacija proti politiki, ki jo ta dva *visoka* gosta predstavljata. Kot odgovor na miroljubne demonstracije je državni represivni aparat napel vse svoje mišice - s sklenjenim kordonom policistov, podkrepjenih s konjeniki in oklepnimi vozili, je v pas zunaj mestnega središča ogradil množico manifestantov in jim tako preprečil izražanje stališč znotraj obroča med Tivolsko in Metelkovo²³. Za slikovitejši pogled na represivno komponento dogodka lahko na tem mestu podamo zapis Darija Zadnikarja:

Čprav ni bil predviden obisk predsednikov v Ljubljani, Festival upora pa bi moral štartati v parku Tivoli, so oblasti mesto militarizirale, postavile blokade, ograje, kupile nova zaščitna sredstva za t. i. "robocope", na Hrvaškem si

---

²³ Vse od Tivolske ceste pri Ruski ambasadi pa do Metelkove je bil sklenjen kordon policistov, ki udeležencem manifestacije znotraj loka niso dovolili prostega gibanja. Manifestacija se je zato (ne)spontano zaključila na Metelkovi, ki ima lahko v tem primeru tudi simbolični pomen. Nazoren prikaz dogodkov tiste junijske sobote v Kuzmanič: Policija, mediji, UZI in WTC (2002)

sposodile oklepnike z vodnimi topovi, angažirale konjenico, helikopterje, vpoklicale rezervne policiste. Hkrati so sledili in prisluškovali domnevnim organizatorjem, preiskovali posameznike ter izvajali pritisk na ljudi. Meje so se zaprle pred morebitnimi manifestanti iz tujine, v mestu so lovili in zapirali tujce (tudi naključne turiste), ki bi se utegnili pridružiti manifestaciji. Oblasti so brez težav suspendirale pravni red in uvedle izredne razmere. (Zadnikar v Holloway 2004, 213)

Kot vidimo, je bila reakcija oblasti – suspendiranje državljanskih pravic, militarizacija mestnega jedra in zapiranje državnih meja - popolnoma nesorazmerna z mirnimi demonstracijami na drugi strani, ki so imele ob koncu organizirano tudi pobiranje smeti. Ob tem ne moremo mimo na videz absurdnega dejstva, da policija v vsej svoji polni pripravljenosti pravzaprav ni neposredno branila gostov vrha, saj je ta potekal na Brdu pri Kranju, demonstracije pa nekaj deset kilometrov stran v Ljubljani. Poraja se torej vprašanje, koga ali kaj so represivni organi države na tisto junijsko soboto branili pred miroljubnimi demonstranti. V tem kontekstu Tonči Kuzmanić podaja tezo, da pri tedanji militantni obrambi pravzaprav ne gre za obrambo nekoga (Busha, Putina), pač pa za obrambo nečesa – tega, čemur se je včasih reklo stari družbeni red, ki v obdobju globalizacije postaja čedalje bolj apersonalen, anonimen in neodvisen od voditeljev. (Kuzmanić 2002, 13) Veličina policijskega nasilja lahko nakazuje tudi na kriminalizacijo manifestantov, saj želi pokazati, da so potencialno nevarni, pri čemer kot take reducira tudi njihove ideje. Po drugi strani pa je policijsko pretiravanje tisti dan manifestaciji povečalo pomen.

Kot najboljša taktika manifestantov se je v tedanjih razmerah izkazalo izmikanje državnim provokacijam in konfrontacijam, zavzetje drugačne pozicije skozi igrivost in ironijo ter izmuzljivost in nedoumljivost za provokacije druge strani. »Norčevanje in smešenje oblasti in policije je bilo (in najbrž še je) najmočnejše orožje gibanja. Gre za preprosto dejstvo, da se ne pusti ujeti v frontalni konflikt, ker ta potem oblast legitimira, ker dokazuje svojo funkcijo obnove "reda in miru". Več ko je takih konfrontalnih napadov, bolj se utrjuje oblast.« (Zadnikar 2004) Zadnikarjeve misli se v tej točki srečajo s poetičnim govorom Johna Hollowaya v Rostocku, ko pravi:

Asimetrija, torej, je ključ našega boja. Ne simetrija. Predvsem, ne simetrija. Naše orožje je, da ne delujemo, kot delujejo oni, da ne govorimo, kot govorijo oni, da ne izgledamo, kot izgledajo oni. Sploh nismo doumljivi za njih. (Holloway 2007)

Aparat *demokratske države* oziroma policijska intervencija je bila sprožena tudi nad pohodniki shoda '*Študij je pravica – o pravicah se ne pogajamo!*', ki je bil del akcij Avtonomne tribune za avtonomijo univerze. Udeležence shoda so po postanku na Ministrstvu za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo policisti pridržali na ljubljanskem Navju, kjer so brez pojasnil vse udeležence popisali in jih še nekaj časa zadrževali brez razloga. Obtožnica policije na plačilnem nalogu je kasneje omenjala nasilna dejanja, ki naj bi jih študenti vršili nad varnostnikom v avli Ministrstva. Te obtožbe pa ne vzdržijo, saj o nasilnih dejanjih na Ministrstvu ni moč govoriti, kar dokazuje tudi posnetek akcije, ki lahko služi kot dokazno gradivo. Ob vsej absurdnosti dogodka in pravno zgrešenih obtožbah kaznivega dejanja ter plačilnih nalogih v višini 250,53 evra, ki jih je od policije prejelo kakih trideset udeležencev shoda, si lahko policijsko akcijo predstavljamo predvsem kot panični odziv vlade na novonastalo gibanje, poskus diskreditacije in kriminalizacije gibanja ter poskus omejevanja in zatiranja izražanja drugačnih pogledov na vladne politike. Vse skupaj namiguje na dejstvo, da živimo v policijski državi, pri čemer pa ne pozabimo omeniti, da obtožnica vsebuje tudi stavek o lepljenju plakatov s *protivladno vsebino*.

Na kratko smo opisali dva primera izrinjanja drugačnih političnih idej iz uveljavljenega političnega diskurza, kar vsekakor ne pomeni, da sta to osamljeni akciji državnega nasilja in zastraševanja ter kriminaliziranja novih političnih subjektivitet in njihovih idej²⁴.

Po besedah Rastka Močnika se z represijo in marginaliziranjem ter diskreditiranjem alternativnih politik ščitijo vladajoče politične prakse. Alternativne družbene in politične prakse se cenzurirajo, smešijo, kriminalizirajo²⁵ in morajo biti čim bolj zadušene, s čemer si

---

²⁴ Med drugim poznamo še afero "molotovka", nasilno pretepanje in maltretiranje protestnikov pred centrom za tujce Veliki otok pri Postojni in razna druga nasilna dejanja nad aktivisti. Več o tem pišeta D. Zadnikar (2004) in T. Kuzmanić (2002)

²⁵ Ministrski predsednik Janša je na primer svoj čas v politikantski maniri obtožil *antiglobaliste*, da prav oni stojijo za napadi 11. septembra. (Kurnik 2005, 15)
Drug primer kriminaliziranja *antiglobalistov* je serviral tržaški desničarski časnik Il Piccolo, ki je pisal, da je v Petišovcih (tam je potekal Tabor brez meja, ki je bil namenjen širjenju kulture odpora do meja) »tabor za urjenje teroristov«, ki se bodo udeležili protestov proti srečanju G8 v Genovi. Časopisna diskreditacija se je nato

etablirana politika skuša zagotavljati ideološki *monopol*. Monopolizira pa se tudi politično življenje samo, saj se politika kaže kot strokovna oziroma *cehovska* dejavnost, s čimer se iz nje izrinja vse, ki političnemu cehu ne pripadajo. Ta monopolizacija je opazna že pri delitvi na "civilno družbo" in "državo", kjer je politika monopol v rokah slednje. »Politika vladajoče kaste je zato nenehno *zatiranje* političnega.« (Močnik 2006, 70) Kljub deklarirani odprtosti in svobodi govora drugačne prakse v današnji parlamentarni *demokraciji* niso dobro sprejete. Na gibanja drugače mislečih slabo luč mečejo tudi nacionalni in korporativni mediji, ki skozi diskurz "nevarnega protiglobalizma" proteste reducirajo na gola huliganska dejanja ter jim skušajo odvzeti politično komponento in zmanjšati pomen. Logika sistema je spodkopati akcije, ki potencialno nažirajo kapitalistični svetovni-sistem. Ideološki monizem prispeva k temu, da skorajda nihče ne upa misliti drugače. Vendar pa je po Močniku v tem tudi njegova šibka točka, saj bi se sistem zlomil, če bi kritično število državljanek in državljanov začelo misliti drugače. Sistem se je tako v preteklem stoletju nalomil že trikrat, v času revolucije leta '68, v sedemdesetih so k temu pripomogla nova družbena gibanja, v osemdesetih pa "alternative". (Ibid. 72)

Gibanjem se onemogoča njihovo deklariranje v javnosti, odreka se jim vključevanje v javne debate, s čimer se jih skuša izriniti iz sfere etablirane politike. (Ibid. 28) Ko represivni aparati države postavljajo ograje, posameznike odrivajo na rob, onemogočajo jim izražanje mnenja in omejujejo dostop do politike, obenem pa jim zapirajo tudi dostop do nekaterih (preteklih?!) javnih dobrin, kot so trgi, ulice, fakultete in druga poslopja. Takšno ograjevanje je v času neoliberalnih politik na drugih ravneh vidno ali pa vsaj sluteno še marsikje drugje. Posameznikom se potencialno omogoča dostop do dobrin, kot so javne šole, javno zdravstvo, pa tudi voda, semena ... Privatizira in profitizira se vse sfere človekovega življenja, od komunikacije do javnih prostorov. S privatizacijo in monopolizacijo se te sektorje oziroma dobrine polaga na prosti trg v zobe neprestano akumulirajočega se kapitala, ki hlepi po dobičkih in ne preizprašuje zmožnosti ljudi, da bi plačal za to. Vse to s seboj prinaša dodatno razslojevanje in izključevanje. Zato se morajo sodobna gibanja znajti po svoje, biti bolj izvorna od uveljavljenih tipov politike, iskati oziroma graditi nove javne prostore avtonomnega delovanja in nove kanale izražanja. Mnogokrat se za izražanje mnenja poslužujejo javnih manifestacij in pouličnih spektaklov, na katerih skušajo ponovno odpirati prostore družbeno-politične artikulacije onkraj etablirane politike, prostore, v katerih ima

---

spremenila v realno kriminalizacijo, saj so gledališnike, ki so sodelovali na taboru v Petišovcih, v Genovi za tri tedne zaprli pod obtožbo terorizma. (Zadnikar v Holloway 2004, 214,215)

možnost spregovoriti sleherni posameznik. Hkrati inovativno gradijo (začasne) avtonomne cone, aktivna (mobilna) mirovna območja²⁶, socialne centre, ki ponujajo zatočišče marginaliziranim političnim idejam in prostor ustvarjalnega delovanja in početja²⁷ onkraj sodobnega potrošništva, takšnih in drugačnih avtoritarnosti in fašizmov.

4.3 Nove politične subjektivitete

Ob proučevanju sodobnih družbenih gibanj lahko prepoznamo določene značilnosti in načine delovanja, ki se medsebojno prepletajo znotraj posamezne subjektivitete, hkrati pa so to tudi elementi medsebojnega povezovanja različnih subjektivitet znotraj gibanja gibanj. Preko teh značilnosti lahko novo paradigmo družbenih gibanj (ponekod do določene mere) razločimo od bivših stilov antisistemskih gibanj.

Prva značilnost sodobnih subjektivitet je zanikanje nespremenljivosti trenutnega sistema oziroma prepričanje, da je možen tudi drugačen svet. Druga značilnost, ki jo lahko vidimo v delovanju gibanj, je ne-oblast oziroma želja gibanj po spreminjanju sveta brez boja za oblast. Tretja značilnost je njihova horizontalna struktura, ki omogoča demokratično in nehierarhično delovanje. Četrty element je mednarodno povezovanje organizacij in gibanj na različnih ravneh. Peti element je inkluzivnost gibanj, saj se med seboj ne izključujejo, temveč sodelujejo in se skupaj borijo za svoje cilje. Šesta značilnost, ki smo jo prepoznali v delovanju novih globalnih družbenih gibanj, pa je ne-identiteta oziroma širjenje in prehajanje lastne identitete. V nadaljevanju želimo s konkretnimi primeri podkrepiti predpostavke o značilnostih novih političnih subjektivitet.

---

²⁶ Aktivna mirovna območja so bila v Sloveniji vzpostavljena kot oblika protivojnega delovanja, kot odgovor na militaristično politiko države ob agresiji na Irak. To so bili prostori na srednjih šolah, fakultetah in v drugih okoljih, ki so bili prostori politične organizacije proti vojni in so ponujali možnosti spregovoriti tistim, ki niso soglašali z medijsko podkrepjenim oblastniškim diskurzom. (Zadnikar 2004, 220)

²⁷ Pojem početi ne pomeni isto kot pojem delati; pomeni delovati, ustvarjati, kreirati; pojem početi obstaja onkraj logike mrtvega dela; dela proti plačilu. (Zadnikar 2004, 225)

4.3.1 »Drugačen svet je mogoč!«

Radikalne družbene spremembe se začnejo z zavrnitvijo, s tem, da rečemo *¡Ya basta!*, *Dost'je!*, kot so to decembra 1993 prvi naredili zapatisti, s čimer uidemo retoriki, da kapitalizem v današnji obliki nima nobene alternative. Treba je pretrgati kontinuum kapitalizma, zavrniti zatiranje, lakoto, diskriminacijo in fašizem, ki preveva družbene odnose, vsakdanje težnje po golem preživetju pa nadomestiti z dostojnim življenjem. Vsakič, ko se upremo, zakričimo proti, naredimo razpoko v sistemu dominacije. Te razpoke so včasih majhne in komaj opazne, spet drugič pa so narejene kolektivno. Znotraj slednjih vznikajo skupinska zavest in predanost k temu, da bi stvari v prihodnosti potekale drugače, kot potekajo danes. Te razpoke so velike in opazne, stojijo same zase in kot zgledi sevajo po vsem svetu. (Holloway 2005b) Po zgledu zapatistov gre za zanikanje nespremenljivosti, negiranje je-stva, negiranje statusa quo, ki ga zahteva neoliberalizem, kar omogoča novo postajanje, ustvarjanje in emancipacijo moči-za. Gre za nepotrpežljivost nas, ki živimo v neznosnem kapitalizmu, za revolucijo tukaj-in-zdaj, za prekinitev ustvarjanja lastnega samouničenja. Pomemben je okvir sedanjosti, saj naša anti-moč zavrača in dela reže v sistemu sedaj, danes. Ob naši nepotrpežljivosti gre hkrati za preprostost, saj pri ne-ju kapitalizmu ne gre za nič zapletenega. Podporo naši zavrnitvi pa moramo hkrati podkrepiti z gradnjo alternativnega sveta, z ustvarjanjem novih načinov organiziranja in delovanja, z ustvarjanjem alternativne družbenosti. Graditi moramo lastno moč-za, delovati drugače, se organizirati drugače, nesimetrično kapitalističnim načinom, delovati dostojanstveno in spoštljivo, brez izključevanja in ločevanja, ter tako graditi nov svet in nove odnose med ljudmi. Podkrepljeni z Wallersteinovo teorijo o svetovnem sistemu lahko napovedujemo konec sistema kapitalistične svetovne-ekonomije in prihod novega sistema v prihodnjih petdesetih letih. Ta pa je odvisen od slehernih akcij različnih gibanj, ki se zavzemajo za bolj egalitaren in demokratičen svet. »Tak svet je mogoč. Nikakor ni gotovo, da bomo tak svet imeli. Vendar pa tudi nikakor ni nemogoče.« (Wallerstein 2004, 249)

Ta 'mogoč' nam daje moč in upanje za delovanje, ki je pomembno tudi zato, ker bi brez upora vsekakor imeli eno gotovost; gotovost velikega bogastva nasproti revščini, bedi v svetu izobilja, gotovost nadaljnje eksploatacije in razčlovečenja, podaljševanja delovnika z namenom zviševanja produktivnosti, gotovost ekonomskih odnosov, kjer je uničenje sredstvo kreacije. Naš boj je torej boj za negotovost, kajti ko se borimo proti kapitalu, se borimo proti snovanju gotovosti kapitalizma in izrekom v smislu, da sedanji obliki sistema ni alternative. Ker ne moremo vedeti, kaj nam bo prinesla prihodnost, jo moramo graditi s kritično zavestjo, potrpežljivo in dostojanstveno, brez spogledovanja s pozicijami moči. (Bonefeld 2005)

V današnjem svetu lahko vse pogosteje opazimo postavljanje realnih in virtualnih ograj, pa naj gre za zapiranje meja Evropske unije navzven ali pa ograjevanje delavcev na delovna mesta, kjer si več ur ne morejo vzeti odmora za lastne potrebe, saj je pomembna le čim večja produkcija. Takšno ali drugačno ograjevanje je imanentno (današnji fazi) kapitalizma in zdi se, da se krčenje svoboščin vsepovsod povečuje. Tako jeklene kot virtualne ograje so povezane, po svetu pa se nabira vedno več njihovih nasprotnikov, ki navznoter kričijo. Zaradi njih se dandanes nosilci novih tržnih pravil zapirajo v trdnjave, obdane s policijskimi kordoni oklepnikov, solzilnim plinom, vodnimi topovi in podobnim. (Klein 2002, XX-XXIV) Pomembno je, da smo posamezniki zmožni razbiti ograje znotraj nas samih in misliti drugačen svet, svet onkraj ograjevanja. Holloway v tem duhu obrne kovanec oblastne logike na drugo stran in pravi:

Naš je prostor, ki je brez meja, brez definicij. Oni imajo svoj lastni prostor, tamle čez, za kovinskimi pregradami, bodečimi žicami, obdani s tisoče policisti. Tam tudi sodijo množični morilci, v ječe, ki smo jih ustvarili za njih. Politični voditelji sveta se premikajo le, če so obdani s policijo in telesnimi čuvaji, za visokimi zidovi, varovani z orožjem in helikopterji. Oni se ne morejo svobodno gibati, ker se nas bojijo. /.../ Proti njihovim zidovom in zaporam razvijamo naš prostor brez meja, proti njihovi uri pa intenzivnost in razvedrilnost časa. Proti hrupu njihove praznine našo glasbo. Proti njihovemu marširanju naš ples. (Holloway 2007)

Zapatisti

Mnoge današnje subjektivitete, ki se udejanjajo bodisi aktivno bodisi potihoma kričijo v sebi, lahko vidimo kot trne z močnim potencialom natrgati to na široko razpeto mrežo neoliberalnega kapitalizma. Prvi trn je zrastel v Mehiki med zapatisti, ki so se po petsto letih zatiranja in izkoriščanja staroselcev uprli 1. januarja leta 1994, na dan, ko naj bi v veljavo stopila pogodba z ZDA in Kanado NAFTA²⁸. Ta je prinašala spremembo mehiške ustave v členu, ki je ščitil indijanske občinske posesti pred prodajo in privatizacijo, kar bi v duhu neoliberalizma vodilo v še večjo pogubo lokalnega staroselskega prebivalstva in mu zadalo poslednji udarec v petstoletni zgodovini zavojevanja njihove zemlje. Indijanski kmetje bi tako ostali brez zemlje za obdelovanje, poleg tega pa bi jih preplavili poceni uvozni izdelki iz ZDA. Zapatisti so tako pogodbo o prostem trgu označili kot smrtno obsodbo indijanskih skupnosti v Mehiki. Na tej točki je njihov krik postal tako močan, da se je manifestiral v oboroženi vstaji staroselcev v Chiapasu. Z uporom so zapatisti napovedali *vojno* proti političnemu režimu, ki omogoča korupcijo in prevare, ter proti diktatorskim in avtoritarnim mehiškim politikom, ki z mešetarjenjem in pečanjem z elitami globalnega hegemonia množice ljudi s svojimi genocidnimi politikami spravljajo na rob obupa. Upor so pri tem postavili v globalni kontekst in napovedali kar *vojno* proti imperializmu in neoliberalizmu, ki sta čedalje več ljudi po svetu vodila v obubožanje in razčlovečenje. Zahtevali so zaustavitev izkoriščanja, pravice, spoštovanje staroselske kulture in tradicij ter prekinitvev diskriminiranja, ki so ga trpeli skozi stoletja. (Vodovnik 2003, 12)

Zapatisti živijo in oblikujejo skupnost v upor²⁹, kjer alternativne koncepte družbenosti prakticirajo v vsakodnevnem življenju. Skozi uporniško negacijo je-stva zagovarjajo postajanje, ustvarjanje in emancipacijo moči-za. Nesprejemljivost sveta neoliberalizma jim ne pomeni izgovora za prihod na oblast, temveč jih napeljuje na ustvarjanje novih, na vzajemni pomoči in dostojanstvu temelječih človeških skupnosti, katerih konstituiranje temelji na pravičnosti in enakosti. Avgusta 2003 so ustanovili školjke – prostore novih političnih praks, v katerih delujejo "sveti dobrih vlad", ki nadaljujejo samo-uresničevanje in prakso ubogljivega vladanja. Školjke so prostori, v katerih so šole, bolnice, trgovinice, pekarnice, staroselske zadruge ..., v njih poteka avdio in vizualna produkcija, izvajajo se projekti

²⁸ North American Free Trade Agreement je ekonomska pogodba, ki z implementacijo usodo Severnoameričanov podreja interesom multinacionalnih in finančnih institucij. Gre za dogovor elit, katerega implementacija še bolj ogroža že tako obubožane, zatirane in pozabljene ljudi v regiji. (Chomsky 2003)

²⁹ Podobni gibanji, ki živita in delujeta skozi upor, sta še gibanje kmetov brez zemlje v Braziliji in argentinski *piketerosi*. Podrobneje o tem pišeta Darij Zadnikar (2004) in Marta Gregorčič (2005)

podpornikov z vsega sveta. So prostori, kjer se pleše in poje in živi skromno, a dostojanstveno življenje. Takšne skupnosti v uporabi uspešno prehajajo neoliberalno je-stvo in delujejo onkraj njega. Pri uporabi proti neoliberalizmu sama kritika in negacija nista dovolj, potrebno je ustvarjanje novega in drugačnega; pogled moramo usmeriti v nove načine povezovanj, v nove metode, mreženja in koordinacije. Ti boji niso le krik proti neoliberalizmu, pač pa ustvarjajo pogoje za ustvarjanje onkraj njega, svet preizprašujejo, prenašajo, množijo lastna izkustva in omogočajo procese postajanja. (Gregorčič 2005, 77-78, 83-84, 104) Avtonomne skupnosti, znotraj katerih imajo staroselci družbene, politične in kulturne organizacije, ne pomenijo njihove separacije, pač pa integracijo najbolj ranljivih in pozabljenih manjšin v sodobni Mehiki. Prostori osvobodene zemlje, skupnega kmetijstva in upora privatizaciji so tisti prostori svobode, ki ustvarjajo anti-moč neoliberalni sedanosti že s tem, da preprosto obstajajo. (Klein 2004, 220)

V deklaracijah iz Lakandonskega pragozda so zapatisti večkrat poudarili temeljne zahteve, za katere si prizadevajo skozi svoj boj: zahtevajo delo, zemljo, prebivališča, hrano, zdravstveno oskrbo, izobrazbo, neodvisnost, svobodo, demokracijo, pravičnost in mir. Želijo si, da bi se civilna družba samoorganizirala v smeri miroljubnih prizadevanj k demokraciji, svobodi in pravičnosti. (Besedilo ob Drugi deklaraciji iz Lakandonskega pragozda) Pole tega menijo, da rešitve problemov staroselcev niso mogoče brez vzporednih in temeljnih sprememb političnih, ekonomskih in družbenih razmerij znotraj celotne države. (besedilo ob Tretji deklaraciji)

Seattle

Različne subjektivitete sodobnih družbenih gibanj se srečujejo tudi na manifestacijah oziroma demonstracijah. Gibanje je nase v velikem planu prvič opozorilo na demonstracijah v Seattlu, kjer so se sešle različne iniciative, medsebojno povezane v boju proti politikam Svetovne trgovinske organizacije. Ta je novembra 1999 na vrhu v severnoameriškem mestu začela nov krog pogovorov o svobodni trgovini, pri čemer je bila ena glavnih točk liberalizacija prometa storitev. Ob tem zasedanju pa se je nenapovedano pojavilo približno štirideset tisoč nepovabljenih gostov – demonstrantov, ki so zahtevali prekinitev vrha. Nenaden pojav množic na ulicah je prinesel zavest, da je neustavljiv tok neoliberalne globalizacije, v katerem se vsi elementi življenja znajdejo na *razprodaji*, mogoče prekiniti in ga nadomestiti z nečim

drugim. Primere delovanja gibanja gibanj, ki se manifestira skozi množične proteste proti nadnacionalnim organizacijam, kot so NATO, Svetovna trgovinska organizacija, Svetovna banka, Mednarodni denarni sklad ..., proti globalizaciji pod korporacijsko agendo, ki moč in bogastvo koncentrira v čedalje redkejših rokah in proti medvladnim srečanjem, posvečenim neoliberalnemu programu, bomo poimenovali kar po severnoameriškemu mestu, ki pomeni začetek javnega manifestiranja gibanj. Začetek zato, ker so po vzoru iz Seattla takšne in drugačne manifestacije sledile še v mnogih drugih mestih, na primer v Washingtonu, Götteborgu, Pragi, Genovi, Cancunu, Gleneaglesu ... Gre za iskanje alternative globalizaciji, ki privatizira bogastvo, koncentrira lastništvo zemlje v rokah peščice, kjer voda in osnovne življenjske dobrine niso dostopne vsem prebivalcem tega planeta. Iščejo se alternative sedanji krizi demokracije, v kateri se moč odločanja vrši nekje daleč stran od področij, ki jih takšno odločanje prizadeva, kjer se moč odločanja z lokalnega in državnega nivoja seli na nadnacionalne nivoje. (Klein 2002, 200) Gibanje se ne osredotoča več na posamezne nacionalne politike, temveč na nadnacionalne organizacije in njihove politike, na mednarodne korporacije, saj verjame, da so prav te glavni motor današnje verzije kapitalizma. Pri tem ne gre samo za kritiziranje in nasprotovanje določenim politikam³⁰, pač pa tudi za vizijo pravičnejše družbene ureditve. Gre za korak naprej od kritiziranja sveta, od vzklikanja proti, gre za idejo prenašanja sveta in neposredno prakticiranje novih realnosti, za gradnjo novih kompozicij, skratka, za pozitivne premike naprej.

Znotraj gibanja prihaja do posameznih kreativnih iniciativ in nenasilnih direktnih akcij, ki preko samoaktiviranja prakticirajo drugačne, bolj solidarne družbene odnose. Ena takih je akcija "Hrana, ne bombe" (Food not Bombs)³¹, ki z razdeljevanjem brezplačnih toplih vegetarijanskih obrokov opozarja na različne družbene probleme in se bori proti militarizmu in revščini v današnji družbi. Akcija opozarja, da se v času potrošniške družbe veliko še uporabne hrane znajde v smeteh, medtem ko vse več ljudi ostaja lačnih ust in praznih želodcev. Gre za paradoks današnje družbe, ko v svetu, v katerem vlada hiperprodukcija hrane, na milijone ljudi umira od lakote. Pri akciji gre za družbeno delovanje, v katerem skupina posameznikov z majhnimi ekonomskimi sredstvi ustvarja kakovostnejše življenje določenim posameznikom s tem, ko iz 'odvečnih' količin zavržene hrane pripravlja tople obroke, ob tem pa opozarja na probleme današnje družbe.

---

³⁰ Med drugim gre za korporacijske politike, politike, ki omogočajo proizvodnjo gensko spremenjene hrane, politike privatiziranja javnih sektorjev, politike vojnih intervencij ipd.

³¹ Več informacij o akcijah "Hrana, ne bombe" je dostopno na <http://www.foodnotbombs.net/>.

Druga akcija, ki jo lahko omenimo na tej točki, je akcija "Ulice ljudem" (Reclaim the streets)³². Gre za idejo odpiranja javnih prostorov, ki pod političnimi pritiski in pritiski korporacijskih sil postajajo vse bolj zaprti. Pri zasedanju ulic gre tudi za različne manifestacije in proteste, ki pa se med seboj razlikujejo. Različne skupine po vsem svetu z nenasilnimi direktnimi akcijami zasedejo glavne trge ali ulice, na katerih navadno priredijo barvite ulične zabave in ustvarijo začasne avtonomne cone. Z zasedbo ulic skušajo odpirati javni prostor in v njem omogočiti politično izražanje različnih prepričanj posameznikov, ki jih sistem zaradi njihove "nekooperativnosti" izrinja iz polja političnega. Karnevalska akcija spektakla je »oblika boja, ki ne pozna igralcev in občinstva, pač pa ideja karnevala sprevrča pasivnost v aktivnost, izključenost v vključenosti in sodelovanje. Podobno kot dialog ne pozna poslušalca in govorca, dialoško izobraževanje učitelja in učenca, pač pa udeleženci izhajajo iz vzajemne prakse vseh sodelujočih« (Gregorčič 2005, 102) Karneval je način, ki nas popelje dlje od demonstracij, shodov in govorov, napeljuje nas na zborovanja, sreč(ev)anja in na kreativno premišljanje sveta, ki ga hočemo zgraditi. (Ibid.) Z zasedbo glavnih ulic je opaznost akcij zagotovljena, saj ljudi prestrežejo pri vsakdanji rutini. Tudi v Sloveniji smo bili priča nekaterim akcijam zasedbe ulic, ena odmevnejših in bolje obiskanih je bila protivojna poulična zabava Qatarza v organizaciji Urada za intervencije, ko se je novembrskega popoldne leta 2001 na križišču Dunajske in Gosposvetske ceste zbralo in zabavalo lepo število ljudi. Namen akcije je bil opozoriti na srečanje Svetovne trgovinske organizacije v Qatarju in izraziti nasprotovanje izvajanju agresije nad afganistanskim ljudstvom³³.

Delovanje gibanja gibanj je torej izjemnega pomena za ponovno odpiranje javnega prostora, ki je v času neoliberalizma v veliki meri izginil z mestnih ulic, trgov, univerz. Skozi demonstracije, manifestacije, ulične spektakle, ulične teatre idr. so te zapirajoče se prostore napolnile nove politične prakse, s katerimi se ponovno odpira javni prostor srečevanj in zbiranj, artikulacije, družbene kritike, diskusije, argumentacije in ekspresije, refleksije in raziskovanja. Urbani prostori so dobili novo podobo; zapuščene stavbe so služile kot teoretska središča, telefonske govornice so se spremenile v internetne kafeje, umetnost pa je iz zaprtih muzejev in galerij pokukala na plano. Ob tem so se pojavili tudi neodvisni in avtonomni

---

³² Več informacij o akciji "Ulice ljudem" je dostopno na <http://rts.gn.apc.org/>.

³³ Več o poulični protivojni zabavi Qatarza piše Darij Zadnikar v prispevku Kronika radostnega uporništv, ki je dostopen tudi na http://www2.arnes.si/~ljiek3/Holloway/spremna_beseda.pdf

alternativni mediji. (Gregorčič 2005, 111) S svojimi akcijami gibanje iz Seattla ne le odpira nove prostore, temveč tudi opozarja na problematiko njihove vse večje zaprtosti³⁴.

Svetovni družbeni forum (SDF)

V času vse večjega kaosa v ekonomskih politikah se na levem polu v svetovnem merilu začnejo organizirati nova protisistemska gibanja, ki se povežejo v "gibanje gibanj", prepoznavno tudi kot Svetovni družbeni forum. Pri gibanju gibanj gre za organiziranje in srečevanje antisistemskih gibanj tako na svetovni kot regionalni in lokalni ravni, ki pod sloganom "Drugačen svet je mogoč!" sledi ideji politične alternative sedanjemu svetovnemu sistemu in neoliberalnim politikam, ki si jih zamišlja in uresničuje Davos. (Wallerstein 2006, 114) Na Svetovnem družbenem forumu gre za zavračanje obstoječega svetovnega reda in za premišljanje različnih alternativ, ki težijo k ustvarjanju planetarne družbe plodovitih odnosov med ljudmi, med človeštvom in Zemljo. Gre za iskanje alternative neoliberalizmu, svetovni dominaciji kapitala, raznim oblikam imperializma in multikorporacijskim kapitalskim interesom. Za alternativo sistemu izključevanja in vse večje socialni neenakosti, okoljski destruktivnosti, seksizmu in diskriminaciji. Forum te možnosti išče znotraj polja univerzalnih človekovih pravic, solidarnosti in socialne pravičnosti, enakosti in suverenosti narodov. Takole je zapisano v 2. točki Ustanovne listine Svetovnega družbenega foruma³⁵:

Svetovni družbeni forum v Porto Alegru je bil dogodek v nekem času in prostoru. Od sedaj naprej in z gotovostjo, izrečeno v Porto Alegru, da je "drugačen svet mogoč", postaja ta dogodek nenehen proces iskanja in gradnje alternativ, ki ga je nemogoče reducirati samo na spremljevalne dogodke.

---

³⁴ Ena najpomembnejših izkušenj alternativnih političnih praks, ki odpirajo prostore za javno delovanje, je bila v Sloveniji Avtonomna cona Molotov, aktivna leta 2002. Zapuščene prostore Slovenskih železnic je spremenila v mladinski, družbeni, kulturno-umetniški in politični prostor, s čimer je odprla prostor za neomejeno komunikacijo in antikapitalistične politike ter dialog o možnosti kreativnega delovanja. (Gregorčič 2005, 114) Več o preteklih akcijah AC Molotov je dostopno na www.aktiviraj-se.net/acmolotov.

Danes je ena najproduktivnejših začasnih avtonomnih con v Sloveniji Socialni center Rog, ki deluje v zapuščenih tovarnih kolesih na Trubarjevi ulici v Ljubljani. Rog je v želji njegovih uporabnikov po spreminjanju praznih prostorov v živahne skupnosti in prakticiranja različnih družbenih odnosov postal vsem odprt prostor neizmerne energije in kreativnosti, v katerem je svoje mesto za delovanje našlo več kolektivov in posameznikov, ki so se udeleževali skozi različne vsebine. Več o Rogu na spletni strani <http://tovarna.org/>.

Ob Rogu pa imamo v Ljubljani še en socialni prostor, ki nam daje možnost za odprte in reflektirane debate ter prakticiranje nekaterih antikapitalističnih praks, to je [A] Infoshop na Metelkovi.

³⁵ Ustanovna listina Svetovnega družbenega foruma dostopna na: <http://www.portoalegre2002.org/default.html>

Vse od svoje ustanovitve je SDF proces iskanja in gradnje alternativnih politik, kar presega časovne in krajevne meje dejanskega zasedanja. Forum je zmeraj odprt in pluralen, raznolik, nekonfesionalen, nestrankarski in nevladni prostor decentraliziranega povezovanja različnih organizacij, gibanj ..., ki si prizadevajo za izgradnjo drugačnega sveta.

Avtonomna tribuna (AT)

Neformalna študentska skupina *Avtonomna tribuna* je nastala v času, ko se je pod taktirko ministra Zupana pripravljala predlog Zakona o visokem šolstvu in raziskovalno-razvojne dejavnosti (ZVŠRRD), ki je nastajal brez sodelovanja tistih, ki se jih ta zakon najbolj tiče – študentov in delavcev na Univerzi. Ideja o študentski samoorganizaciji in aktiviranju proti načrtovanim vladnim reformam visokega šolstva se je v času postavljanja novega univerzitetnega reda prvič manifestirala na diskusiji '*Apatija slovenskih študentov*', ki je 16. maja 2007 potekala v [A] Infoshopu na Metelkovi. Prisotni, zbrani v '*Placu nad Menzo*', so po diskusiji o nizki politični emancipaciji in družbeni aktivnosti slovenskih študentov ter nezadovoljni z neoliberalnim usmerjanjem visokega šolstva sklenili, da v ponedeljek v zasedeni avli Filozofske fakultete v Ljubljani organizirajo prvo Avtonomno tribuno ter s tem simbolično in hkrati konkretno začnejo boj. Boj proti h kapitalu usmerjenim reformam visokega šolstva, boj proti privatizaciji visokega šolstva, boj proti uvajanju šolnin in nenazadnje boj za brezpogojno spoštovanje avtonomije Univerze. Slednje se namreč vse bolj podreja zahtevam neoliberalizma, na račun temeljnih znanosti rastejo aplikativne, znanje pa postaja vse bolj predpisano, da se lahko vključuje v gospodarsko in ideološko reprodukcijo. Prvotni namen Avtonomne tribune je bil problematizirati načine izvajanja študija, reforme visokega šolstva, privatizacijo in komercializacijo Univerze ter vprašanje njene avtonomije. Predstavlja začetek aktivnosti proti neoliberalnim reformam visokega šolstva v Sloveniji in se tako pridružuje boju študentk in študentov po vsem svetu. Kljub temu da gre pri Avtonomni tribuni na prvi pogled predvsem za boje nacionalnega pomena, pa se izpostavljajo tudi problemi, ki so nadvladovani in so ena glavnih značilnosti današnjega kapitalističnega svetovnega-sistema. AT nasprotuje privatizaciji oziroma popolni integraciji Univerze v kapitalistični sistem in posledični ideologizaciji študija, ki neustavljivo oži prostor kritičnega mišljenja in kjer začnejo prevladovati logike kapitala. Z delovanjem je postavila nekatere

zahteve, ki zavračajo polaganje znanja v zobe kapitala. Te zahteve, zapisane v 1. izjavi Avtonomne tribune za avtonomijo univerze³⁶, se glasijo:

Univerza je avtonomna!

Univerza ni podjetje!

Študij je brezplačen za vse in splošno dostopen!

Znanje ne sme biti predmet privatizacije in profitne logike! Znanje je v službi celotne družbe in ne kapitalskih interesov.

Univerza je v rokah študentk in študentov, ne v rokah oblastnikov in kapitala!

Proces izobraževanja mora biti kolektiven, dialoški in mora izhajati izključno iz interesov in potreb bodočih diplomantov in diplomantk. Spodbujati mora solidarnost, spontanost, domišljijo, kritiko in refleksijo.

Z Univerze morajo biti nemudoma umaknjeni vsi programi, ki vzpodbujajo militarizacijo in študij podrejajo zakonitostim trga.

Samoorganizirana skupina študentov je skozi boj, ki ga lahko interpretiramo kot boj za drugačen, bolj solidaren in egalitaren svet, prek poletja oblikovala in izvedla številne akcije ter nedvomno prispevala kamenček v mozaiku, da je bil sporni predlog Zakona umaknjen, odstopil pa je tudi Minister za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo Jure Zupan. Po teh poletnih dogodkih AT nadaljuje boj za brezpogojno spoštovanje avtonomije Univerze, boj proti privatizaciji in h kapitalu usmerjenim reformam visokega šolstva, boj za splošno dostopnost do študija, boj za manjše razslojevanje prebivalstva. Nadaljuje torej boj proti uvajanju neoliberalnih politik in ukinjanju socialnih pravic, ta boj pa s področja šolstva širi še na druga družbena področja, ki jih zaznava kot kritična. Znotraj svojega delovanja išče alternative in drugačne vizije naše družbe.

Grški upor

Grčija ima bogato tradicijo radikalnih izkušenj in praks spodkopavanja neoliberalnih odnosov. Alternative se vzpostavljajo predvsem na področju izobraževanja in univerze. Pogoste so zasedbe univerz, v katerih nastanejo trenutne in enkratne avtonomne cone, znotraj katerih se prakticira radikalno izobraževanje in vodi upor proti "modernim pogojem suženjstva". Prostor

---

³⁶ Izjava je dostopna na: <http://avtonomnatribuna.blogspot.com/2007/05/izjava-avtonomne-tribune-za-avtonomijo.html>

univerz postane prostor azila, ki je prostor svobodne podaje kritičnih refleksij univerzitetnega izobraževanja in odnosov politične moči. Ena takšnih akcij se je v času zasedanja o ustavi EU leta 2003 zgodila na univerzi v Solunu. Aktivisti so prostor univerze napolnili z družbeno-politično refleksijo in ga odprli za vsebine, »ki jih izključujeta ali prepovedujeta tako demokracija EU kot znanost. Univerza je bila odprta za vsakogar, ki je bil pripravljen sodelovati v akcijah, diskusijah in igri upora kot ustvarjanja.« (Gregorčič 2005, 135) S svojimi boji in gradnjo začasnih avtonomnih con je Grčija³⁷ večkrat zarezala reže v strukturo neoliberalizma. Ena izmed njih se širi tudi v trenutku pisanja pričujočega dela, ko ljudje v Grčiji kričijo, da imajo dovolj. Uboj 15-letnega Aleksandrosa Grigoropulosa 6. decembra 2008 je sprožil val protestov na ulicah Aten in drugih grških mest, ki se jih udeležuje na tisoče ljudi. Uboj mladega fanta je bil trenutek pretresa, povod, ki je sprožil izbruh nakopičene jeze in besa posameznikov, predvsem mladih in študentov. Ti živijo v državi z močno elitistično, klientelistično in skorumpirano politiko, ki interese kapitala postavlja pred zaščito državljanov. V zadnjem času v Grčiji narašča brezposelnost, ki je posebej visoka med mladimi (diplomanti), ki iščejo prvo zaposlitev. Ti se težko zaposlijo, ko pa se, gre navadno za delo za določen čas z zelo nizkimi dohodki, ki jih postavljajo na rob revščine. Posledično se povečuje število marginaliziranih in nezadovoljnih ljudi, ki so se svojega položaja začeli zavedati. Zasedli so številne fakultete in srednje šole v državi, v katere policija in vojska po zakonu iz leta 1974 nimata vstopa. Mladim je prekipelo, saj je šolstvo v vse slabšem stanju, pritiski po prestrukturiranju javnega šolstva v neoliberalni maniri pa čedalje močnejši. Protestov, ki so izbruhnili po uboju Aleksisa, nikakor ne moremo zvesti na goli mladostniški vandalizem, kar lahko (pre)večkrat preberemo v medijih. V njih lahko vidimo mnogo več kot to - vidimo lahko krik proti obliki življenja v sedanjem sistemu. Protesti so odraz povečevanja represije³⁸, nezaupanja državi in odraz razmer, v katerih je vse več ljudi v čedalje slabšem položaju in kjer se prepad med bogatimi in revnimi povečuje. Kot kaže, so razmere v Grčiji dosegle točko, ko se je krik manifestiral v revolucijo oziroma v iskanje drugačnih možnosti življenja. V Pobudi zasedene "Athens School of Economics and Business" so namreč zapisali takole:

Zora jutrišnjega dne se bo iztekla v dan brez kakršnekoli gotovosti. Kaj bi sploh lahko bilo bolj osvobajajoče, po tolikih letih gotovosti in stabilnosti? Krogla je

³⁷ Tu ne mislimo Grčije kot države, pač pa Grčijo kot grško antiavtoritarno gibanje, ki je v Grčiji še posebej opazno in je protipol pozicijam tako lokalnih kot globalnih moči.

³⁸ Nasilje represivnih organov v Grčiji je danes bolj pravilo kot izjema, kar pričajo primeri mučenja prebežnikov v grških zaporih, nasilje policistov nad študenti, pretepanje civilistov in, kot v zadnjem primeru, streljanje nanje. Več na http://novice-infoshop.blogspot.com/2007_07_01_archive.html.

prekinila brutalno sosledje vseh teh identičnih dni. Umor 15-letnega fanta je bil trenutek pretresa, ki je bil dovolj močan, da je svet obrnil na glavo. Pretres, ki nemo strmenje v še en dan pripelje do misli, ki se simultano porajajo v naših glavah: »Dovolj je bilo vsega, niti koraka dalje, vse se mora spremeniti in mi bomo tisti, ki bodo to storili.« Maščevanje Alexove smrti se je transformiralo v maščevanje za vsak dan, v katerega smo se prisiljeni zbuditi v tem svetu. Nenadoma je tisto, kar se je zdelo težko, postalo tako lahko.

To je tisto, kar se je zgodilo, to je to, pri čemer smo. Če nas je česa strah, nas je strah povratka v normalnost. V uničenih in oropanih ulicah naših mest ne vidimo zgolj očitnih rezultatov našega besa, vidimo predvsem možnost, da zares začnemo živeti. Ne rabimo storiti drugega, kot da se zlijemo s to možnostjo in jo transformiramo v živo izkušnjo, ki bo utemeljena v polju vsakdanjega življenja, na naši kreativnosti, naši moči, da materializiramo naše želje, naše moči, da namesto da se predajamo kontemplaciji, uživamo realnost. To je naš vitalni prostor. Vse ostalo je smrt.

Tisti, ki hočejo razumeti, bodo razumeli. Sedaj je čas, da pretrgamo nevidne niti, ki nas vse vežejo na patetično malo življenje. To ne pomeni samo ali nujno napada na policijske postaje, požiganje nakupovalnih središč ali bank. Trenutek, ko nekdo zapusti udoben kavč, in pasivno kontempliranje svojega lastnega življenja, ko gre na ulico, se začne pogovarjati in poslušati, ko pozabi na svojo zasebnost; ta trenutek v polje družbenih odnosov vpelje destabilizacijsko silo, ki ima moč atomske bombe. Takšno moč ima ravno zato, ker je dosedanja fiksacija ljudi na lasten mikrokozmos tista sila, ki ohranja krožno gibanje delcev okoli jedra. Tisto gibanje, ki vrti (kapitalistični) svet. Vprašanje dneva je: biti z uporniki ali biti sam. Smo v enem od tistih redkih trenutkov, ko je to vprašanje hkrati tako absolutno in realno.³⁹

Kot vidimo iz Pobude, je uboj mladega fanta povzročil trenutek aktivizacije, je krik in upor proti instrumentalizaciji življenja posameznika in sivemu vsakdanu znotraj kapitalističnega sistema, ki v sebi hkrati nosi možnost misliti boljšo prihodnost, ki bi bila avtonomna v rokah vsakega posameznika. Vitalni prostor novega sveta je v kreativnosti in moči, da

---

³⁹ Pobuda zasedene "Athens School of Economics and Business", dostopno prek a-infoshop.blogspot.com

materializiramo naše želje. Spremembe, kot trdi Holloway, ne morejo biti nenadne, a počasi se lahko z zavrnitvami skozi potrpežljiv boj, eksperimentiranje in iznajdljivost gibamo v zeleno smer. Nov svet raste v špranjah kapitalizma in v odporih proti njemu, pri čemer nepotrpežljivo zarezujemo vanj in hkrati potrpežljivo snujemo alternative. (Holloway 2005a) Eno tako špranjo je nedvomno zarezal tudi grški upor.

4.3.2 Ne-oblast

Kot smo teoretično nakazali v poglavju, ki govori o novi paradigmi antisistemskih gibanj, se današnja gibanja ne borijo več za prevzemanje oblasti in se ne ukvarjajo z idejo uresničevanja lastnih idej s pozicije oblasti, ki bi si jo prizadevali priboriti. Takšnih poskusov je zgodovina videla že kar nekaj, vsi pa so se jalovo končali v novem gospodovanju bivših revolucionarjev. Od revolucionarnih šestdesetih naprej protisistemska gibanja zavračajo starolevičarske strategije dveh korakov in interne hierarhije. Svoje ideje prakticirajo v vsakdanjem življenju, s čimer skušajo vplivati na družbeno klimo, ki je navadno apatično prepričana, da se svet "vrti" tako, kot se mora, in da druge poti ni. Pri tem je bistveno, da zavračajo oblastniški diskurz, ali kot poetično nakaže Holloway:

Naše orožje je, da ne delujemo, kot delujejo oni, da ne govorimo, kot govorijo oni, da ne izgledamo, kot izgledajo oni. Sploh nismo doumljivi za njih. (Holloway 2007)

Gibanje se torej giblje znotraj nove paradigme zato, ker se izvija oblastniškim diskurzom, razvija in producira nove koncepte, prakse in organizacijske rešitve. Sposobno je zavrniti klasične dualizme političnih praks in misliti onkraj ter tako iskati nekonvencionalne rešitve. Ob vsej heterogenosti in pluralnosti deluje proti homogeniziranju in poenotenju različnosti v eno, a hkrati enotnost ohranja na podlagi priznavanja legitimnosti različnih taktik delovanja in na definiranju minimalnih izhodišč političnega delovanja⁴⁰. (Kurnik 2005, 10) V tej luči se zgodi mnogo manifestacij današnjih družbenih gibanj. Ne gre več za gole proteste proti tistim na poziciji moči, marveč za večdnevne poglobljene diskusije o različnih temah, povezanih z

---

⁴⁰ Eno takšnih izhodišč je tudi misel »Drugačen svet je mogoč«

nečloveškimi razmerami v svetu, premišljanje alternativ, učenje o globalnih politikah, strategijah delovanja ... Lahko gre tudi za igre, intervencije, polne humorja, umetniške instalacije ..., skratka za vsesplošno odpiranje novih miselnih prostorov delovanja. Principe delovanja onkraj oblasti lahko bolje ponazorimo s primeri protisistemskih gibanj.

Zapatisti

O zapatistih se je na začetku govorilo kot o oboroženi vstaji Majev v Chiapasu (provinca na jugozahodu Mehike), ki so organizirani v Zapatistično vojsko narodne osvoboditve (EZLN). Indijanske kmečke vojske, ki se zgleduje po revolucionarnih kmečkih vojskah Emiliana Zapate in Pancha Ville, oblast ne zanima. Marcos kot vojaški poveljnik EZLN in predstavnik zapatistov pravi, da EZLN nikoli ni zanimalo zasedanje vladnih položajev. Ni pomembno, kdo je na čelu oblasti, pomembno je, da ta upošteva ljudi in "vlada ubogljivo", da deluje v skladu z ljudskimi interesi in ne zasebnimi interesi strank, posameznih gospodarskih ali verskih skupin. (Marcos 2003, 525) EZLN ni avantgarda, noče biti politična stranka in zavrača boj za oblast, ne želi si položaja moči, temveč deluje v skladu z maksimo »Para todo todos, para nosotros nada.« (Za vse vse, za nas nič). To podkrepi v Šesti deklaraciji iz Lakandonskega pragozda:

"Ne" sprejemanju sporazumov zgoraj, ki bi bili vsiljeni tistim spodaj, pač pa sprejemati sporazume, da bi šli skupaj in poslušali in organizirali svoj protest. "Ne" ustanavljanju gibanj, ki bi se kasneje pogajala za hrbtnost tistih, ki so jih ustanovili, temveč vedno upoštevati mnenja sodelujočih. "Ne" iskanju darilc, položajev, koristi, javnih položajev, od moči tistih, ki jo vzpodbujajo, pač pa hoja onkraj volilnih koledarjev. "Ne" reševanju problemov našega Naroda od zgoraj, ampak gradnja alternative neoliberalni destrukciji, leve alternative za Mehiko OD SPODAJ IN ZA SPODAJ.

V Četrti deklaraciji iz Lakandonskega pragozda prebivalce Mehike pozivajo k udeležbi v boju za nacionalno osvoboditev in gradnjo nove, demokratične, svobodne in pravične mehiške družbe. Tranzicija k demokraciji bi po njihovih sklepih morala potekati skozi obrambo

nacionalne suverenosti in avtonomno samo-vlado skupnosti, utemeljeno na večstoletnih staroselskih uporih in zapatistični izkušnji. Ta temelji na ubogljivosti, spoštovanju dialoga, pluralnosti, pravičnosti, toleranci in vključevanju. Takole so zapisali v Šesti deklaraciji.

Z drugimi besedami, nihče od zunaj ne pride, da bi vladal, pač pa se ljudje sami odločajo med sabo, kdo vlada in kako, in če je neposlušen, ga odstranijo, se pravi, če tisti, ki vlada, ne posluša ljudi, ga preženejo, izstopi iz oblasti in vstopi drugi. /.../ Poizkusili bomo zgraditi ali na novo zgraditi obliko, kako drugače delati politiko, tako, ki bi ponovno imela duh za služenje ostalim, brez materialnih interesov, z žrtvovanjem, predanostjo, iskrenostjo, ki drži besedo, in da bi bilo edino plačilo zadovoljstvo ob izpolnjeni obljubi. /.../

S Četrto deklaracijo so zapatisti leta 1996 vzpostavili novo nacionalno politično silo, imenovano Zapatistična fronta narodne osvoboditve (FZLN), ki temelji na EZLN in je del širšega opozicijskega gibanja – Nacionalnega osvobodilnega gibanja. FZLN je opozicija režimu, enoznačnemu s kriminalnim izdajstvom ljudstva, ki svojega boja ne omejuje z nacionalnimi mejami, temveč ga postavlja v globalni kontekst. Konstituirana je "od spodaj" in organizirana lokalno, državno in regionalno. Principi delovanja so njena odprtost za vse mehiške državljane, ki nimajo apetitov po prevzemanju oblasti in ki si ne prizadevajo priti na voljene položaje, saj tudi sama FZLN nima takšnih ambicij. Zahteve in predloge državljanov sprejema ubogljivo, probleme kolektivov pa brez intervencije vladnih političnih strank vodi k rešitvam. Je politična sila, ki se bori proti koncentraciji bogastva v rokah peščice in proti centralizaciji politične moči. Njeni člani z izjemo zadovoljstva zaradi izpolnjevanja zavez nimajo nobenih privilegijev.

Proti vladnemu nasilju in destrukciji se zapatisti ne borijo z orožjem, ampak z dostojanstvenim in tihim uporom. Na vladno destruktivnost se ne odzivajo z nasiljem, temveč kot orožje uporabljajo molk, ki ga nasprotna stran ne razume in proti kateremu se na noben način ne more boriti, kljub temu da poskuša z lažmi, svinčenimi krogli, bombami in udarci. Molk, ki pomeni njihovo odzivnost, dostojanstvo in upor so največje sile zapatistov in njihovo najboljšo orožje, s katerim lahko porazijo mogočnega nasprotnika, ki pa mu manjka pravičnosti in legitimnosti za svoja dejanja. Njihov molk predstavlja vsakogar, ki se upira miroljubno in tiho, je abeceda miru in prostora, v katerega sodijo vsi. Pomagal jim je

sprevideti tiste uporne subjektivitete, ki jih poprej niso videli, z njim so pozdravili vse, ki v iskanju boljšega sveta odpirajo vrata premišljanju alternativne prihodnosti.

Svetovni družbeni forum (SDF)

Če sledimo Ustanovni listini Svetovnega družbenega foruma (SDF), vidimo, da se alternative obstoječemu sistemu iščejo skozi razprave organizacij ali skupin organizacij na izrazito demokratičen način, brez hierarhizacije, cenzure ali kakršnegakoli omejevanja. Gre torej za odmik nam dobro poznanih taktik vladanja institucionalne politike. Pomembno je poudariti, da SDF ne predstavlja mesta moči, da ni predstavniško telo in da nihče ne more govoriti v njegovem imenu, prav tako se v SDF ne sklepajo deklaracije ali odloki, ki bi bili zavezujoči za vse, ki v njem sodelujejo.

Deseta točka ustanovne listine foruma pravi:

Svetovni družbeni forum nasprotuje vsem totalitarnim ali redukcionističnim pogledom na ekonomijo, razvoj in zgodovino ter uporabi nasilja s strani države kot sredstva družbene kontrole. Spoštuje človekove pravice, prakse prave demokracije, participativne demokracije, miroljubnih odnosov v enakosti in solidarnosti med ljudmi, etnijami, spoloma in narodi. Forum obsoja vse oblike dominacije in vsakršno podreditev ene osebe neki drugi osebi.

Prizadevanja za izgradnjo drugačnega sveta na SDF potekajo na ravni refleksije o instrumentih in mehanizmih dominacije kapitala, razmišlja se o sredstvih in akcijah preseganja te dominacije ter o alternativah reševanja problemov socialne neenakosti in izključevanja. Forum temelji na medsebojni izmenjavi izkušenj in mnenj ter na vseh dejavnikih, ki bi povečali zmožnost »nenasilnega družbenega upora proti procesom dehumanizacije sveta in nasilja s strani države.« (Ustanovna listina, točka 13)

Avtonomna tribuna (AT)

V boju proti neoliberalnim reformam so pripadniki Avtonomne tribune izvirno pronicljivi, ubirajo nove poti in zavračajo vladajoči oblastniški diskurz. Avtonomijo Univerze sami prakticirajo »tukaj in zdaj. Sami... brez dovoljenja te ali one oblasti. /.../ Zato, ker so prostori odprte javne diskusije vse preveč zaprti, jih študentje ustanovljamo sami in to tam, kjer delujejo. Tudi zato, ker so formalne strukture velikokrat izjemno zadušljive za kreativnost, nove ideje in potenciale. Ker se skozi odprto diskusijo združujejo študentje, avtonomne tribune potekajo na univerzi.« (Avtonomna tribuna, 23. maj 2007) Odprte diskusije (ki so odpirale prostora javne debate, ki je zadnje čase vse bolj izginjal⁴¹) so tako potekale na številnih fakultetah, na Fakulteti za družbene vede in Filozofski fakulteti pa sta se s podporo vodstva fakultete vzpostavili tudi avtonomni infotočki, ki sta predstavljali prostor informiranja, predavanj, diskusij in predvajanj filmov, povezanih s problematiko visokega šolstva. Avtonomna tribuna je zasedala tudi zunaj fakultet, na primer pred vladno palačo v Ljubljani. Tam je simbolično odstavila tedanjega ministra za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo Jureta Zupana in na humoren način zaigrala gledališko igro Monopoli, ki je reflektirala nenasitne težnje oblasti po podrejanju posameznih družbenih sfer.⁴² Nekaj tednov kasneje je skupina AT na javni tribuni Zbora za republiko »Sproščena Slovenija leta 2007?« z akcijo »Javno vladno masiranje družbenih skupin« želela opozoriti na avtoritarne poteze vlade in članov Zbora za republiko, ki poskušajo na silo "sprostiti" študente, pred njimi pa tudi že predstavnike drugih družbenih skupin.⁴³

Z javnimi akcijami in delovanjem je bila Avtonomna tribuna dovolj prodorna in pronicljiva, da so jo večkrat opazili domači in tuji mediji, s številnimi pismi so jo v boju proti neoliberalnim reformam podprli tudi posamezniki in skupine iz Slovenije in tujine. Nedvomno je pripomogla k odpiranju javnega prostora in k opozarjanju na problematike neoliberalne oblike kapitalističnega sistema. Na svoji poti se ni nikdar poigravala z idejo zapletanja v strukture oblasti, s povezovanjem v kakršnokoli stranko ali z mislijo uresničevanja svojih idej z oblastne pozicije. To izhaja tudi iz resolucije Principi ter načela

---

⁴¹ Neodvisen in odprt javni prostor, ki ga zagotavljajo avtonomne sfere teoretske in znanstvene produkcije, kulturne ustvarjalnosti in politične prakse so trenutno v globoki krizi. Prišlo je do resnega upadanja avtonomne sfere javnosti, hkrati pa so se te prakse znašle pred neustavljivimi napadi kapitalne logike. Javni prostori, ki omogočajo družbeno artikulacijo se krčijo, ob tem pa se na njihov račun širijo privatni prostori, kjer ima pravice samo blago. (Gregorčič 2005, 109)

⁴² Več informacij o delovanju Avtonomne tribune in študentski problematiki je dostopno v publikaciji ŠOVA (Študentska obveščevalno-varnostna avtonomija), ki je produkt in rezultat skupnih naporov Avtonomne tribune, Študentske organizacije Slovenije in uredništva študentskega časopisa Klin.

⁴³ <http://avtonomnatribuna.blogspot.com/2007/06/sporoilo-za-javnost-z-masiranjem-za.html>.

organiziranja in delovanja Avtonomne tribune, v kateri je zapisano: »Delovanje Avtonomne tribune temelji na nenasilni komunikaciji. Nasilje je sredstvo oblasti, naše sredstvo pa je spontana, kreativna in intelektualna akcija.«⁴⁴ S takšnimi principi delovanja AT pridobiva na moči onkraj diskurzov oblasti.

4.3.3 Horizontalnost

Sodobna družbena gibanja lahko razumemo tudi kot gibanje gibanj, saj gre za množstvo horizontalno povezanih gibanj različnih "profilov" ljudi, med katerimi si vsak prizadeva za določene pravice, pri čemer pa ne obstaja hierarhija pravic. Pomembno je poudariti, da pravice pri novih globalnih družbenih gibanjih niso več vezane na koncept državljanstva, ki diskriminira mnoge posameznike; kot očiten primer te prakse lahko omenimo prebežnike, ki zaradi nedržavljanstva v določeni državi ostanejo tudi brez državljanskih pravic. Današnja gibanja želijo hoditi po alternativni poti zgodovine, razvijajo nove vizije in koncepte predstavljanja sveta. Namesto vertikalno delujejo horizontalno, namesto reprezentativne demokracije sprejemajo odločitve konsenzualno s soodločanjem, namesto represije uporabljajo kreativno samoobrambo. (Holloway 2007)

Za razliko od nekaterih (revolucionarnih) gibanj preteklosti gre pri današnjih družbenih gibanjih za politične subjektivitete, ki niso zaprte v aktivistične kroge, ne poznajo niti članstva niti vodstva in so tako ali drugače odprte za prehajanja, so fluidne. Ob tem so tudi zelo odzivne, saj so kadarkoli pripravljene na to, da se sprožijo.

Odrpta in horizontalna struktura organizacije je tako sredstvo kot cilj, skozi katerega se odpirajo nove možnosti horizontalnega sodelovanja, s čimer se izgrajuje nova družbena struktura. Horizontalnost torej pomeni tako organizacijsko strukturo kot politiko. (Nunes 2005) Pri gibanju gibanj gre za nov tip aktivizma, ki opušča pristope tradicionalne zgodovinske levice. Tako lahko govorimo o novi paradigmi levice; medtem ko se je prej govorilo o totalitetah, kot je razred, danes govorimo o mnogoterostih, ki pa so pojem prehajanja, mreženja, odprtosti. Mnogoterosti namreč ne moremo umestiti v razred, saj gre za

---

⁴⁴ Besedilo resolucije AT je dostopno na: <http://avtonomnatribuna.blogspot.com/2007/06/principi-ter-naela-organiziranja-in.html>.

različne "profile" ljudi, od prebežnikov, prekarnih, ljudi brez papirjev idr., ki akcije oblikujejo "od spodaj" in skozi metode direktne demokracije. V tem današnja družbena gibanja nadaljujejo tradicijo novih družbenih gibanj osemdesetih, ki so prav tako delovala povsem neinstitucionalno, brez formalnega članstva, horizontalno in z metodo vzporednosti namesto opozicijskosti. (Tomc 1987, 252)

Zapatisti

Zapatisti ob radikalni kritiki sodobne družbe na novo vzpostavljajo skupnosti. Pot v novo družbo gradijo in ustvarjajo s konsenzom in vzajemnim delovanjem, diskusijami in refleksijami. V kolektivih ne poznajo "delitve funkcij" in individualnih privilegijev, temveč nekapitalistična medčloveška razmerja, ki temeljijo na prijateljstvu, sodelovanju, solidarnosti in vzajemnosti. »Horizontalnosti ne predstavljajo kot anarhizem, pač pa kot odnose brez dominacije, kot hojo celote v skupnem ritmu, kot razvoj, ki ga ustvarjajo in določajo kolektivno iz dneva v dan.« (Gregorčič 2005, 59) Zapatistične skupnosti delujejo samodoločujoče, v školjkah poznajo upravljavke in upravljavce, ki ubogljivo opravljajo zadolžitve, o razvoju skupnosti pa se staroselci dogovarjajo na vaških zborih. (Ibid, 91)

Med zapatisti se govori direktno in brez posrednikov, skupaj se gradi nacionalni program boja. V Šesti deklaraciji iz Lakandonskega pragozda so zapisali:

In vsem, ki se upirajo po vsem svetu, pravimo, da je treba pripraviti druga interkontinentalna srečanja, pa čeprav bo prišlo do samo enega. Morda decembra letos ali januarja naslednje leto, treba je še razmisliti. Nočemo še točno reči kdaj, ker se moramo dogovoriti enakovredno v vsem, kje, kdaj, kako, s kom. Ampak ne z odrom, kjer govori samo nekaj ljudi, drugi pa poslušajo, temveč brez odra, samo odprti plan, kjer vsi govorijo, vendar v nekem redu, saj drugače pride do popolne zmede in se ne razume besede, z dobro organizacijo pa bodo slišali vsi in si bodo lahko zapisovali v svoje zvezke besedo upora drugih, da bi jo potem lahko prebrali tovarišem in tovarišicam v svojem svetu. /.../

Kot vidimo, zapatisti enakopravno delovanje mislijo brez hierarhičnih struktur, kjer bi bili nekateri na pomembnejših funkcijah kot drugi. Pri tem pletejo horizontalna razmerja tako znotraj same zapatistične skupnosti kot tudi z drugimi subjektivitetami v uporabi.

Seattle

Gibanje gibanj je odprto za različne iniciative, ki so med seboj povezane horizontalno. Gre za iniciative z različnih geografskih in političnih smeri, ki se zbirajo okoli skupne tarče, navadno zasedanja nadnacionalnih organizacij ali pa medvladnega vrha. Sama struktura gibanja je v nasprotju z visoko strukturaliziranimi organizacijami razpršena, kar gibanje dela izmuzljivo za razna opredeljevanja in onemogoča njegov nadzor. Gibanje je sposobno hitrega reagiranja na politične in ekonomske realnosti. To mu omogoča tudi današnja komunikacijska tehnologija z neposredno komunikacijo, ki zmanjšuje potrebo po hierarhiziranosti gibanja. Internet hkrati omogoča mreženja, viharjenje idej med posamezniki oz. skupinami z različnih koncev sveta in hipne mobilizacije brez odvečne birokratizacije. Ponuja možnost konstantne izmenjave informacij, proizvedenih na različnih koncih sveta.

Po drugi strani pa je tako raznovrstna mešanica iniciativ težko sposobna narediti pomembne korake naprej od opozarjanja na probleme, ki vladajo v svetu. Znotraj horizontalnosti je težko najti stopnjo konsenza o rešitvah posameznih problematik in o taktikah delovanja ((ne)nasilje, (ne)komuniciranje z mediji ...), težko pa je tudi meriti uspeh in napredek gibanja. Pomankljivost Seattla je torej nezmožnost oblikovanja skupne agende in strategije gibanja; edini konsenz, ki obstaja znotraj gibanja, je, da konsenza ni.

Nunes opozarja še na eno komponento horizontalne družbene strukture. Prakticiranje horizontalnosti medsebojnih družbenih odnosov se po njem ne da razširiti na celotno družbo, saj za to kljub internetu in podobnim tehnologijam ni dovolj materialnih sredstev, s katerimi bi lahko vključili velike množice ljudi. Za udeležbo na srečanjih, pa naj bodo to protesti ali družbeni forumi, morajo posamezniki zadostiti nekaterim pogojem, kot so fleksibilnost časa, možnost mobilnosti, jezikovne in bralne spretnosti, tehnološka pismenost, dostop do sredstev komunikacije ... Soočena z materialno omejenostjo lahko gibanja delujejo horizontalno, medtem ko splošna družbena horizontalnost po avtorjevem mnenju trenutno lahko obstaja le kot želja za prihodnost. (Nunes 2005)

Svetovni družbeni forum (SDF)

Po Ustanovni listini je Svetovni družbeni forum (SDF) prostor odprte in demokratične diskusije ter kritične refleksije, prostega oblikovanja predlogov in izmenjave izkušenj ter povezovanja različnih skupin in gibanj civilne družbe, ki nasprotujejo neoliberalizmu in dominaciji svetovnega kapitala ter kakršnikoli obliki imperializma. Takole je zapisano v prvi točki Ustanovne listine:

Svetovni družbeni forum je odprt prostor srečevanj in reflektirajočega mišljenja, demokratične razprave idej, oblikovanja predlogov, proste izmenjave izkušenj in povezovanj /.../.

Sedma točka pa pravi:

/.../ Svetovni družbeni forum se zavzema za široko cirkulacijo sprejetih odločitev s sredstvi, ki so mu na voljo, brez vodenja, hierarhiziranja, cenzuriranja ali omejevanja, kot razprave organizacij ali skupin organizacij, ki so odločitve sprejele.

Forum ne pomeni predstavniškega telesa navzven, temveč le nudi platformo za horizontalno povezovanje različnih organizacij in gibanj, pri čemer pa ne gre za edino obliko sodelovanja organizacij in gibanj.

Polarizacija znotraj Svetovnega družbenega foruma

Ob reakciji na današnji svetovni red so se na Forumu oblikovali različni politični pristopi, glavna polarizacija pa se po Hardtovem pisanju oblikuje okoli vprašanja nacionalne suverenosti. Medtem ko en pol zagovarja krepitev suverenosti nacionalnih držav, ki naj bi pomenila zaščito pred nadzorom tujega in globalnega kapitala, drugi pol stremi k alternativni, ki ni pogojena z nacionalno državo, temveč je globalna, kot je globalen trenutni svetovni sistem.

Pol, ki zagovarja močno nacionalno državo, vidi sovražnika v neomejeni globalni kapitalistični aktivnosti, ki je šibka država ne more regulirati. Za krize posameznih

nacionalnih ekonomij so po mnenju predstavnikov tega pola krive destabilizirajoče sile globalnega kapitala in politike nadnacionalnih organizacij, na primer Mednarodnega denarnega sklada ipd. Institucije etabrirane politike so v teh razmerah v močno podrejenem položaju in so zgolj kanalizatorji zahtev globalnega kapitala. Predstavniki tega pola SDF, med katere se uvrščajo predvsem bolj tradicionalno organizirane politične stranke in centralizirane organizacije, reševanje sedanjih razmer vidijo v močni suvereni nacionalni državi, osvobojeni nadnacionalnih direktiv, ki bi neodvisno regulirala in omejevala kapitalistične sile, ki so doslej vodile v zaostreno globalizacijo. Ta pozicija na Forumu zaseda dominantno in reprezentativno vlogo, saj nastopa na velikih plenarnih zasedanjih in ima uradne govorce. Pomembnejša glasova tega pola sta brazilska Delavska stranka in Francosko vodstvo mreže ATTAC⁴⁵, ki je blizu tistemu delu francoske uradne politike, ki zagovarja krepitev nacionalne suverenosti kot odgovor na problematike sodobne globalizacije. Ta pozicija dominira tudi v medijski reprezentaciji Foruma v Porto Alegre.

Številčno večji, a manj opazen pol Foruma pa zagovarja nadnacionalno reševanje globalnih problemov. V zavzemanju za demokratično globalizacijo se bori proti kapitalu in nasprotuje partikularnim nacionalnim rešitvam. Alternativo gospostvu svetovnega kapitala išče na enakem, torej globalnem nivoju, v rasti potenciala demokratičnih gibanj⁴⁶, v oblikovanju novih prostorov svobode in demokracije. Na tem polu SDF se v veliki meri najdejo nova horizontalno povezana gibanja, ki so med drugim vodila tudi različne proteste, od Seattla do Genove, Prage in Göteborga. Po strukturi in ideji, ki presega meje države, ta del lažje preslikamo na strukturo Foruma, a kljub temu je dosegel manjšo odmevnost, deloma tudi zato, ker je bolj razpršen in nima uradnih govorcev, ki bi ga predstavljali.

V polarizaciji Svetovnega družbenega foruma vidimo, da se vrhovi tradicionalnih, centraliziranih in hierarhično organiziranih zastopniških skupin zavzemajo za krepitev nacionalne države, saj v tem vidijo tudi priložnost za lastno uveljavitev⁴⁷. Po drugi strani se za nadnacionalno alternativo zavzemajo nova, horizontalno povezana, avtonomna in samoorganizirana družbena gibanja ter tisti, ki so izključeni s pozicij moči. Ne ena ne druga

---

⁴⁵ ATTAC (Association pour la taxation des transactions pour l'aide aux citoyens) je leta 1998 ustanovljena mednarodna koalicija sindikatov, kmetov in intelektualcev, ki se zavzema za implementacijo t. i. Tobinovega davka, ki predvideva obdavčenje finančnih transakcij.

⁴⁶ Gre za poskuse prakticiranja demokracije, ki vznikajo v posameznih skupnostih in ki bi lahko vodili v nadaljnjo demokratizacijo najprej na državnem in kasneje na globalnem nivoju.

⁴⁷ To ne velja nujno za spodnje dele organizacij, kot lahko vidimo pri ATTAC-u, še posebej francoskem, čigar vodstvo je povezano z etabrirano politiko, spodnji deli pa so močno zasidrani v gibanju samem.

politična in ideološka perspektiva po Hardtu ne prinaša takojšnje rešitve krize, pomembno pa je, da skozi različne politične strategije aktivno iščeta in razvijata alternative trenutni obliki globalne vladavine. (Hardt 2002)

Avtonomna tribuna

Avtonomna tribuna je v svojem temelju javni prostor in forum, ki je odprt za vse, ne glede na spol, starost, narodnost, politično prepričanje ipd. V svojem delovanju izpostavlja principe spontane organiziranosti, nehierarhičnosti in samoorganizacije, ali kot je zapisano v resoluciji Principi ter načela organiziranja in delovanja Avtonomne tribune⁴⁸:

Naše delovanje in organiziranje temelji na samo-organizaciji in samo-iniciativnosti ter na ne-hierarhičnih, ne-avtoritarnih in direktno-demokratskih principih. Povezujemo se horizontalno. Organiziramo redna in izredna srečanja, ki so odprta za vse. Na srečanjih - na podlagi argumentirane diskusije - sprejemamo odločitve o naših stališčih in aktivnostih, pri čemer težimo k doseganju konsenza. Posamezniki, ki delujejo znotraj Avtonomne tribune, v javnosti predstavljajo samo svoje mnenje. Posamezniki, ki so bili za točno določeno zadevo izbrani s strani Avtonomne tribune, pa javnosti predstavljajo izključno sklepe in stališča Avtonomne tribune.

Članstvo v AT je neomejeno in fluidno, pozicija vodje pa ne obstaja. Veliko vlogo pri taki vrsti organiziranja igra tudi fleksibilnost in hitra odzivnost na javne politike. AT deluje avtonomno, neodvisno od katerekoli formalne organizacije. Pri svojem delovanju se sicer povezuje tako z univerzitetnimi profesorji kot z institucionalno oblikovanimi študentskimi organizacijami in sindikati, vendar ob tem ohranja neodvisen položaj. Za komuniciranje in informiranje o svojem delovanju uporablja različne kanale, ki omogočajo horizontalno in demokratično komunikacijo, od foruma, bloga, (sedaj že bivših) informacijskih točk na fakultetah, t. i. "mailing liste" in podobno. V delovanju AT gre torej za neke vrste *organizirano neorganiziranost*.

---

⁴⁸ Besedilo resolucije AT dostopno na <http://avtonomnatribuna.blogspot.com/2007/06/principi-ter-naela-organiziranja-in.html>

4.3.4 Internacionalno povezovanje

Pomemben del sodobnih družbenih gibanj je tudi internacionalno povezovanje. Gre za to, da gibanja ne delujejo (strogo) znotraj nacionalnih držav, temveč te meje prehajajo in delujejo na nadnacionalnem nivoju, kot na primer Svetovni družbeni forum. Gibanja se vzpostavljajo na globalni ravni, prav tako kot so globalne neoliberalne politike in njihove posledice. Po drugi strani se mednarodno povezujejo tudi posamezni lokalni upori in tako skupaj tkejo svetovno mrežo uporov, pri čemer se učijo iz izkušenj upornih praks drugih dežel, se medsebojno spoznavajo in podpirajo. Organizirajo mednarodna srečanja, na katerih z različnih perspektiv preišljajo prakse in delovanja z vseh koncev sveta. Daniel Bensaïd je mednarodno komponento sodobnega antikapitalističnega gibanja opisal takole:

*V primerjavi z Drugo in Tretjo internacionalo internacionalizem 21. stoletja neposredno razodeva resnično planetarno razsežnost. Ker se je odzval na splošno poblagovljenje in privatizacijo sveta, je bolj razširjen in geografsko pestrejši od svojih predhodnikov, pa tudi bolj kompleksen. Povezovati mora kulture in zbirati različne dejavnike, ki jih ni mogoče reducirati le na tradicionalno delavsko gibanje /.../*⁴⁹

V skupno mednarodno mrežo se povezujejo gibanja z različnimi predznaki in zgodovinskimi izkušnjami, s čimer narašča zavest o družbenih problemih in se krepi moč gibanj, hkrati pa se širijo tudi razpoke v sistem neoliberalne nadvlade. Pri povezovanju ne gre za vodenje enih gibanj s strani drugih, temveč za medsebojno podporo subjektivitet v upor, ki jih družijo nasprotovanje neoliberalnim praksam in prizadevanje za humanost človeštva, ki je zgrajena od spodaj.

Zapatisti

Zapatisti so bili skozi molk, s katerim se borijo proti avtoritarnosti in destruktivnosti mehiške vlade, sposobni prepoznati mnogo posameznikov, ki z njimi hodijo po isti poti. Videli so, da so bili drugi prav tako preganjani in zlorabljeni kot oni. Videli so, da so bili pretepeni kot oni.

---

⁴⁹ Bensaïd, D. v Callinicos, A. 2004

Pri tem so spoznali, da se ti drugi prav tako upirajo kot oni, prevzemajo podobne iniciative in imajo podobna upanja za prihodnost. Videli so ženske in moške z drugih delov sveta, ki so se pridružili boju za mir. Nekaj let po njihovem krik »¡Aquí estamos!« (Tukaj smo!) so zaslišali odzive »¡No están solos!« (Niste sami!) iz drugih dežel, dobili so široko mednarodno podporo množic, ki želijo svet, v katerem je dovolj prostora za vse. Videli so druge prečkati meje in oceane ter iz tujih dežel prihajati v njihovo, da bi opazovali zapatistične upore in se iz njih učili. Videli so jih ostajati dlje, kot so v resnici ostali. Videli so jih nadaljevati boj. (besedilo k Peti deklaraciji Lakandonskega pragozda)

Zapatisti s svojimi zgledi postajanja in skupnosti v uporih navdihujejo mnoge druge uporne misli po svetu. S svojim delovanjem so v svet poslali sporočilo o možnosti revolucije, ki so ga podkrepili z mislijo, naj uporniki ne čakajo, da se bo revolucija zgodila, temveč naj se aktivirajo in začnejo s svojih pozicij, s svojim orožjem⁵⁰ in na svoje načine ustvarjati nove svetove. Njihov organizacijski model se je tako razširil po vsej Južni Ameriki in širom po svetu. (Klein 2004, 221)

V Chiapas v zadnjem času prihaja vse več opazovalcev, nevladnih organizacij in podpornikov staroselcev, ki dokumentirajo dogodke, s čimer dokazujejo represijo države nad staroselci in jo pomagajo ustavljati. (Gregorčič 2005, 75) Mednarodna *civilna družba*⁵¹ je med drugim pomenila tudi pozornost in določeno stopnjo pritiska na mehiško vlado, da je prekinila ogenj in da ni prišlo do še večjega števila žrtev in političnih zapornikov. Ob vsem tem pa so se angažirale tudi mnoge mehiške in tuje glasbene skupine, ki so preko svoje glasbe in nastopov širile zavest o zapatističnih prizadevanjih za njihovo priznanje in o bojih proti neoliberalnemu izkoriščanju.

Dialog za človeštvo in proti neoliberalizmu se je internacionaliziral, graditi so se začeli novi prostori med *civilno družbo* in zapatizmom, zapatisti so se povezali z drugimi izbrisanimi v Mehiki in po svetu. Organizirali so mednarodna srečanja, na katerih so upoštevali raznovrstnost predlogov in praks, ki vznikajo iz posameznih kulturno-zgodovinskih okolij. Ob Šesti deklaraciji iz Lakandonskega pragozda so zapisali, da imamo na eni strani neoliberalno

---

⁵⁰ Tu so kot orožje mišljene bodisi ideje, besede, video produkcija, upanje.

⁵¹ Civilna družba so za zapatiste tisti ljudje, ki so šli na ulice, da bi ustavili vojno, ljudje, ki so skromni in preprosti in običajni, kot so zapatisti sami, in ki razumejo, zakaj se borijo. (besedilo k Šesti deklaraciji iz Lakandonskega pragozda)

globalizacijo, na drugi strani pa globalizacijo upora. Vstaje se namreč ne dogajajo samo v Mehiki, ampak povsod, kjer je ljudem dovolj poniževanja in nenehnega podrejanja.

In potem smo začeli govoriti z drugimi mehiškimi indijanskimi ljudstvi in z njihovimi organizacijami ter se z njimi dogovorili, da se bomo skupaj borili za isto stvar, za priznanje pravic staroselcev in njihove kulture. Sedaj nam pomaga tudi veliko ljudi z vsega sveta, visoko spoštovanih ljudi, ter ljudi katerih beseda nekaj velja, saj so veliki intelektualci, umetniki in znanstveniki iz Mehike in iz celega sveta. Organizirali smo mednarodna srečanja, družili in pogovarjali smo se z ljudmi iz Amerike, Azije in Evrope, Afrike in Oceanije, spoznali smo njihove boje in njihove poti, in rekli smo, da so to "intergalaktična" poznanstva, samo zato, da bi bili malo prismuknjeni, in zato, ker smo povabili tudi tiste iz drugih planetov, ampak zdi se, da niso prišli, oziroma so, pa nam niso dali jasno vedeti.

/.../

Kar bi radi v svetu, je povedati vsem vam, ki se upirate in borite na svoje načine v svojih državah, da niste sami, da vas mi, zapatisti, čeprav smo zelo majhni, podpiramo in bomo odkrili način, da vam pomagamo v vaših bitkah. Poskušali bomo govoriti z vami, da bi se tako učili, saj to, kar smo se do zdaj zagotovo naučili, je - učiti se.⁵²

Ob tem so v deklaraciji zapisali še, da podpirajo vse skupnosti v uporih, od Kubancev, ki že dolga leta vztrajajo na poti svojega upora, do Severnoameričanov, ki se borijo znotraj svoje zle države, Mapučeve v Čilu, Venezuelčanov, ki se borijo za suverenost, staroselskih bratov in sester v Boliviji in Ekvadorju, ki se postavljajo nasproti neoliberalni globalizaciji, *piqueterosov* v Argentini, kmetov brez zemlje v Braziliji, socialnih skupnosti v Evropi ... Vse te skupnosti v uporih globoko spoštujejo, jih imajo radi in jim v svoji skromnosti želijo pomagati. Pripravljeni so jim po svojih zmožnostih pošiljati koruzo, kavo in rokodelske izdelke, v podporo in pomoč pri njihovih bojih. (Šesta deklaracija)

---

⁵² Besedilo ob Šesti deklaraciji iz Lakandonskega pragozda.

Seattle

Pri gibanju gre za horizontalne in nestrukturirane povezave več tisoč nevladnih organizacij, skupin, iniciativ in posameznikov z vseh koncev sveta, ki so kljub medsebojni heterogenosti in ideološki nezdružljivosti⁵³ z oviranjem zasedanj novih centrov moči spletle učinkovito mednarodno solidarnostno mrežo. Znotraj političnega prizorišča gre za novo politično subjektiviteto, ki je ne moremo zapreti v stare politične kategorije in koncepte. (Kurnik 2005, 35) Gibanje se ne osredotoča več na posamezne nacionalne politike, temveč na nadnacionalne organizacije in njihove politike ter na mednarodne korporacije, saj verjame, da so prav te glavni motor današnje verzije kapitalizma. Pri tem ne gre samo za kritiziranje in nasprotovanje določenim politikam⁵⁴, temveč tudi za vizijo pravičnejše družbene ureditve. Med različnimi skupinami, iniciativami, organizacijami in posamezniki vznika konsenz o nujnosti decentralizacije moči in povečevanju potenciala odločanja na podlagi skupnosti (bodisi sindikalnih, krajevnih ipd.), ki bi lahko nadomestile moč odločanja nadnacionalnih organizacij in multinacionalnih korporacij. (Klein 2002, 16-21)

Svetovni družbeni forum (SDF)

Svetovni družbeni forum predstavlja mrežo več gibanj, ki se med seboj povezujejo in sodelujejo ter skušajo najti skupne ideje in projekte, a se ne združujejo v koherentno enoto, saj gre za med seboj različna gibanja, z različnih koncev sveta ter s specifičnimi izkušnjami in medsebojnimi razlikami.⁵⁵ (Hardt 2002) Označimo ga lahko tudi kot "gibanje gibanj", kjer gre za organiziranje in srečevanje antisistemskih gibanj na svetovni ravni. V Ustanovni listini v tretji točki piše:

Svetovni družbeni forum je svetovni proces. Vsa srečanja, ki se zgodijo kot del tega procesa, imajo mednarodni značaj.

---

⁵³ V množtvu so tako sindikalisti kot ekologi, cerkvene skupine kot anarhisti ...

⁵⁴ Med drugim gre za korporacijske politike, politike, ki omogočajo proizvodnjo gensko spremenjene hrane, politike privatiziranja javnih sektorjev, politike vojnih intervencij ipd.

⁵⁵ Samo za ponazoritev; delavec v tovarni iz Zahodne Evrope ima drugačno izkušnjo življenja v današnjem kapitalističnem sistemu kot kmet brez zemlje iz Braziliije, prav tako nosi aktivistka za pravice do gensko nespremenjene hrane v sebi drugačne izkušnje od delavke v azijskem "sweat shopu".

Forum v iskanju alternativ obstoječemu družbenemu sistemu krepi medsebojno sodelovanje različnih subjektivitet na svetovnem nivoju. Ustvarja mrežo nacionalnih in internacionalnih povezav med organizacijami in družbenimi gibanji.⁵⁶ Na mednarodnem nivoju se gibanje gibanj enkrat letno srečuje na svetovnem forumu v Porto Alegre, poleg tega pa obstajajo tudi druge platforme srečevanja, med katere sodi Evropski družbeni forum. Z medsebojno izmenjavo izkušenj z različnih koncev sveta in vzajemnim pripoznavanjem sodelujočih organizacij in gibanj se skozi forum krepi medsebojno razumevanje, hkrati pa se ustvarjajo nove (inter)nacionalne povezave, ki povečujejo možnost nenasilnega družbenega upora procesom dehumanizacije sveta.⁵⁷

4.3.5 Vključenost

Povzemajoč Wallersteina so se določene skupine, ki kot take v posameznih zgodovinskih obdobjih niso imele besede, začele organizirati zunaj parlamentarnih kanalov, kjer so za izražanje svojega glasu uporabljale demonstracije, upore, celo revolucije. Med prvo tako gibanje uvršča urbano industrijsko delavstvo oziroma proletariat, ki je pripadal tistemu delu ljudstva, do katerega se je vodila politika izključevanja znotraj posameznih nacionalnih politik. Proletariat je namreč kljub svoji poglavitni vlogi v procesu produkcije ostajal znotraj obroča nizkih mezd in posledično slabih življenjskih razmer. Da bi se izključeno oziroma deprivilegirano delavstvo okrepilo, so sredi 19. stoletja začeli nastajati sindikati oziroma delavske organizacije zaposlenih in delavske politične organizacije oziroma delavske ali socialistične stranke. Okrepljeno družbeno, v tem primeru delavsko gibanje, je odtlej na državo naslavljal določene zahteve, svoj boj pa definiralo kot boj med delavstvom in kapitalisti. Prizadevalo si je za državljansko vključenost in za temeljno spremembo družbene organizacije. Pri tem so bile zahteve nevarnih razredov »dejansko protisistemske, zato so se tisti na državni oblasti najbolj bali, da bi težnje po spremembah spodbudile preobrazbo svetovnega-sistema iz kapitalistične svetovne-ekonomije v kaj drugega, kjer bi neskončna akumulacija kapitala ne bila več prednostni cilj.« (Wallerstein 2006, 70)

---

⁵⁶ Cf. 13. točka Ustanovne listine Svetovnega družbenega foruma

⁵⁷ Cf. Ustanovna listina Svetovnega socialnega foruma

Prvotno družbeno gibanje je bilo torej delavsko gibanje. To pa ni bilo inkluzivno, saj je združevalo večinoma »odrasle bele moške, pripadnike etnične skupnosti, ki je prevladovala v posamezni državi. To so bili predvsem kvalificirani ali polkvalificirani delavci z nekaj izobrazbe, pripadniki industrijske delovne sile /.../.« (Wallerstein 2006, 71) Z delavskim gibanjem so se torej lahko identificirali le določeni izključeni oziroma deprivilegirani sloji prebivalstva, zunaj pa so ostale ženske in različne verske, etnične, jezikovne skupine, ki so si prizadevale razširiti državljske pravice tudi nase. Zato so se organizirale po svoje, v statusnoidentitetne skupine, ki so prav tako delovale protisistemske, a so zahteve oblikovale drugače od delavskih oz. socialističnih gibanj. Med najvidnejšimi so bila ženska in etnična/nacionalistična gibanja, naj pa omenimo, da je med leti 1839 in 1970 med različnimi poli prihajalo do trenj, celo sovražnosti, saj so v svojih zahtevah delovali konkurenčno. (Ibid., 72, 90-91)

Medtem ko protisistemska gibanja s konca 19. in začetka 20. stoletja niso našla mnogo skupnih točk in pobud za sodelovanje, za današnja gibanja tega ne moremo trditi. V preteklosti so se zahteve posameznih identitetnih skupin oziroma gibanj medsebojno izključevale. Vsakemu gibanju so se zdele lastne zahteve ključne za prehod v pravičnejši svet, zato se je sleherno gibanje zavzemalo, da se najprej odpravi njegove stiske in krivice, ki ga zadevajo. Od druge polovice 19. stoletja do sedemdesetih let 20. stoletja je med temi poli prihajalo do trenj, celo sovražnosti, saj so si njihove zahteve konkurirale. Delavska oz. socialistična gibanja so na primer v zaposlovanju žensk in oseb iz etničnih manjšin videla težnjo delodajalcev po cenejši delovni sili, kar je škodilo interesom večinskega delavstva. Ženska gibanja pa so jim očitala patriarhalnost, kar je bilo pravzaprav tisto, proti čemur so se bojevala. Pojavljala so se tudi trenja med ženskimi gibanji in nacionalističnimi gibanji, ki so si prizadevala za nacionalno neodvisnost, kajti oboji so si prizadevali za prioritarno reševanje lastnih vprašanj, drug v drugem pa videli pripadnike interesov zatiralske skupine. (Wallerstein 2006, 94-97)

O medsebojnem izključevanju lahko nehamo govoriti z razmahom svetovne revolucije '68 in nastankom novih družbenih gibanj iz osemdesetih let, ki so se pojavila v Evropi in Severni Ameriki in se navezovala na ekologijo, mirovništvo, spolno enakopravnost in enakopravnost spolne usmerjenosti. Idejne vsebine in dejavnosti posameznih gibanj so se večkrat pokrivalo, tako da posamezna gibanja niso bila izolirana in so včasih celo sodelovala pri tematikah, ki so

se dotikale več posamičnih gibanj. Temu navkljub pa vseeno ni moč zaznati močnejše medsebojne kohezivnosti tedanjih gibanj. (Vurnik 2005, 260)

Za razliko od preteklih gibanj so današnja inkluzivna, pri čemer se vzajemno pripoznavajo, se medsebojno ne izključujejo in ne ločujejo zahtev na prave in napačne. Borijo se skupaj in za vse, *za svet mnogoterih svetov*, v skupnem delovanju in boju pa vidijo kvečjemu prednost in ne slabost.

Zapatisti

Nove prakse so začeli uveljavljati že zapatisti, saj svojih zahtev niso ločevali od zahtev drugih manjšin. Zahtevali so demokracijo, ki bo vključevala vse sicer izključene in marginalizirane sloje, od žensk, Indijancev, mladih, seksualnih manjšin. (Kurnik 2005, 13) Gredo dlje, so staroselci, a hkrati več kot to; borijo se za svet mnogoterih svetov. Tak svet bi bil lahko univerzalni okvir, ki bi bil neuniformiran in v katerem bi cvetela različnost. Bil bi prostor enakih možnosti za vse, da živijo takšno življenje, kot mislijo, da ga je vredno živeti, pri čemer bi bili enakost in različnost medsebojno odvisni vrednoti. (Callinicos 2004, 125). Takole so zapisali v Šesti deklaraciji iz Lakandonskega pragozda:

Svetu želimo povedati, da bi ga radi naredili velikega, tako velikega, da bi bilo v njem prostora za vse tiste svetove, tiste svetove, ki se upirajo /.../ in ki se enostavno ne morejo nehati boriti za človečnost.

Zapatisti pri klasični levici niso poželi velikega zanimanja, saj se niso vklapljali v model delavskega razreda in revolucionarne avantgarde, ki bi v imenu delavstva družbo popeljala na pot boljše prihodnosti. Ta koncept revolucije favorizira proletariat kot subjekt emancipacije, pri čemer zanemarja vse druge deprivilegirane skupine, katerih osvoboditev je bila drugotnega pomena. Zapatisti gredo dalje, saj ne favorizirajo partikularnih bojev in prioritet osvoboditve, temveč se bojujejo za vse realne vsebine, ki prispevajo k odporu proti neoliberalnemu kapitalizmu. Pravice žensk so enakovredne pravici do hrane, pravici do doma, ki je enakovredna pravici do zdravja, izobrazbe ... (Zadnikar 2004)

V današnjem svetu, ki mu vlada vrsta politik z neoliberalnim skupnim imenovalcem, obstajajo mnogi izključeni, pa naj bodo staroselci, ženske, homoseksualci, imigranti, izkoriščani in prekarni delavci, kmetje ..., ki jih ne opazimo, dokler ne začnejo kričati, da imajo dovolj. Ob zgornjem naštevanju nas lahko prešine, da je na svoj način izključena kar večina svetovnega prebivalstva. Zapatisti tak svet zavračajo in si želijo svet, ki mu ustreza veliko svetov. Njihovemu svetu ustrezajo vse skupnosti in vsi jeziki, po njem lahko hodijo vsi koraki, v njem imajo vsi pravico do smeha in zore. (Četrta deklaracija iz Lakandonskega pragozda) Staroselske kmete, delavce, skvoterje, gospodinje, študente, učitelje, intelektualce, pisatelje in vse, ki v sebi nosijo dostojanstvo, vabijo, da se jim pridružijo v boju za demokracijo, svobodo in pravičnost. Takole so o združevanju napisali v Šesti deklaraciji:

/.../ Prišel je trenutek, ko moramo spet tvegati in narediti nevaren korak, ki pa se bo obrestoval. Ker bomo, morda, združeni z drugimi socialnimi sektorji, ki imajo enake želje kot mi, dosegli kar potrebujemo in kar si zaslužimo. En nov korak naprej v boju staroselcev je možen samo, če se staroseleci združijo z delavci, kmeti, študenti, učitelji, zaposlenimi... z delavci iz mest in podeželja.

Zapatisti pozivajo vse sile, ne glede na veroizpoved, raso ali politično ideologijo, da se na svoj način v obliki in s sredstvi, ki se jim zdijo primerna, skupaj z njimi borijo za priznanje pravic staroselskih prebivalcev, za pravičnost, svobodo in demokracijo ter proti skorumpiranemu strankarskemu državnemu sistemu. (besedilo k Tretji deklaraciji)

Pri tem naj omenimo, da je zapatistični odpor proti vojni dobil široko podporo, ki je segala od različnih staroselskih skupin do nacionalne in mednarodne *civilne družbe* ter neodvisnih političnih in družbenih organizacij.

Seattle

Na demonstracijah v Seattlu je sodelovalo mnogo različnih iniciativ, ki se do tedaj niso povezovale med seboj. Različne skupine oziroma gibanja, ki si med seboj niso podobna ali so si celo kontradiktorna, so tkala medsebojna zaveznitva okoli skupnega cilja. Gre na primer za skupine stare levice, sindikatov, feministk, okoljevarstvenikov, za anarhistične skupine, queer

aktiviste, staroselske aktiviste, duhovna gibanja, nevladne organizacije, protirasistična gibanja..., ki znotraj svojih akcij delujejo vključujoče, saj delujejo proti skupnemu cilju.

Svetovni družbeni forum (SDF)

Gibanje gibanj, ki je shajališče različnih aktivistov in prepričanj, se je prvič zbralo v brazilskem Porto Alegre med 25. in 30. januarjem 2001, v času, ko je v švicarskem Davosu zasedal Svetovni gospodarski forum. Zato bi lahko rekli, da je *protisistemski* Porto Alegre politični protipol neoliberalnemu Davosu. Na Forumu se je zbralo več deset tisoč pripadnikov sindikatov, nevladnih organizacij in združenj, predstavnikov družbenih iniciativ, 'grass-root' gibanj, na primer ekoloških, mirovnih, feminističnih, z vsega sveta⁵⁸, katerih temelj sodelovanja je vzajemno spoštovanje prioritet ter boj proti neoliberalizmu in njegovim posledicam. Skozi mnoga srečanja, diskusije, predavanja, delavnice in druge dogodke je Forum postal prostor artikuliranja idej in vizij, za katere se zavzema gibanje.

Deveta točka Ustanovne listine pravi

Svetovni družbeni forum bo vedno forum, odprt za pluralizem ter raznolikost aktivnosti in poti udejstvovanja organizacij in gibanj, ki se odločijo v njem sodelovati, prav tako kot bo odprt za raznolikost spolov, etnij, kultur, generacij in telesnih sposobnosti, pod pogojem, da so zvesti načelom te Ustanovne listine.

V dvanajsti točki pa se deklaracija glasi:

Kot okvir za izmenjavo izkušenj Svetovni družbeni forum vzpodbuja razumevanje in vzajemno pripoznavanje sodelujočih organizacij in gibanj, z velikim poudarkom na medsebojni izmenjavi, prav posebej pa na vsem, kar družba gradi, da bi ekonomske dejavnosti in politično akcijo osredotočila okrog potreb ljudi ter spoštovanja narave v sedanjosti in za bodoče generacije.

Forum si prizadeva za medsebojno vključenost vseh subjektivitet, ki sodelujejo na njem, in za vzajemno pripoznavanje sodelujočih organizacij. Po Wallersteinovih besedah združuje vse

---

⁵⁸ Drugega Svetovnega družbenega foruma se je udeležilo 50.000 posameznikov in prek tisoč organizacij. (Wallerstein 2004, 259)

prejšnje vrste antisistemskih gibanj, tako staro levico, nova gibanja, skupine za človekove pravice in druge. Pri tem vključuje skupine, ki so organizirane lokalno, regionalno, nacionalno in nadnacionalno, v skupen okvir gibanja pa skuša povezati tudi skupine Severa in Juga⁵⁹. (Wallerstein 2004, 259)

Avtonomna tribuna:

Avtonomna tribuna se je prvotno formirala okoli problematike (visokega) šolstva in njegove reforme, kasneje pa je pristopala tudi k drugim problematikam, povezanim predvsem z vse večjo privatizacijo v neoliberalni maniri. Takole piše v njeni resoluciji:

Avtonomna tribuna se je vzpostavila zaradi potrebe po neodvisnem organiziranju za družbeno-politično delovanje tako študentk in študentov, delavk in delavcev, brezposelnih kot ostalih. Prizadeva si spodbujati ustvarjalnost in kritičnost čim večjega števila študentov in vseh ostalih na različnih področjih. Med drugim je pomembna naloga Avtonomne tribune opozarjanje na nepravilnosti in krivice v družbi, saj je očitno, da takih mehanizmov primanjkuje. Ker se zavzemamo za solidarno in pravično družbo, pri svojih aktivnostih in kritiki obstoječega sistema tudi sodelujemo s socialno ogroženimi oziroma šibkejšimi družbenimi skupinami.

Avtonomna tribuna torej ne izključuje povezav z drugimi skupinami, ki se borijo za podobne cilje, torej proti privatizaciji šolstva in zdravstva, proti vse manjši zaščiti delavcev, kakršnikoli obliki diskriminacije itd.

Kot samoorganizirana skupina študentk in študentov ter ostalih posameznikov se je s kulturniki, sindikalisti, upokojenci in drugimi 20. junija 2007 AT udeležila javne seje Gibanja za ohranitev javnega zdravstva, na kateri so udeleženci poiskali skupna izhodišča za nadaljnje medsebojno sodelovanje in boj proti privatizaciji javnega sektorja (zdravstvo, šolstvo...), ki je izjemnega pomena za ohranitev zdravih družbenih odnosov in ohranjanje minimalnega nivoja enakosti. Njihovo vzajemno sodelovanje kaže na to, da se posamezne skupine ne ograjujejo,

---

⁵⁹ Gre za koncept ekonomsko-politične polarizacije držav; na eni strani so tiste, ki imajo monopolizirano razvite proizvodne procese in nadzorujejo finančne ustanove, obvladujejo svetovne šole in medije ter razkazujejo svojo vojaško moč (Sever), na drugi pa so države z manj geopolitične moči (Jug), ki so do določene mere v podrejenem položaju. (Wallerstein 2004, 271)

temveč se povezujejo, medsebojno podpirajo in s tem tudi krepijo, pri čemer to sodelovanje temelji na nehierarhičnih, ne-avtoritarnih in direktno-demokratskih načelih.⁶⁰

3.3.6 Prehajanje identitete

Sodobna družbena gibanja nimajo več močno izoblikovane nacionalne identitete. Njihova stališča, vrednote (npr. mir, svet brez meja, pluralnost kultur, okoljsko sožitje, enakopravnost, pravičnost ...), ki se uvrščajo na protipol globalnemu neoliberalizmu, so univerzalistične in segajo prek meja nacionalnih držav, konkretizirajo pa se skozi lokalizirane politične akcije. (Zadnikar 2004) Ena ključnih sestavin nove revolucije je tudi nedopuščanje definiranja in omejevanja, preseganje identitete posameznikov v boju in prehajanje onkraj nje. Gre za zanikanje kategorizacij, ki omejujejo. Holloway obravnava identiteto kot nekaj, kar implicira definicijo. Izhodišče sodobne misli ni več človek kot del skupnosti, temveč posameznik s svojo identiteto. Skupnost si tako predstavljamo kot seštevček, sestavljen iz ločenih posameznikov. Ko so enkrat družbeni odnosi tako razdrobljeni, lahko znanje napreduje le skozi definiranje, razmejevanje vsake stvari, slehernega pojava, osebe ali skupine ljudi. Definijski svet je čist, je svet jasnih razmejitev, je svet izključevanja. Če se definiram kot Slovenka, potem nisem Irka, če se definiram kot belka, nisem črnka, in če se definiram kot Arijka, nisem Židinja. To so drugi. Irci, črnki, Židje so drugi. (Holloway 2004, 60-62)

Zapatisti to napetost in principe izključevanja, definiranja in razmejevanja zanikajo in si simbolno zakrinkajo obraz. Pri njih tako ne gre za boj, ki identificira (»mi smo črnki«, »mi smo Baski«), temveč za boj, ki identificira in v samem trenutku identifikacije to zanika: »smo staroselci, toda več kot to«, »smo ženske, toda več kot to«. Prav v tem je moč zapatističnega gibanja; so staroselci, vendar več kot to, borijo se za človeštvo, za svet mnogoterih svetov. Zapatistični boj je tako boj za pravice staroselcev, pri čemer s svojimi zakritimi obrazi poudarjajo ravno nasprotno od nevidnosti oziroma anonimnosti izključenih – pravico do biti

---

⁶⁰ Govor AT na Javni seji gibanja za ohranitev javnega zdravstva: <http://shrani.si/files/tekstzajav1218q.doc>.

viden. Izražajo globlje zahteve: »Naš boj je boj ne-identitete, je boj nevidnih, tistih brez glasu in brez obraza.« (Ibid. 95, 139)

Bivša protisistemska gibanja so bila s tega stališča bolj ekskluzivna, saj so definirala svoje zahteve samo v okviru manjšine oziroma določenega segmenta deprivilegiranih ali izključenih; ta nezmožnost iskanja neke skupne točke je po Wallersteinu njihov največji problem. Prevladujoče stališče vseh gibanj je namreč bilo, da so najpomembnejši njihovi problemi in da so stiske drugih sekundarnega pomena. Vsako od gibanj je vztrajalo, da se najprej odpravi njegove stiske, da bo odprava njegovih stisk privedla do okoliščin, v katerih bo mogoče pozneje odpraviti tudi težave drugih. (Wallerstein 2006, 94-95) Na tej točki torej zapatisti (pa tudi nekatere druge subjektivitete v uporabi) naredijo korak naprej. Ko pravijo, da se borijo za človeštvo, presegajo obliko bojev za pravice staroselcev. S tem ne zanikajo boja za pravice staroselcev, ampak ga prehajajo, tako kot s svojimi črnimi maskami⁶¹ odslikavajo slehernega posameznika, ki se kjerkoli na svetu bori proti krivicam. Ali kot pravijo zapatisti sami: »Mi smo vi.« Pri tem »nagovarjajo celotno človeštvo in nase prevzemajo kolektivni "mi", vendar ne identitetni "mi", mi kot delavski razred ali zapatistke; ne mi kot govoreči, pač pa "mi", ki zaznavamo in odsevamo družbene procese, naša vsakdanja delovanja in se upiramo. Mi, ki smo nepokorni, ki še nismo in šele bomo.« (Gregorčič 2005, 169) Gre za revolt proti nevidnosti zatiranih, za manifestacijo krika v posamezniku, ki je zatiran, marginaliziran, izkoriščen, pa naj bo to gej v San Franciscu, Palestinec v Izraelu, temnopolti v Južni Afriki, Azijec v Evropi, majovski Indijanec na ulicah San Cristobala, kmet brez zemlje, brezposelni delavec, zapatist v gorah ..., ki pod težo sistema zakriči, da ima dovolj. Pri teh besedah gre za aluzijo na govor Subcomandanta Marcosa (čigar ime je izmišljeno, skonstruirano iz inicialk mest v Chiapasu - Margaritas, Altamirano, La Realidad, Chanal, Ocosingo, San Cristóbal) o njegovi lastni identiteti. Njegov vzdevek, El Sup, simbolično kaže na njegovo podrejenost volji staroselskega prebivalstva. El Sup je namreč samo "podkomandant", je objekt, skozi katerega govori ljudstvo. Marcos je prav zaradi svoje ne-identitete lahko postal glasnik staroselskih ljudstev.

---

⁶¹ Marcos sam pravi, da maske nosijo zato, da bi kot posamezniki ostali anonimni, in da se v njegovem primeru ne bi razvil kult osebnosti. Volnena maska je simbolna tudi zato, ker si lahko vsakdo, ne glede na položaj, degradiranost ali izobraženost, nadene masko in se bori za svoje dostojanstvo.

O prehajanju identitete lahko govorimo tudi na primeru tokratnih grških protestov, ki so se jim v solidarnostnih akcijah pridružili številni prebivalci mnogih evropskih mest ter Severne in Srednje Amerike, Avstralije in Nove Zelandije⁶². Udeleženci so ostro obsodili ravnanje grške policije, obenem pa tudi čedalje slabše razmere, ki postajajo analogne grškim tudi drugod. Geslo manifestacij se je glasilo »Vsi smo Aleksandros Grigoropulos«. Šlo je torej za poistovetenje z identiteto zatiranega, marginaliziranega (ali, če radikaliziramo, ubitega) posameznika, ki kriči pod pokrovom vse večjega izkoriščanja in poniževanja s strani kapitalističnega sistema. Aleksandros Grigoropulos je tako bodisi dijak, ki ga čaka plačljivi študij, brezposelni, prekarni delavec, migrant, brezdomec, študent brez perspektive redne zaposlitve, upokojenec z minimalno pokojnino ... Je tisti, ki s svojim življenjem ne razpolaga več svobodno, temveč je v podrejenem položaju, odtujen in razčlovečen. Boj se je preko identifikacije z ubitim dečkom preselil v druge države, ki se prav tako vse pogosteje soočajo s širjenjem polja represije in z zmanjševanjem socialne varnosti posameznikov. V časih gospodarske krize so odpuščanja toliko pogostejša, varna prožnost delovne sile je čedalje manj varna in zdi se, da se vsa kopja recesije lomijo na plečih (naj)nižjih slojev prebivalstva. Povečuje se eksistenčni strah ljudi, ki nimajo več varne prihodnosti, kar krepi krik v posamezniku in povečuje možnosti revolta množic. Kot kaže, se nahajamo v času, ko lahko marsikatero mesto dobi svojo *Eksarhijo*⁶³.

---

⁶² Solidarnostne akcije so potekale v Berlinu, Hamburgu, Dunaju, Londonu, Zagrebu, Rimu, Kopenhagnu, Istanbulu in tudi v Ljubljani. Več o tem na <http://novice-infoshop.blogspot.com>.

⁶³ Eksarhija je četrta v Atenah, ki predstavlja središče in simbolno točko grškega upora. V njej je tudi univerza Politehnika, ki slovi kot najbolj uporniška univerza, na kateri je prišlo do najpomembnejših dogodkov v času strmoglavljenja vojaške diktature v 70. letih. Od dneva, ko je bil v Eksarhiji ustreljen Aleksandros Grigoropulos, v soseski vsak dan potekajo protesti proti vladi in sistemu, ta del mesta pa je postal nekakšna avtonomna cona, v kateri represivni organi niso zaželeni.

5. ZAKLJUČEK

Pri sodobnih družbenih gibanjih gre za množstvo političnih subjektivitet, stkanih v mrežo globalnega odpora proti kapitalističnemu svetovnemu-sistemu v njegovi neoliberalni obliki. Ta s permanentno globalno vojno, s privatiziranjem najosnovnejših virov preživetja in poblagovljenjem javnih storitev, ki omogočajo vsaj približno družbeno enakost, z reduciranjem človeka na blago, na goli člen znotraj materialne produkcije uničuje možnosti za dostojanstveno, človeka vredno življenje posameznika. Zahteva po novem oziroma boljšem svetu, po dostojanstvu in globalni pravičnosti že dolgo ni bila tako močna kot sedaj, ko smo bolj ali manj razčlovečeni stroji v kolesju kapitalizma. Pri neoliberalni ideologiji namreč zgodovine, kulture in življenja ne štejejo več, pomembne so samo še številke in profiti. V zadnjih petnajstih letih oziroma od zapatistične vstaje naprej je opazna porast nestrinjanja s svetovno politiko v neoliberalni maniri in s tem tudi porast globalnih antikapitalističnih iniciativ. V tem času se je na milijone ljudi mobiliziralo v boju proti surovim interesom kapitala. V nekaterih deželah, predvsem v Južni Ameriki, kjer so (bili) pohodi neoliberalizma med najizrazitejšimi, je že prišlo do materializacije krika kot izraza gneva in obupa ljudi, ki niso več vzdržali teže sistema ter stopnje izkoriščanja in izključevanja. Ti ljudje ob svojem zavračanju izkoriščevalskih družbenih odnosov niso obupali, ampak so začeli inovativno vzpostavljati nove politične prakse in graditi skupnosti v uporu. Gre za upor kot ustvarjanje, kot odpiranje tako časovnih kot prostorskih razpok znotraj sistema. Te razpoke pomenijo bodisi staroselske avtonomne skupnosti, ki v svojem delovanju uspešno negirajo je-stvo in konstruirajo nove družbene in ekonomske odnose, bodisičasne avtonomne cone, zasedene univerze, *intergalaktična srečanja*, poulične festivale upora in druge dogodke, ki nudijo prostore za kritično refleksijo, iskanje alternativ in delovanje onkraj kapitalističnih razmerij.

Če sledimo Wallersteinovim predpostavkam, je kapitalistični svetovni-sistem danes v pravi sistemski krizi, saj se bliža lastnim asimptotam in s tem koncu svojega obstoja. Smo v prehodnem obdobju, ki mu avtor analize svetovnih sistemov pripisuje veliko težo, saj gre za obdobje, v katerem bodo sprejete odločitve močno vplivale na prihodnost. To je čas, ko ima kreativna moč lahko velik potencial, zato je pomembno vsako, še tako majhno delovanje subjektivitet, ki težijo k solidarnosti, egalitarnosti, vzajemnemu spoštovanju in največji meri dostojanstva. Po pregledu delovanja sodobnih družbenih gibanj lahko vidimo, da so ta z iskanjem novega sveta in s prakticiranjem alternativ že začela, zaradi česar v sebi nosijo velik

potencial. Današnje politične subjektivitete znotraj čedalje bolj natrgane mreže kapitalističnega svetovnega-sistema kalijo nove politične in družbene prakse, ki utegnejo močno vplivati na obliko prihodnjega sistema.

V diplomskem delu smo pokazali, da sodobna družbena gibanja ne le zavračajo današnji svet, temveč verjamejo v drugačen, boljši svet in v upanju gradijo politične in družbene prostore "od spodaj", prostore, v katerih lahko razvijajo skupnostne prakse, ki temeljijo na vzajemnem spoštovanju dostojanstva. Odpirajo prostore javne artikulacije, v katerih dajejo možnost spregovoriti tistim, ki so zaradi neuporabe mehanizmov etablirane politike navadno izključeni iz političnega življenja. Sodobna družbena gibanja mislijo spreminjanje sveta drugače kot bivša revolucionarna levica, ki je v središče radikalne spremembe postavljala državo. Izogibajo se preteklemu revolucionarnemu besedišču in z uporabo domišljije odkrivajo novega. Kot kaže, so današnja gibanja spredvidela, da je osredotočanje na spreminjanje sveta prek prevzema državne oblasti nesmiselno, saj nadaljuje odnose moči. Poleg tega je osredotočanje na državo kot na okvir družbenih odnosov nesmiselno tudi zato, ker je vloga države v današnji obliki svetovnega-sistema spremenjena. V poglavju o svetovnem-sistemu smo pokazali, da je ta globalen in preči suverenost posameznih nacionalnih držav znotraj njega. Je več kot le seštevek nacionalnih držav; je niz nacionalnih in nadsacionalnih organizmov, sklenjenih v eno suverenost, ki je povezana z močjo ekonomije. Posamezna država torej ne more biti več okvir bojov družbenih gibanj, saj ni mehanizem, ki bi lahko uspešno ščitil posameznike pred dominacijo globalnega kapitala. Sodobna gibanja se zato ne osredotočajo več na osvojitve oblasti, temveč na izgradnjo skupnosti tukaj in zdaj, na delovanje proti-in-onkraj samega sistema. Ne gre za revolucijo kot dogodek, temveč za revolucijo kot proces postajanja. Nove družbene subjektivitete se tako posvečajo delovanju v skupnosti, v kateri na kreativne načine prehajajo odnose oblasti, revolucionarne prakse pa uresničujejo v vsakdanjem življenju, kjer je cilj odprava oziroma ukinitve odnosov moči in prehajanje ustvarjanja kapitalizma. Gibanja tkejo različne vstaje po svetu, s čimer hkrati "od spodaj" gradijo prostore demokracije in novega sveta znotraj obstoječega kapitalističnega sistema.

Poleg novega pojmovanja revolucije smo v diplomskem delu z opisom posameznih upornih subjektivitet ponazorili tudi nove načine delovanja in organiziranja sodobnih gibanj, ki se ločijo od preteklih oblik družbenih gibanj. Sodobna družbena gibanja, med katere smo

umestili tako uporne staroselske kmete kot urbana gibanja, delujejo po principu horizontalnosti in enakovrednosti, povezujejo se tako nacionalno kot globalno, izmenjujejo si izkušnje, se učijo drug od drugega in si nudijo vzajemno pomoč. Delujejo vključujoče, med sabo se ne diskvalificirajo, prioritet nekaterih deprivilegiranih skupin ne postavljajo nad prioritete drugih, ob vsem tem pa se izmikajo politikam identitete.

Čisto za konec želimo podati misel, da lahko trenutno gospodarsko krizo vidimo tudi kot priložnost za razmislek o tem, da je treba svet(ovni sistem) korenito spremeniti ter ukiniti odnose podrejanja, izkoriščanja in poblagovljenja. Kot podlaga za delovanje nam lahko služi Hollowayeva ideja revolucije, ki pravi, da za zavračanje vseh negativnosti sveta ne potrebujemo jasne alternative - zadostuje že, da zakričimo *¡Ya basta!* in začnemo svet delati na novo. Svet, v katerem bi ponovno počeli oziroma delovali in ne delali kot stroji. Ob proučevanju sodobnih družbenih gibanj smo naleteli na subjektivitete, ki so se iz zgodovine nekaj naučile. Tako danes ne ponujajo zastarelih konceptov revolucije, ki bi družbo popeljali nazaj na staro pot odnosov moči, temveč nove načine delovanja, bitja in postajanja, s čimer odpirajo tudi nove politične horizonte.

Pomembno je, da dopustimo možnost minljivosti kapitalistične oblike družbene organizacije in si upamo misliti nekaj drugega. Resignacija nas ne bo pripeljala nikamor drugam kot v še slabše življenjske razmere. Za pravice se je namreč treba neprestano boriti, sicer smo lahko meni nič tebi nič pahnjeni v odvisnost od zasebnega šolstva, zdravstva, kulture, gozdov, vode ... Čas je za akcijo, pa naj bo večja ali manjša. Tudi z majhnimi upori avtoriteti lahko naredimo veliko spremembo – ni treba, da smo ultra-aktivisti, da bi prispevali svoj delež k mavrici boljše prihodnosti.

6. LITERATURA IN VIRI

Bonefeld, Werner. 2005. *Notes on movement and uncertainty*. V zborniku *Shut them down! The G8, Gleneagles 2005 and the movement of movements*. Leeds in Brooklin: Dissent! in Autonomedia

Braudel, Fernand. 1989. *Igre menjave. Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV. – XVIII. Stoletje, II*. Ljubljana: ŠKUC - FF

Callinicos, Alex. 2004. *Antikapitalistični manifest*. Ljubljana: Založba Sophia

Chomsky, Noam. 2003. *Chiapas – Symbol of Resistance*. V Marcos. 2003. *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista uprising: writings of subcomandante insurgente Marcos*. Ur. Žiga Vodovnik. Ljubljana: Študentska založba.

Gregorčič, Marta. 2005. *¡Alerta roja! Teorije in prakse onkraj neoliberalizma*. Ljubljana: Študentska založba

Hardt, Michael in Negri, Antonio. 2003. *Imperij*. Ljubljana: Študentska založba

Hardt, Michael in Negri, Antonio. 2005. *Multituda. Vojna in demokracija v času Imperija*. Ljubljana: Študentska založba

Holloway, John. 2004. *Spreminjamo svet brez boja za oblast: pomen revolucije danes*. Ljubljana: Študentska založba

Holloway, John. 2005(a). *Dve časovnosti pesmi preprostosti in izkušnosti*. Časopis za kritiko znanosti 33 (219)

Holloway, John. 2005(b). *Gleneagles: Breaking time*. V zborniku *Shut them down! The G8, Gleneagles 2005 and the movement of movements*. Leeds in Brooklin: Dissent! in Autonomedia

Klein, Naomi. 2002. *Fences and windows: dispatches from the front lines of the globalization debate*. London: Flamingo

Klein, Naomi. 2007. *The shock doctrine: the rise of disaster capitalism*. London: Allen Lane

Kurnik, Andrej. 2005. *Biopolitika: novi družbeni boji na horizontu*. Ljubljana: Sophia

Kuzmanić, Tonči. 2002. *Policija, mediji, UZI in WTC (Antiglobalizem in terorizem)*. Ljubljana: Mirovni inštitut

Marcos. 2003. *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista uprising: writings of subcomandante insurgente Marcos*. Ur. Žiga Vodovnik. Ljubljana: Študentska založba.

Močnik, Rastko. 2004. *Prolog: H koncu kapitalizma*. V Callinicos, Alex. 2004. *Antikapitalistični manifest*. Ljubljana: Založba Sophia

Močnik, Rastko. 2006. *Svetovno gospodarstvo in revolucionarna politika*. Ljubljana: Založba /*cf.

Nunes, Rodrigo. 2005. *Nothing is what democracy looks like. Openness, horizontality and the movement of movements*. V zborniku *Shut them down! The G8, Gleneagles 2005 and the movement of movements*. Leeds in Brooklin: Dissent! in Autonomedia

Tomc, Gregor. 1987. *Alternativna politika; v Neformalne dejavnosti v slovenski družbi, Sociološko srečanje 1987*. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo.

Vodovnik, Žiga. 2003. *The struggle continues*. V Marcos. 2003. *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista uprising: writings of subcomandante insurgente Marcos*. Ur. Žiga Vodovnik. Ljubljana: Študentska založba.

Vurnik, Blaž. 2005. *Med Marxom in punkom. Vloga Zveze socialistične mladine Slovenije pri demokratizaciji Slovenije (1980-1990)*. Ljubljana: Založba Modrijan.

Wallerstein, Immanuel. 1999. *Utopistike ali izbira zgodovinskih možnosti 21. stoletja / Dediščina sociologije: obljuba družbenih ved*. Ljubljana: Založba /*cf.

Wallerstein, Immanuel. 2006. *Uvod v analizo svetovnih-sistemov*. Ljubljana: Založba /*cf.

Wallerstein, Immanuel. 2004. *Zaton ameriške moči*. Ljubljana: Založba /*cf.

Zadnikar, Darij. 2004. *Kronika radostnega uporništv*. V Holloway, John. 2004. *Spreminjajmo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba.

Zadnikar, Darij. 2002. *Nato in globalizacija*. V zborniku *Ne NATO – mir nam dajte!* Ur. Marta Gregorčič in Gorazd Kovačič. 2002. Ljubljana: Mirovni inštitut

LITERATURA IN VIRI, DOSTOPNI NA INTERNETU

Gregorčič, Marta. 2005. *Gibanje, ki se giblje hitro. John Holloway, teoretik revolucij*. (intervju) Delo, 24.9.2005, dostopno prek: <http://www.delo.si/tiskano/html/20050924/Sobotna+priloga/0> (4. december 2008)

Hardt, Michael. 2002. *Porto Alegre: Today's Bandung?* New left review 14, March-April 2002. Dostopno prek: <http://www.newleftreview.org/A2381> (29. november 2008)

Holloway, John. 2007. *Naš prostor, naš čas*. Dostopno prek http://www.polituss.org/polituss/index.php?option=com_content&task=view&id=299&Itemid=53 (11. november 2008)

Lenin, Iljič Vladimir. 1919. *O državi*. Cankarjeva Založba, Ljubljana, 1948. Dostopno prek: <http://www.marxists.org/slovenian/lenin/1919/11-07.htm> (8. oktober 2008)

Lenin, Iljič Vladimir. 1916. *Vojni program proletarske revolucije*. Dela 3. 19. zvezek. Dostopno prek: http://www.marxists.org/slovenian/lenin/1916/vojni_prog_1916.htm (7. oktober 2008)

Klaus, Vaclav. 2008. *Tretja pot in njena usodna domišljavost*. Tribunal 17.4.2008. Dostopno prek: <http://tribunal-si.blogspot.com/2008/04/tretja-pot-in-njena-usodna-domiljavost.html> (29. oktober 2008)

Mencinger, Jože. 2008. *Konec »konca« zgodovine*. Mladina 30. 10. 2008. Dostopno prek: http://www.mladina.si/tednik/200844/konec_konca_zgodovine (9. november 2008)

Sergi, Vittorio in Marcello Tari. 2006. *Revolucija se je že začela*. (Intervju z Johnom Hollowayem in Tonyjem Negrijem) v prevodu Mateja Zonte. Dostopno prek: <http://www.njetwork.org/spip.php?article61> (3. december 2008)

Soros, George. 2008. *Največja finančna kriza zadnjih 60 let*. The Financial times, 23. 1. 2008 v prevodu in priredbi Tine Rajhman. Dostopno prek: <http://www.asista-skupina.si/index.php?t=news&id=5> (10. november 2008)

Štefančič, Marcel. 2008. *Diktatura šoka*. Mladina 13. 1. 2008. Dostopno prek: http://www.mladina.si/tednik/200801/clanek/nar-tema--marcel_stefancic_jr/ (9. november 2008)

PRIMARNI VIRI

Svetovni socialni forum. 2001. *The charter of the principles*. Dostopno prek: <http://www.portoalegre2002.org/default.html> (17. november 2008)

Pobuda zasedene "Athens School of Economics and Business", dostopno prek <http://novice-infoshop.blogspot.com/2008/12/novice-151208.html> (15. december 2008)

Izjava Avtonomne tribune za avtonomijo univerze, dostopno prek <http://avtonomnatribuna.blogspot.com/2007/05/izjava-avtonomne-tribune-za-avtonomijo.html> (21. december 2008)

Prva – Peta deklaracija iz Lakandonskega pragozda. V Marcos. 2003. *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista uprising: writings of subcomandante insurgente Marcos*. Ur. Žiga Vodovnik. Ljubljana: Študentska založba.

Šesta deklaracija iz Lakandonskega pragozda. Dostopno prek: <http://www.answers.com/topic/sixth-declaration-of-the-lacandon-jungle-1> (30. december 2008)

DRUGE POVEZAVE

[A] Infoshop: <http://a-infoshop.blogspot.com/>

Avtonomna cona Molotov: <http://www.aktiviraj-se.net/acmolotov/>

Socialni center Rog: <http://tovarna.org/>

Akcije Hrana ne bombe: <http://www.foodnotbombs.net/>

Akcije Ulice ljudem (Reclaim the streets): <http://rts.gn.apc.org/>